

2024/1-4.

LX.(54.) évfolyam 216-219. szám

A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága
– Anyanyelvi Konferencia –
negyedéves folyóirata

Nyelvünk és Kultúránk

Nyelvünk és Kultúránk

A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága (Anyanyelvi Konferencia) folyóirata,
LIV. (54.) évfolyam 216 – 219. szám, 2024/1 – 4. szám

FŐSZERKESZTŐ:

Balázs Géza

IRODAVEZETŐ: Takács Róbert, irodavezeto@mnyknt.hu

GAZDASÁGI ÜGYEK: Asszonyi Krisztina krisztina@asszonyi.hu

NYOMDAI ELŐKÉSZÍTÉS: Fancsek Krisztina

CÍMLAPTERV: Dinnyés Attila

NYOMDAI MUNKÁK: KönyvPont nyomda, Budapest

ISSN 0133-2066

Az 1970-ben alapított lap 2013-tól online formában is megjelenik Balázs Géza szerkesztésében (www.mnyknt.hu). Az E-Nyékot a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság 2013. október 30-án bejegyezte.

EGYÜTTMŰKÖDŐ PARTNEREK

Bolyai Műhely Alapítvány

Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda

Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport

Magyar Szemiotikai Társaság

PKÜ Kazinczy Műhely

KIADJA:

a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága

Felelős kiadó: dr. Arató Balázs

Cím: 1072 Budapest, Rákóczi út 38. I. em. 2.

E-mail: irodavezeto@mnyknt.hu

Honlap: mnyknt.hu

TARTALOM

Jánosi Zoltán: Anyanyelv	3
Acsai Roland: Látogatás (a Takáts Gyula-émlékházban)	4
Füzesi Magda: Agyó, Kárpátalja!	5
Deák-Sárosi László: Haza a magasban és a mélyben (A parajdi sóbányáról)	6

Helyzetkép

Szilvási Csaba: Összetartozás	8
Az év szavai, 2024.	11
A legszebb magyar novellák a széphalmi esszékonferencián	13
15. Élő magyaróra-tábor – Berettyóújfalu	16
Juhász Anna: „A magyar nyelv: létem, jövőm és reményem”	25
Halmai Tamás: Nyitott falak városa – a 2024. évi Somogy vármegyei magyar nyelv hete megnyitójára	29
H. Tóth István: Búza, bor és Asszonyásokok közmondásaink, szólásaink és szóláshasonlataink körében. A 3. Zamárdi szabadegyetem kapcsán	31
Győri-Nagy Sándor: Visszatekintés a Magyarok XI. Világkongresszusának magyar nyelvi konferenciájára (Budapest, 2024. augusztus 17–18.)	38
Győri-Nagy Sándor: Mi baj a(z anti-)finnugrizmussal?	41

Nyelv

M. Mester Katalin: Édes, édes anyanyelv! Mit tesznek veled?	46
Antal Zsolt: A média és a közszolgálat nyelvi felelőssége	50
Istók Béla: Az „évszázad mérkőzése” és a magyar helyesírás	70
Arató-Nagy Ágnes: Szántód nyelvi emlékei	72

Folklór, irodalom

Takács Róbert: Az egyiptomi piramisoktól a kommentszekcióig	76
Dede Éva: Óperencia – Bergengócia – Girgácia	82
Paár Ádám: A 19. század influenszerei	88
Keller Péter: Gondolatok <i>A velünk élő Gárdonyi</i> című vallomás-kötetről	91
Albu-Balogh Andrea és Balázs Géza: „Senkit sem érdekel a másik”. Orbók Sándorné Székely Ilonával, Székely János lányával beszélget Albu-Balogh Andrea és Balázs Géza	93

Könyvek

Tuba Márta: Mit hagyott a nemzetére Gárdonyi? Keller Péter <i>A velünk élő Gárdonyi</i> című könyvének bemutatója a Százak Tanácsában	102
---	-----

H. Tomesz Tímea: Ember a hálóban. Balázs Géza: <i>Az internet népe</i> című könyvéről	105
Balázs Géza: <i>Ábécés gyermekversek 40 betűre</i> . Zágorec-Csuka Judit könyve	110
H. Tomesz Tímea: Szövegről az oktatásban és tudományban. Tuba Márta könyve	111
H. Tóth István: Tűnődés a <i>Folklór és nyelv</i> kötet világáról	115
Lipták Vivien: Felfedezésre váró művészeti kincsek a kánon határain túl. Balázs Géza <i>Szélárnyékban</i> című kötetéről	119
Takács Róbert: Az emlékezet nyelve vagy nyelv az emlékezetben? <i>Az emlékezet nyelve</i> című kötetéről	121
Széplaki Erzsébet: Anyanyelvi praktikák	124
Vörös Ottó: Kiss Jenő: Mihályi tájszó- és névtár. Tájszavak, földrajzi-, személy- és állatnevek. Múlt és jelen	131

Köszöntő

Balázs Géza: Várady Tibor köszöntése 85. születésnapján	133
Arató Balázs: Mi legyen a bronz utazóórával? Házasság utáni házasság – Köszöntő szavak Várady Tibor könyvbemutatóján	135

Emlékezés

Balázs Géza: Búcsú Grétsy László (1932. február 13–2024. január 21.) tanár úrtól	137
Buvári Márta: Emlékezés Grétsy Lászlóra	140
Lipták Vivien – Molnár Mónika: „Az értékes élet élhető”. Dr. Kovács Béla-emlékülés a Partiumban	142

JÁNOSI ZOLTÁN

ANYANYELV

Fölragyog a csontok közül,
az élők közé térdepel.
Hozza az erdők énekét,
nomádok útját, vágyait,
hozza a kigyúlt hiteket,
a temetetlen holtakét,
vásárra hajtott arcokét –
Koporsók alól föllebeg,
s kifeszül ajkaink közé.

Túlél mindenkit. Minden órán
és minden percen ő sikolt.
Zokogni korán megtanult,
de megtanult fönntartani
tünékeny szárnyán nemzetet,
tegnapot, mát és holnapot.
És soha semmit nem felejt –
Az élők közé térdepel,
és szétfeszíti ajkaink.

ACSAI ROLAND

LÁTOGATÁS (A TAKÁCS GYULA-EMLÉKHÁZBAN)

Takács Gyulának házát
megleltem könnyedén,
hol a jelen a múlttal
örökre körbeér.

Az emlékek házában
Mnémoszüné figyelt,
a Balaton vizéből
pár korsónyt kimert.

Az út fölött a fáknak
lombja összeborult,
és nem lehetett látni,
az ég derűs, borús.

A falon a festmények
mind feltárták maguk,
egy időtlen időbe
nyitottak kiskaput.

A kertjébe belépve
vártak a többiek,
de még maradt húsz percem,
hogy kezdődjön az est.

S ott voltak mind a tárgyak:
fényük már megkopott.
Hol ujjá érintette,
az asztal most poros.

Megint egy új tavasz jött,
egy újabb nélküle,
és lassan végignézttem,
hol telt az élete.

De nem érheti porszem
a szellem útjait,
ezen az úton jártak:
Takács Gyula, Babits.

A könyvekben aludtak
a rég beírt nevek,
akár a földnek mélyén
sok ókori lelet.

De por nem ül azon, mit
a szellem alkotott,
legyen akár a helyszín
Budapest vagy Somogy.

A vers a 2024. évi, az MNYKNT által rendezett Somogy vármegyei magyar nyelv hete nyitórendezvénye kapcsán készült. Akkor, ott, a költő jelenlétében részleteket olvastunk fel Acsai Roland Második szonettkoszorú című versciklusából. A költő ennek kapcsán írta: „A múltkori, Takács Gyula-emlékházban tartott műsor után kérték, hogy küldjek verset a Somogy folyóirat számára. Az elmúlt napokban ezen dolgoztam, és a témája a Takács Gyula emlékházba való látogatás lett. A jambikus költemény negyven sorból áll. Valami nagyon jellemzően somogyi, kaposvári verset akartam írni, amit akár 100 év múlva is szavalhatnak a rendezvényeken. Remélem, sikerült, és elfogadja leközlésre a Somogy folyóirat.”

FÜZESI MAGDA

AGYÓ, KÁRPÁTALJA!

igen most már ti is
lassan már mi is
beletörődünk beletörünk
merthogy Csaba királyfi
nem hallja meg
nincs maroktelefonja
mint Janeknek a szomszéd házból
így aztán vállat vonunk
a sógor is hirdet
ház eladó összkomfortos
gáz víz telefon
meg a nagymama
akit mégsem illik
mint a kutyát
az árokpartra
a kishaza
a haza a magasban
és más
megkönnyeztető
hisztériák
már csak a
reklámszatyor feliratán
intenek utánunk
„Agyó Kárpátalja
szerettelek!”

(Forrás: Kárpátalja, karpataljalap.net, 2023. december 30., 14:42 , 1190. szám)

DEÁK-SÁROSI LÁSZLÓ

HAZA A MAGASBAN ÉS A MÉLYBEN (A PARAJDI SÓBÁNYÁRÓL)

Székely eleinké volt
Valaha e só és a joga,
Nem kellett hozzá pénz, bolt,
S nem mart más, csak az idő foga.

Hogy a só mily nagy érték,
Tudta király és fejedelem,
Kik az országért mérték,
S fehérarany lett, jövedelem.

Bár át- és átrajzolta
Márs a határt többször köröttünk,
Akkor is miénk volt a
Sóhát, a mély s az ég fölöttünk.

Fivéremnek kenyeret,
Vándornak gyógyító levegőt,
Nekem tág játékteret
Adott e só, vággyal lebegőt.

Szólt benne nem csak egy kor
Temploma kórus-zendítetten,
S ott lent, segédként egykor
Még keskenyfilmet vetítettem.

Most megnyílt az ég, az ár,
Víz foglya lett e kincsesbánya
Föld torkát nem óvja zár,
S nem csupán e táj népe bánja.

Összeállt a szörny, akár
Utópisták műteremtménye,
Nem egy sejtéből nőtt a kár,
Hozta érdekek kedve, kénye.

Kéz legyen a lapáton,
Jön még ily' pokoli zivatar,
Kell a legény a gáton,
Ha lép, ha nem a Sóhivatal.

2025. június 4.

Deák-Sárosi László költő a Sóvidék szülötte. A parajdi sót már a 15. századtól kezdve székely sónak nevezték, erről kapta nevét Sóvidék. A bánya felett folyó Korond-patak vize az elmúlt években már többször beszivárgott a bányába, de az illetékesek nem vették elég komolyan a figyelmeztetést. 2025. május végén a megáradt Korond-patak áradása víznyelőkön át beömlött és elárasztotta a bányát. A betört víz tönkretette a bányászatot, a turisztikai és egészségügyi rekreációs szolgáltatásokat, és minden valószínűség szerint örökre elpusztította Erdély egyik legnagyobb turisztikai látványosságát.

SZILVÁSI CSABA

ÖSSZETARTOZÁS

„A magyarság a történelem során öt krisztusi sebet kapott: Muhi, Mohács, Kismajtény, Világos és Trianon. Ez az öt seb nem a kiválasztottság isteni szimbóluma volt, hanem valóságos öthalálozódás, mindenik elég arra, hogy egy faj elvérezzen bele, hacsak az életereje nem oly roppant szívós, hogy kiheverje” írja Móricz *Öt sebek* című tanulmányában.

Ma van a szégyenteljes döntés évfordulója. A tri három, a non nem, TRIANON számomra a három nem. Nem, nem, nem.

Az udvaromon négy diófa is van. Két nagy, már termő és két aprócska. Utóbbiak maguktól nőttek. Egy-egy elgurult magból.

„A legjellemzőbb magyar fa a diófa. Ezt nem metszik. Zúzzák és törik. Ha nem terem, meg kell verni hosszú rudakkal, s a fájó sebekből termő ágak hajtanak. Így verik a magyarságot a rászabadított elemek és még a rossz gyermekek is. De a magyar fa egyre ősbibb erővel sarjad” írja a nagy író, Móricz – Ady *Nekünk Mohács kell* című versének „Veréshez szokott fajta, Cigány-népek langy szívű sihederje, Verje csak verje, verje” soraira emlékeztetve.

„A magyar elszakadott, testvértelen ága nemének” mondja Vörösmarty *Zrínyi* című versében.

Ez a gondolat és a diófa-sorsról kifejtett vélemény visszhangzik Móricz: A magyar kultúra él című tanulmányában „Ezer év óta itt élő, testvér, barát, segítőtárs nélkül viaskodó, számtalanszor kivágott, vérben, csontban át- meg átfőzött magyarság ezer év alatt minden században átmentünk olyan válságon, amely nagyobb fájdalmat kiirthatott volna, s mégis itt vagyunk”.

„Lesz-e költő, ki az édes anyanyelven
Rólatok korának csodát énekeljen?”

teszi fel a kérdést Arany *Álom-való* című versében, s ő maga meg is válaszol rá *Egressy Gábornak* című költeményében.

„Félre kishitűek, félre! Nem veszett el,
Élni fog nyelvében, élni művészzel
Még soká e nemzet!”

„Élni fog nyelvében... még soká a nemzet”, bizonyította be nekem, életem végéig erőt és hitet adva, pár évvel ezelőtt egy magyar fiatalember. Gál Mihály, aki ruganyos testtel, a meg nem fáradt izmok vidám szökdelésével, tüzes erővel igyekszik kilépni „a szürkék hegedőse” szerepköréből, zsinóros, világos nadrágban, fehér ingben, fekete mellényben, pásztorbottal a kezében Székelyföldről jött, ahol szomorú arcot, savanyú kedélyt, lógó orrot és rosszkedvű morcosságot ritkán lehet látni, ahol mindig nevet minden szem, ahol csillognak a pillantások, ahol a tágas hegyeket bekurjantja az emberi hang. Abból a világból, ahol a mások iránti bizalom és az önbizalom öröklött dolog. Ahol az emberek szeretik az életüket rendben tartani, nem ijednek meg, nem veszítik el a fejüket a legnehezebb helyzetben sem. Mihály Erdélyben, egy kis színmagyar faluban él, ahol vegyesboltja van, és ő vezeti a kultúrházat is. Azok közül a magyarok közül való, akik ha nincs tüzelőjük, szereznek bort, gyertyát tesznek a kályhába, és már nem is kell fűteniük. Kecskék, juhok és faágon fűtőrésző madarak derűjét hozta magával, gyermeki tisztaságot, ami csak az érintetlen lelkek sajátja, amit a roppant hegyek, völgyek tiszta levegője őriz meg a székelyekben. Ezt a levegőt, Szilvánia levegőjét hozta magával. Dsida Jenő, Nagy László és a többi „Nagy” szavait mondta negyven percen keresztül hibátlanul néhány tanárnak és mintegy száz diáknak a Péch Antal Szakképző iskola előadótermében, azokat képviselve, akik hőségben és zivatarban, jó és rossz időben helyt állnak a strázsán. Hit és erő sugárzott az előadóból. Az alatt a közel háromnegyed óra alatt a kisszerű hazai politikai csatározások, a nagyharácsolások és kaparjunktaságok világától megundorodott embernek jó volt érezni

a saját magyarságát, s jó volt látni, hogy a tanórákon néha öt percre odafigyelni nem képes diákok is tágra nyílt szemmel, sokszor nem is a tartalomra, hanem arra a különös fényverődésre figyelve, ami az előadó lelkiületéből sugárzott, hallgatták végig a csodát. Mert ha az erdélyi ember megszólal – s ezt Mihály is tanúsította – annak rögtön történelmi lehelete van. A szívem meg-megrebbent, amikor tiszta, szép hangját hallgattam. Beszéde illatozott, mint eső után a jó magyar televény. Nyelve a legmélyebből jövő, századok zamatát magában rejtő magyar nyelv, számomra az igazi „vox humana”, magának az embernek a természetes hangja volt.

Ki a magyar? – tettem fel ott, magamnak a kérdést. Akinek szívében van az anyanyelv, a haza – kíváncszott rá rögtön a válasz.

Mi, nyelvészek és nyelvészkedők mindig szerelmesek vagyunk. Szerelmesek magába a Szerelembe, ebbe a csodába, az anyanyelvbe:

„Ki viszi át fogában tartva a Szerelmet a túlsó partra?” kérdezhetjük Nagy Lászlóval. Ki viszi át? Én azt hiszem, hogy azok, akikben ugyanaz a hang munkál, ami az égi madarat éneklésre készíti, és a pókkal százegyzeszer is megszöveti a százszor tönkretett hálót. Azok, akik – mint tiszta virág a virágzás, madár a szárnyalás – betöltik rendeltetésüket. A hivatásosok, a Grétsy Lászlók, a Balázs Gézák, a Minya Károlyok, a Pölcz Ádámok, a Nyíri Péterek, a Jászó Annák, a Hegedűs Attilák, a Szépe Györgyök, a tehetséges és kulturáltan beszélő színészek és előadóművészek, az igényes tévé- és rádióbemondók és riporterek és még a Mihályfajta „amatőrök”, „napszámósok” is, akik Erdélyben is, itt is főket világosítanak, elhalkuló szíveket dobogtatnak, okos daccal, szenvedéllyel óva a megmaradás esélyeit, s ezzel ma is aktualitássá teszik Kisfaludy Károly szavait: „Él magyar, áll Buda még... s égve honért, bizton nézzen előre szemünk.”

„Fáradj, s ne irtózz, hogy csekély leszen Műved hazánk nagy építményiben. Morzsát vigyünk csak, s töltsünk hézagot, Sok morzsa dombbá, domb hegygé leszen, Naggyá, magassá, mint a Tátrabérc” írja Vörösmarty.

Mihály „kis morzsáival”, hegyeket nem emel, csak hézagokat tölt. De hiszek benne, hogy munkájának így is van értelme.

Az év szavai, 2024.

A Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport 2010 óta választja ki az év szavait. Íme a 2024. év listája magyarázatokkal:

Az év szava: gazdasági semlegesség

A semleges melléknév a rendszerváltás óta több szavunkban és kifejezésünkben megjelent: értéksemleges (alkotmány), érdeksemleges (döntések), világnézetileg semleges (oktatás-nevelés), gendersemleges (mosdó), katonai semlegesség. A történelemből ismerünk semleges államokat, semleges övezeteket, de létezik semleges álláspont, semleges politika is. A semleges jelentése, hogy valami vagy valaki pártatlan, közömbös jellegű, állapotú, magatartású. A közéleti megnyilatkozásokat 2024 ősze óta részben uraló gazdasági semlegesség szószerkezet a világ meghatározó gazdasági hatalmaival felvett egyenlő távolságú, kiegyensúlyozott kapcsolatra utal. A gazdasági semlegesség témája sok esetben együtt említődik a nemzeti, pénzügyi és gazdasági szuverenitással. A szószerkezetből egész szócsalád jött létre: létezik energiasemlegesség, piaci és technológiai semlegesség, valamint beruházási semlegesség is. (Pölcz Ádám) Az év szava versenyben még dobogós helyen szerepelt: prompt, életbarát, palackvisszaváltás, klímapositív egyetem.

Az év antiszava: zöldrefestés

Egészséges és környezetbarát világban élünk: minden bio-, kézműves, -mentes, és minden zöld-: zöldenergia, zöldadózás, zöldadók, zöldstratégia, zöldszabályozás, zöldmegállapodás, zöldkötvény, zöldprogram, zöldfordulat, zöldmegújítás, zöldátállás. Van Zöld Budapest program; beszélnek Zöldzuglóról, Zöldpécsről, Zöldmiskolcra is. Ez a zöldítés vagy *zöldrefestés* egy új manipulatív marketingstratégia: amikor egy cég környezetbarátnak tettei magát vagy termékét. A szó különben az angol greenwashing (zöldremosás) tükörfordításából ered. Fordítás ide vagy oda, nem biztos, hogy a szó mögött megbújó tartalom annyira zöld, mint amilyennek látszani kíván. (Balogh F. András) Az év antiszava versenyben szerepelt még: rögzített kupak, kobranadrág, palackvadász.

Az év ifjúsági szava: tipik

A tipikus szóból rövidült tipik jellemző kommunikációs szóalkotási tendencia és mód az ifjúság nyelvhasználatában. A szórövidülés, illetve -rövidítés a gyors internetes kommunikáció, az írott beszélnyelviség, a virtuális párbeszéd, a posztok és az üzük (!) meghatározó kifejezéseit eredményezi. Például: tipik ügyfél, tipik barát, tipik guru, tipik fickó, tipik vaker, sőt: „A Viszlát! a tipik toxik szakításról szól – amikor valamelyik fél bemondja, hogy ennyi volt.” Jellemzően az -um, -us végződést hagyják el: toxikus – toxik, projektum – projekt – project, effektus – effekt, prologus – prológ, klasszikus – klasszik,

centrum – center, de egyéb esetben is előfordul: fesztivál – feszt, sőt: pill + kérdezM, azaz pillanat megkérdezem. (Minya Károly) Az év ifjúsági szava erős versenyben szerepelt még: gatyá, yapping, szenvedéspornó, nyomorpornó, bosszúszex.

Az év irodalma szava (kifejezése): élőszavas mesemondás

„Mesére mindig szüksége van az embernek, s a mese kihalóban van” – írta 100 éve Benedek Marcell. Pedig a mesékből világképet, bölcsességet, vidámságot meríthetünk. A (fel)olvasott mese a választékos, esztétikus nyelvi megfogalmazásra tanít. De legalább annyira fontos a hagyományos mesemondás, amelyben szerepet kap az átélés, a rögtönzés, az alakítás, az aktualizálás, mert ezek az életben nélkülözhetetlen retorikai készségeket erősítik. A magyar néphagyományban ma már csak nyomokban élő népmesemondás fölélesztésére kezdeményezték folkloristák, mesemondók az élőszavas mesemondás programot, amely visszavezet bennünket az őseink által ránk hagyományozott mesemondás, mesehallgatás élményéhez. (Balázs Géza) Az év irodalmi kifejezése versenyben dobogós volt még: póttörténelem, éjlány.

Információ: iroda@e-nyelv.hu

Az év szava kiválasztásában együttműködött: Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda, Petőfi Kulturális Ügynökség Kazinczy Műhely

A 2023. év szavai voltak: chatGPT, lombkoronasétány, pacek, hazaszótár

A legszebb magyar novellák a széphalmi esszékonferencián

Mivel néhány év alatt ez az írásunk a honlapon a mai napig 11 173 megtekintést jelentett, ezért most nyomtatott formában is közöljük.

Széphalmi esszékonferencia-sorozatunk 2022. évi témája: A legszebb magyar novellák voltak. A válogatás szubjektív, bár vannak közös pontok.

Koller Eszter honlapján ezeket ajánlja

Csáth Géza: A varázsló kertje, Kosztolányi Dezső: Aranysárkány, Örkény István: Tengertánc, Karinthy Frigyes: Barabbás, Karinthy Frigyes: Hasmútét, Karinthy Frigyes: Legenda az ezerarcú lélekről, Gárdonyi Géza: Tizenkét novella, Herczeg Ferenc: Böske, Erzs, Erzsébet, Bródy Sándor: Nyomor, Mikszáth Kálmán: Kis csizmák.

Dobos István szerint a korai modernséghez vezető legjobb novellaírók

Ambrus Zoltán, Bródy Sándor, Gárdonyi Géza, Gozsdu Elek, Herczeg Ferenc, Justh Zsigmond, Lovik Károly, Mikszáth Kálmán, Papp Dániel, Petelei István, Thury Zoltán, Tömörkény István.

A 12 legszebb magyar novella antológia (összeállította: Fűzfa Balázs) ezeket ajánlja

Jókai Mór: Melyiket a kilenc közül?
Mikszáth Kálmán: A kaszát vásárló paraszt
Tömörkény István: Csata a katonával
Karinthy Frigyes: Barabbás
Móricz Zsigmond: Barbárok
Kosztolányi Dezső: A kulcs
Sarkadi Imre: Kőműves Kelemen
Sánta Ferenc: Sokan voltunk
Ottlik Géza: A művész és a halál
Mándy Iván: A modell
Hajnóczy Péter: A tücsök és a hangya
Örkény István: Ballada a költészet hatalmáról

A Kulturpart ezeket ajánlja

Gelléri Andor Endre: Találkozás száz évvel (öregség, szabadság)

Csáth Géza: Maris az anyjánál (két öregasszony, csupa báj, meglepő módon semmi vér)

Kosztolányi Dezső: Esti Kornél és a bolgár kalauz esete (örök klasszikus, a nyelv elválaszt és összeköt)

Móricz Zsigmond: Barbárok (ballada prózában), A hét krajcár (keresgélés a fiókokban)

Sarkadi Imre: Kőműves Kelemen (szintén ballada prózában, a hatásfok ugyanolyan drámai)

Mikszáth Kálmán: Szegény Gélyi János lovai (balladisztikus és lírai)

Tamási Áron: Rendes feltámadás (Isten és a székelek) valamint Tulipános téli sapka („aki embernek kevés, magyarnak nem alkalmas.”)

Szerb Antal: Gondolatok a könyvtárban (kísértetiesen emlékeztet egy régi szerelmemre)

Ottlik Géza: Minden megvan (ikonikus mondat. Budapest, hazatérés, hegedű)

Balázs Béla: A három hűséges királylány (honnan tudjam, melyik az igazi?), Mosolygó Tündér Ilona (a mosolynak is megvan a maga határa. Meg a megértésnek is.)

Kodolányi János: Szép Zsuzska (Ormánság, kitaláltság, falu)

Fekete István: Vuk (örök klasszikus, gyakorlatilag tündérmese állatszereplőkkel)

Illés Endre: Szávitri (egy pillangószárny rebbenése a Mahábháratából, halálon is átívelő szerelem)

Sánta Ferenc: Sokan voltunk (Magyarország, mélyszegénység, öregek, gyerekek)

Lázár Ervin: A kovács (mit tesz a kovács, ha maga az ördög kér patkót)

Weiner Sennyey Tibor: A Hallgatógép, Az anakronista (kortárs sci-fik)

Dragomán György: Rendszerűjra (aktuális antiutópia három oldalban)

Az MNYKNT széphalmi esszékonferenciájának ajánlatai

„A magyartanár feladata, hogy a lélekkel is foglalkozzon...” hangzott el a nap folyamán egy novella olvasása és ajánlása során. „Novelláról novellára novellavetélkedő” létezik a nagyváradi Lorántffy gimnáziumban, erről számolt be Varkucs Róbert, közben érintve Kosztolányi Dezső kulcsnovelláját (A kulcs). Az Élő magyaróra tábor utolsó napján a széphalmi Magyar Nyelv Múzeumában a magyartanárok legszebb novellái kerültek sorra – persze az értelmezés és a tanítás kérdését középpontba állítva. Hauber Károly „életundor, életcsömör” témában Gozdsu Elektől és Kötter Tamástól hozott párhuzamos novellákat, Minya Károly Kosztolányitól Boris könyvét elemezte, Balázs Géza Hajnóczy Péter kisnovellái közül A latin betűket olvasta fel, felhívva a figyelmet a szöveg meszeszerűségére és zenei voltára, melyek mind a szövegalkotás elemi megoldásai. Terdikné Takács Szilvia Karinthytól a Barackot, Czomba Magdolna Szántó T. Gábortól a Csoportkép című novellát mutatta be. Nyíri Péter, a múzeum igazgatója tartott tárlatvezetést

a tanároknak; majd körüljárták a megszépült parkot (ligetet), melynek ünnepélyes átadása július 21-én lesz. A nap végén nem maradt el a tábor értékelése, mely úgy foglалható össze: „mivel a magyartanárok magányosak, ezért: folytatjuk”.

A széphalmi esszékonferenciák története

(Helyszín: 2011–2014. Széphalom, 2015. Sződemeter)

- 2011. jún. 18. Nyelv és lélek
- 2012. jún. 16. Étel és nyelv
- 2013. jún. 22. Weöres Sándor 100 „élménykonferencia”
- 2014. jún. 21. Irodalmi nyelvünk szülőföldjén
- 2015. jún. 20. Lőrincze 100
- 2016. jún. 18. A legnagyobb magyarok... Széchenyi István születésének 225. évfordulójához kapcsolódva
- 2017. jún. 24. Arany 200.
- 2018. jún. 23. 150 éves Eötvös József népoktatási törvénye
- 2019. jún. 22. II. Rákóczi Ferenc-esszékonferencia
- 2020. jún. 20. Titkos Trianon. Irodalmi, művészeti összeállítás
- 2021. július 3. Benkő Loránd 100, Deme László 100, Bencédy József 100, Wacha Imre 90 éves emlékkonferencia
- 2022. július 9. A legszebb novellák nyelvezete (Karinthy, Kosztolányi, Hajnóczy, Gozdsu Elek, Kötter Tamás, Szántó T. Gábor...)
- 2023. július 8–9. Petőfi-szótár (Bartal Csaba, Dénes Ágota, Minya Károly, Balázs Géza...)
- 2024. július 18. Meghökkenő szövegműfajok (Minya Károly, H. Tóth István; Balázs Géza; Pölcz Ádám; Varkucs Róbert)
- 2025. A reformkor kultúrája, nyelve (Sződemeter, 2025. júl. 10., Nagy Balázs, H. Tóth István, Balázs Géza, Minya Károly)

15. Élő magyaróra-tábor – Berettyóújfalu

Eddig a magyar nyelv szülőföldjén (a magyar nyelv városában), Sátoraljaújhelyen rendeztük meg a magyartanárok nyári szakmai táborát, most viszont, a 15., jubileumi alkalomra a „Háromföld” (Nagykunság, Sárrét, Hajdúság) határán, Berettyóújfaluba hívták a Kárpát-medence minden részéről a magyartanárokat. A 2025. július 7–11. között rendezett táborban friss elméleti témák (mesterséges intelligencia, a viselkedés dramaturgiája, a hit nyelvi modellje, mesepedagógia) mellett módszertani kérdések sora került terítékre (szövegalkotás; vita az „osztálytermi” filmekről, anyanyelvi piknik, honismeret), valamint irodalmi témák (Jókai drámái Nagy László, Kölcsey Himnuszának keletkezése és tanítása).

Muraközi István, Berettyóújfalu polgármestere
köszönti a magyartanárokat

1. nap

A magyartanárok tábora, az Élő magyaróra tábor 14 év után Sátoraljaújhelyről, a magyar nyelv városából Bihar vármegye „fővárosába”, Berettyóújfaluba költözött, ahol éppen 10. éve rendezik meg ekkortájt a partiumi szabadegyetemet is. Muraközi István polgármester köszöntője után évfordulós előadásokkal kezdődött a program a Nadányi Zoltán művelődési házban. Balázs Géza Jókait, a ma már ismeretlen drámaíróját mutatta

be, Terdikné Takács Szilvia pedig Nagy László oktatási szempontból nem a helyén kezelt költészetét. A rendezvényre csaknem ötven magyartanár és egyetemi hallgató érkezett. Sajnos a vihar Berettyóújfalut sem kerülte el, a szél háztetőket bontott meg, fák dőltek az utakra, áramszünet is volt. Este rendkívüli anyanyelvi piknikkel, kedden pedig Kövecses Zoltán és Széplaki Erzsébet előadásával, valamint a Bodorka népmese-központ meglátogatásával folytatódik a nyilvános program.

2. nap

Hová lettek a mesék? A mesehallgatóból, meseolvasóból meselátó lesz, de lehet még mesemondó is. A berettyóújfalui Bodorka népmeseponiban Rácz Anikó, Uhrin Anca és Simándi László mutatta be az előszavas mesemondás gyakorlatát. Hiszem, ha látom: a kognitív narratívák keletkezésén át a hit kérdéseit boncolgatta Kövecses Zoltán nyelvészprofesszor. Ám ahogy egy angol költő írja, „a hit tengere visszahúzódott”. Ahogy a figyelem is szétesőben. „Pöccemberekkel lehet dopaminhatást elérni, mondatelemzéssel nem.” Széplaki Erzsébet magyartanárdíjas érdemes tankönyvíró a nyelvtanórákat érdekessé varázsoló nyelvi játékokra hívta fel figyelmet. Szerdán a kamaszokról szóló filmek elemzésével folytatódik az Élő magyaróra tábor. Az előadásokon minden érdeklődőt szívesen látnak.

Kövecses Zoltán professzor a hit nyelvi alapjairól

Széplaki Erzsébet érdemes tankönyvíró a szövegalkotó képesség fejlesztéséről

3. nap

Milyen cselekvési indítékok, dramaturgia szerint zajlanak az emberi játszmák? Hogyan kérdezzük a „szövegtenyésztőt”? A bevezető előadások után „osztálytermi” filmekről (Az osztály, Fekete pont, Kamaszok) vitatkoztak a magyartanárok, zárójelbe téve a művészfilm – valóság viszonyát: generációs változás, pedagógusellenes hangulat, visszafogó közeg, a mindennapok pokoljárásai. Úgy tűnt, mintha ennyi hibát mi nem követnénk el, mert szeretjük a hivatásunkat. (Előadók: Balázs Géza, Pölcz Ádám, H. Tóth István.) – Majd Berettyóújfalu történetével, irodalmával, képzőművészetével ismerkedtek a Bihari Múzeumban,

Pölcz Ádám a mesterséges intelligencia retorikai felkészültségéről

megtekintették a zsinagógát, a Makk Kálmán filmszínházat és Liszt Ferenc orgonáját. Föltűnt, hogy Berettyóújfaluiban még köszönnek a óvodások a felnőtteknek.

Balázs Géza és H. Tóth István az „osztálytermi filmek” vitáján

Berettyóújalui városnézés. 1925-ben, 100 éve Berettyóújaluban született Makk Károly filmrendező, akinek az édesapja, Makk Kálmán alapította az első mozgófényképszínházat (mozit) Berettyóújfaluiban

4. nap

Falvak, mint ámen a Miatyánkban. Álmosdon, a Kölcsey-ház, ahol Kölcsey fél szemére megvakult. Közös Himnusz-éneklés Kölcsey szülőfalujában, Szödemeteren, a református templomban. Templomi előadások: a Himnusz keletkezése (Nagy Balázs), hogyan tanítsuk a Himnuszt (H. Tóth István), Kölcsey Berzsenyi kritikájának mérlege (Balázs Géza), a reformkori nyelvújítás (Minya Károly). Takács Eta intése tanároknak? Mindig legyen valaki az osztályban, aki tudja a kérdésre a választ, mert ha nem, akkor miért van ott a tanár? Pakulár István református lelkész buzdító szavai, hogy mindenkit ragadjon magával a „Szödemeter-vírus”, mert nem jó, hogy amikor megérkezik egy busz turistákkal, körülnéznek, és azt mondják: nincs itt semmi. Szerencsére a szilágypéri diákok és tanáraik (Pápai-Szász Erika, Pap Nóra) elvarázsolták az Élő magyaróra-tábor tanárait.

Magyartanárok az álmosdi Kölcsey-kúria előtt

Anyanyelvi piknik sződemeteri és szilágypéri általános iskolásoknak

5. nap

Eddig a magyar nyelv szülőföldje, Sátoraljaújhely volt a magyaróra táborok színhelye: 2025-ben azonban a „háromföld” (Sárrét, Hajdúság, Kunság) központjába, Berettyóújfaluba hívták a szervezők a Kárpát-medence minden részéről a magyartanárokat. Friss elméleti témák (mesterséges intelligencia, a viselkedés dramaturgiája, a hit nyelvi modellje, mesepedagógia) mellett módszertani kérdések sora került terítékre (szövegalkotás; vita az „osztálytermi” filmekről, anyanyelvi piknik, honismeret), valamint irodalmi témák (Jókai drámái, Nagy László, Kölcsey Himnuszának keletkezése és tanítása).

A bihari táj egyik jelképe, a Csonkatorony, valamint a vendégszerető Berettyóújfalu visszavárja a magyartanárokat is.

A program támogatója:

Az Élő magyaróra-táborok története (Magyaróra tábor, korábban nyelvésztábor, előtte anyanyelvi juniális, kapcsolódó program vadételfőző verseny, tanulmányi kirándulás), Sátoraljaújhely–Széphalom:

1. anyanyelvi juniális, 2011. jún. 17–19.
2. anyanyelvi juniális, 2012. jún. 15–17.
3. anyanyelvi juniális, 2013. jún. 21–23.
4. nyelvésztábor, 2014. jún. 18–22. (Meghívott vendég: Bencze Lóránt, Kugler Nóra)
5. nyelvésztábor, 2015. jún. 17–21. (Meghívott vendég: Ladányi Mária)
6. nyelvésztábor, 2016. jún. 15–19. (Meghívott vendég: Veszelszki Ágnes, Balogh Andrea)
7. nyelvésztábor, 2017. jún. 21–25. (Meghívott vendég: Nádasdy Ádám)
8. nyelvésztábor, 2018. jún. 20–24. (Meghívott vendég: Prószéky Gábor az NYTI és Tóth Attila, a Manysi igazgatója)
9. nyelvésztábor, 2019. jún. 19–23. (Meghívott vendég: Bóna Judit)
10. Magyaróra-tábor (a koronavírus-járvány miatt rövidített program Sárospatakon), 2020. jún. 17–21.
11. Magyaróra tábor, 2021. június 30–július 4. (Deák Márton, Molnár Gábor Tamás, Kriston Attila, Győri János, Digitális Írástudás és Irodalomoktatás Kutatócsoport; Hauber Károly)
12. Élő magyaróra tábor, 2022. július 6–10. (Döme Barbara, Szentmártoni János, Oberczián Géza, Király Farkas; színház és nyelv: Szabó Borbála, Rusznyák Gábor, kirándulás Fehér Józseffel a Bodrogközbe)
13. Élő magyaróra tábor, 2023. július 5–9. (Meghívott vendég: Kövecses Zoltán, Bartal Csaba, Lőrincze Péter)
14. Élő magyaróra tábor, 2024. július 14–18. (Meghívott vendég: Kövecses Zoltán, Keller Péter, Bartal Csaba, Szentendrei Adrienn)
15. Élő magyaróra tábor, Berettyóújfalu, 2024. július 7–11.

JUHÁSZ ANNA

„A MAGYAR NYELV: LÉTEM, JÖVŐM ÉS REMÉNYEM”

Részletek Juhász Anna magyar nyelv heti megnyitó beszédéből (Nemzeti Színház, 2024. április 16.)

Édesapám, Juhász Ferenc költő 1971-ben fogalmazta meg egy hosszabb írásában, a *Mondatok a nyelvről, szavakról, költészetéről* című szövegben ezt a ma már mottóvá vált, pontos gondolatot a kötődéséről, küldetéséről, munkájáról. Úgy érzem, hiszem, hogy ez nemcsak az ő kötődése, hanem mindannyiunké. A magyar nyelv az a szövet, amibe beleszülettünk, és ami összetartja, átvilágítva mindent, eggyé szövi a sokszor bomlani és hullani akaró világunkat. A nyelv szépsége a szavak ereje, a másikhoz oda-fordulás lehetősége és igen: a magyar nyelv az örökségünk is, amit ápolni, gondozni, beszélni, ismerni kell, ez a kötelességünk.

A magyar nyelv – az első dal, amit édesanyánk dúdol nekünk, az első szó, amit hallunk vagy kimondunk. A költészet – a magyar nyelv *Himnusz*, a *Szózat* és a *Nemzeti dal*, a *Szülőföldemen* és a *János vitéz*. És folytathatom, a Kocsi-út az éjszakában, a *Mama*, és a számomra olyan sokat jelentő vers, *A szarvassá változott fiú kiáltása a titkok kapujában*. És ha itt tartunk, a magyar nyelv a reformkor 1844-es győzelme, és maga Petőfi Sándor is – szintén Juhász Ferenc teszi fel a kérdést az ötvenes években, hogy „Mit őrzünk ilyen áhitattal és odaadással múltunkból, vagy jelenünkéből, mint-e csodaszarvas-fiú,„. Ez a kérdés sokszor bennem van, hogy mi őrzünk mi és miképp bánunk az örökségünkkel, a sokszor megharcolt kincssel, a nyelvvel.

Mert a magyar nyelv a pontosság is, mert az igazság lényege a pontosság. Amit Petőfi vagy Juhász és a többi idézett költőtárs leírt, azt bátran elhihetjük. Petőfinél a pusztát, a csárdát, a csárda romjait, a forradalmat, a téli estét, vagy Az apostol forradalmi gyötrelmeit. És engedjenek meg még egy rövid gondolatot ide, a reformkorhoz kötődve – Juhász egy 1964-es versprózájában, az *Egy régi verseskönyv margójára* című írásban arról olvashatunk, Petőfi és Juhász Ferenc hogyan kereste kezdetektől a kifejezőmód formáit a magyar nyelv és a költői hagyomány mélyebb megismerése során. A történelmi kor is kedvezett számukra, hogy költői szívüket a népi legendákba, mondákba, mesékbe helyezték, kapcsolódva elődeikhez. Volt programja is ez a magyar költészetnek, Vörösmarty, de még inkább Petőfi és Arany adták e program gyönyörű bizonyítékait. És hogy él, élhet ez tovább a XX. században? Juhász 3 verses meséje, *A nap és a hold elrablása*, de elsősorban a *Csillagszemű juhász* és *A szegény lány, aki arany-virágot lépik* című művek az ő halhatatlan hatásukat mutatja: a *János vitéz* és a *Rózsa és Ibolyáé*. A versek megépítési módszere is az ő ihletésükben fogant.

A *Csillagszemű juhász* verses mesében benne foglaltatik a kiút lehetősége – mint a legtöbb Juhász-műben és Petőfi-írásban is: kiszabadulva ugyanis a Csillagszemű megindul a pusztá felé:

Igaz, a pusztá most, mint kiszikkadt, ősz sörte
aggastyánarcon és burkolószik ködbe.
De a szabadságot nem lehet feledni,
öröm csak a pusztán, csak ott tud teremni!

Azt, hogy a pusztá jelképezi a szabadságot a juhásznak, Juhász Ferenc Petőfitől tanulta.

Nem lehetett annak közepébe nézni,
szemével akárkit meg tudott ígézni!
A mezei vadnak, égi madaraknak,
szemével parancsolt lepkéknek, halaknak.

Milyen gyönyörű. Innen is látszik, az én megközelítési módom a költészetten keresztül érkezik a nyelvhez. Egy költő lánya vagyok, ebbe az örökségbe beleszülettem, de ez számomra feladat is, amilyen úton munkámmal, kollégáimmal együtt, hivatásunkkal megyünk tovább, megyünk előre. A Petőfi Kulturális Ügynökség irodalmi felelőseként leginkább költői centenáriumokat szervezünk és kapcsolódó kiállításokat, kvízt, könyveket, irodalmi órákat, programokat. Az elmúlt években több tízezer hallgatónk volt rendezvényeinken és közel ezer irodalomórát tartottunk hazánkban és Kárpát-medencében. Nagyvárosokban és kistelepüléseken.

Foglalkozunk azzal, milyen költői nyelven szólalt meg Pilinszky, Nemes Nagy Ágnes, Petőfi, Arany vagy épp Tamási Áron. Igen, a Farkaslakán született Tamási, akinek

nyomában eredhetünk, folytatva az előzőleg megkezdett utat. Ábel könyveit még gyerekkoromban olvastam. Ábel utolsó könyvében az ördögtől-megszabadult fekete ember válasza Ábel kérdésére, hogy mi célra vagyunk a világon? ez volt: „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.” És Juhász Ferenc, akinek pót-apja volt Tamási, így búcsúzott tőle budapesti ravatalánál:

„Igen, ez volt a Te legfontosabb tanításod, mert bizony otthon kell lennünk valahol a világban, s önmagunkban. S az otthont-építeni-nem-tudóknak otthont kell építenünk: szavainkból. Ez a feladatunk. Erre tanítottál. Ezt mondja minden műved, és ezzel indultam én is, a Dunántul Ábelje, jövőt-hódító daccal és szorongással. Ezt mondod századokon át, halhatatlan szavaiddal halhatatlan nyelvünkön, aminek Arany János óta nem volt nagyobb birtokosa és művelője, mint Te, szegények fia, lentic-küldötte: Tamási Áron. Jobban nálad senki se tudta, hogy a magyar nyelv volt: sorsunk, menedékünk és reményünk. Halhatatlan otthonunk ez a nyelv és sorsunk és reményünk. Egyetlen birtokunk és egyetlen jövőnk. És másik tanításod: hogy nem szabad kisebb erővel és szeretettel művelnünk ezt a nyelvet, mint te tetted: Tamási Áron.”

Menjünk picit „odébb” Farkaslakától, egészen Nagygalambfalváig, Kányádi otthonáig. „Egyetlen hazánk van, ez a magyar nyelv.” – ez a Kányádi Sándor mottó indította el 2022-ben az Irodalmi karaván utazásainkat a Petőfi Kulturális Ügynökséggel a Kárpát-medencében, hogy az egységes magyar nyelv és kultúra ügyét szolgáljuk, hogy a magyar nyelv- és irodalom értékeit őrizve, klasszikus és kortárs szerzőket egyaránt bemutatva több generációt is összekapcsoljunk. Mert hiszem, egy-egy könyv önmagában lehetőség a felfedezésre és az utazásra. Más világokat, kultúrákat, gondolatokat ismerhetünk meg, amiket beépítve saját világunkat gazdagíthatjuk. És a gazdagodás során igencsak megrendítő találkozásaink voltak, közös vers szavalások, énekek, könyvnyelvi beszélgetések Partiumban, Székelyföldön, Felvidéken, Délvidéken. Addig ismeretlen emberek kézfogása, irodalom általi közössége. Nagy László költő abban hitt, hogy nem elég magyar anyanyelvűnek születnünk, tanulnunk kell magyarul a sírig. Ezt az utat jártuk, járjuk ezekkel az utazásokkal.

Kapcsolatok, kapcsolódások. A reformkor, Arany, Petőfi, Kányádi és Tamási Áron. És jöjjön még egy szerző, a szabadkai születésű Kosztolányi Dezső. Azt mondta az *Ábécé a nyelvről és lélekről* című írásában, hogy

„az a tény, hogy az anyanyelvem magyar, és magyarul beszélek, gondolkozom, írok, életem legnagyobb eseménye, melyhez nincs fogható. Mélyen bennem van, a vérem csöppjeiben, idegeim dúcában, metafizikai rejtélyként. Ebben az egyedülvaló életben így nyilatkozhatom meg igazán. ... Az anyanyelvem hajszálgyökerei visszanyúlnak a gyermekszobába, minden rejtett célzásokkal, kedélyes, furcsa, titkos árnyalatokkal együtt.”

Igen, hiszem, hogy ez, ez a gazdagság mind a miénk, alkatrészünk és tulajdonunk, a nyelv, a látvány, az emlék, a képtársulások, az emlékosztódások. Van, aki elpazarolja kincseit, és van köztünk, aki ebből él egy életen át, takarékosan, mint valami váratlan örökségből. Olyan is van, aki nem tudja nyüzsgő, eleven létté bontani ezeket a drágaköveket, s van, aki szégyelli rejtett gazdagságát és más tájakra indul álruhában, s van, aki tékozolva dobálja, adja, zsúfolja, hányja, bányássza egy életen át, s ha meghal is, ottmarad java a holt érzékekbe temetve.

A haza: a Szó.

Így élünk a hazával.

Mert nemcsak a hazában élünk mi, de a haza él mibennünk.

Így visszük a hazát magunkkal magunkban.

Mert a haza nemcsak a magyar nyelv, de a műveiben, az anyanyelv szavaiból megvalósult Lét is.

Mert a haza azzal van, hogy anyanyelvemen megnevezem a dolgokat, tárgyakat, hogy azt mondom: jegenye, csillag, kő, föld, ibolya, sár, csikó, rózsapirók.

A nyelv szavai és nyelvünk szavai élővé teszik, akarják az egyébként eleven természet és benne megteremtik az embert magát. Mert az ember nagyon-hosszú fejlődés-útján megteremtette a nyelvet, megszülte a szavakat, hogy aztán a nyelv határozza meg az embert, a szó, a nyelv szavai vigyék tovább az embert a világegyetem végteleneiben. A szó most már az élet és a halál. A halhatatlanság és a halandóság.

És a költő? A költő: szavával teremti a Létet. Az anyanyelv szavaival.

A magyar nyelv: létem, jövőm és reményem.

A magyar nyelv: életem virágzó tartálya.

Az anyanyelv szült meg engem: a költőt.

Az anyanyelv szülte meg költészetem jövőjét.

HALMAI TAMÁS

NYITOTT FALAK VÁROSA – A 2024. ÉVI SOMOGY VÁRMEGYEI MAGYAR NYELV HETE MEGNYITÓJÁRA

Talán négy-öt alkalommal jártam Kaposváron. De minden ottlétemmel teljesebb sor-sot kaptam ajándékba. Hol a Berzsényi Társaság rendezvényére voltam hivatalos (Egerszegi Edit ügyvezetői munkájára ma is hódolattal gondolok), hol verspályázat eredményhirdetése kínálta magát apropóul. Meglátogattam a hely somogyi szellemeit Szirtes Gáborral (a Pro Pannonia Kiadó kötelékében) és Bartusz-Dobosi László író barátommal is. Mikor a keszthelyi Helikon Napokon Iancu Laura költészetéről adtam elő, akkor is azt éreztem: egy darabka Kaposvár költözött a Balaton partjára.

Kaposvárban nemcsak a kisvárosi lépték vonz, amelyet emberre szabtak a múltak, hanem az eleven szellem is, melyet a kultúraszervezés mai fáradhatatlanjai bővíl-nek közös életté – és közösségi adománnyá. Hogy vándor szívvel is megfürdőzhetünk a városka irodalmi aurájában: sokak érdeme. Lőrincz Sándor író-újságírótól a Somogy folyóirat lélekdús illetékeseiig.

Megnyitóünnepség a Takáts Gyula-emlékházban

A szellem tiszta levegőjéért máshol és máshogy élő jóakaróinknak is köszönet jár. Elsősorban – és részemről – Takáts Gyulának.

Mikor a Jelenkor folyóirat hasábjain méltató kritikát közöltem a költő Hol is a Volt című verseskötetéről (mely utolsó, életében megjelent verseskötet volt), kisvártatva kézzel írt üdvözlőlap fogadott a pécsi Művészetek Háza portáján: az idős művész az ismeretlen kritikusnak személyes sorokkal köszönte meg a figyelmet. Ez a gesztus persze nem a recenzió állagáról, hanem Takáts Gyula emberi minőségéről árulkodott.

Az orfeuszi nádasok felett című esszékötetem megjelenéséért – ebben a szép kivitelben, a Takáts Gyula Irodalmi Alapítvány gondozásában – többeknek tartozom hálaival, de kiemelten Stamler Ábelnek és Parill Orsolyának. Takáts Gyula drangalági költészetével, azaz Csú Fu-verseivel foglalkozom benne, a szerepjátékos magyar lírai hagyomány e különleges darabjaival. Mert aki pannon szellemet, orpheuszi mértéket, keleti derűt és tájköltészeti metafizikát keres, Takáts Gyula poézisének kései kiteljesedésében megtalálja.

És még annyi csodát, amennyi három világba se férne bele. Legfőljebb ha Kaposvár nyitott falai közé.

Megjegyzés: Halmai Tamás költő az MNYKNT által szervezett Somogy vármegyei magyar nyelv hete megnyitójára, 2024. április 19-ére küldte köszöntő irását. A megnyitóra a Takáts Gyula-emlékházban került sor, további rendezvények, Anyanyelvi piknikek voltak Szennán és Szőlősgyörökön.

H. TÓTH ISTVÁN

BÚZA, BOR ÉS ASSZONYSÁGOK KÖZMONDÁSAINK, SZÓLÁSAINK ÉS SZÓLÁSHASONLATAINK KÖRÉBEN.

A 3. ZAMÁRDI SZABADEGYETEM KAPCSÁN

Európa elrablása átfogó címmel megvalósult Zamárdiban 2024. 09. 20–22. között a Bolyai Műhely Alapítvány és a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága 3. szabadegyeteme a résztvevők folyamatos és érdeklődő örömétől kísérve. Különös figyelem övezte a *Trianontól Párizsig* (Szakály Sándor egyetemi tanár), az *Útvesztés – útkeresés* (Csepeli György egyetemi tanár), *A szeretet fogalma – kognitív nyelvészeti megközelítésben* (Kövecses Zoltán egyetemi tanár), a *Hozzá tartozik az emberi élethez az anyanyelv, az otthon, a haza* (Korzenszky Richárd emeritus perjel), *A Kelet és a Nyugat* (Balázs Géza egyetemi tanár) című előadásokat és a többi sok-sok izgalmas, így az európai tükrökkel, vagy a térképészeti dokumentumok elemzésével az európai szimbólumok szemszögéből előtérbe helyezésével, valamint a nép írók világával foglalkozó előadásokat.

Problémafelvetésül

Ezen előadások és szakmai beszélgetések közepette igen gyakran gondoltam a magyar nyelv különös tömörítő-sűrítő, szemléletes metaforákban gazdag világát használó, hasznosító *anyaországbeli* (Magyarország), *kisebbségi létben* (Ukrajna–Kárpátalja) és *szórványban* (Csehországban) élő *nemzettársaimra*. Ennek oka az, hogy a közmondásaink, szólásaink és szóláshasonlataink gazdag kincseihez előszeretettel gyűjtök itthon is és például az imént jeleztem térségekből is formaváltozatokat és/vagy újabb, esetleg ritkán hallható, régies nyelvi adatokat. Hogy miért?

Most, ezen a kiválóan szervezett szabadegyetemen azért tűnődtem honi és távolabbi adatközlőim nyelvi példáin, anyagain, mert amikor ennyi szenvedélyesen érdeklődő érdeklődésének a középpontjában *Európa ügye* áll a történelem, a kultúra, a média, a jog, a retorika vonatkozásában, akkor az itt sorra

H. Tóth István

következő három témám: a búza, a bor és asszonyosságok nyelvi anyagaival és a hozzájuk fűzött értelmezésekkel erős jelzésül teszem a magyarul beszélők, olvasók, írók elé: **mi itthon vagyunk Európában, az európaiság bennünk él** – több-kevesebb lángolással.

Kifejtés

A Kárpát-medencei magyar nyelvű kultúrában évszázadok óta elterjedt igazságmondás, hogy a **BÚZA** az élet, vagyis, ha van búza, akkor van élet, akkor van jólét, így aztán biztos a jövő.

A legszebb búzának is van alja. – Ennek a tanulságos közmondásunknak ezt a jelentést tulajdoníthatjuk: a legjobbak között is akad hibás, vagyis mindennek lehet értéktelen része. Talán ismerősek lesznek ennek a bölcsességünknek ezek a változatai: *A legszebb búza közt is látni pipacsot*, illetve *Ritka búza, melyben konkoly nincsen*. Rokon ezek jelentése az alappéldánkéval, azaz: mindenben lehet hibát lelni.

Búzában már a nyúl, farka sem látszik ki. – Mennyi nyelvi humor van ebben a régi korokból ránk köszönő szólásunknak! Hogy miért? Azért, mert arról tudósít, hogy valakinek sikerült elmenekülnie, biztonságba jutnia. És ez a minősítés előfordulhat akkor is, amikor a vitapartnerünknek sikerült jól kimagyaráznia magát.

Búzát vetett, konkolyt aratott. – Esetleg vannak az olvasók között olyanok, akik nem mindennap találkoznak azzal a mérgező vetési gyomnövényvel, amit konkolynak hívunk. Kártékony, veszedelmes, főképp, ha értékkel keveredik-kavarodik. Ez a régi időkbeli velünk maradt szólásunk igazán szép példája a képes, vagyis a metaforikus beszédnek: ebben a bölcsességmondásban ott az érték, ez a búza, mellette a konkoly, a veszedelem. Mindezek mellett a vetés és az aratás fogalmak izsítják fel a tartalmas üzenetet: a példaként állított ember jóságáért az ellenfelei gonoszsággal fizettek.

Egy szem búzáért nem oldjuk meg a zsákot. – Akár hiszi a kedves olvasó, akár sem, ez a tájnyelvi szólásunk a gyermekáldással, a gyermekszaporulattal, a család lélekszámbéli gyarapodásával függ össze. Hogyan? Hát úgy, hogy ezt fejezi ki: nem egykézünk, mert egynél bizony több gyermeket szeretnénk.

Nem mind tiszta búza, ami az ő földjén terem. – Ennek a régi időkben született szólásunknak létezik ez a változata: *Nem földje ő a tiszta búzának*. Az emberi jellem minősítése áll mindkét bölcsességben, jelesül: nem megbízható, nem feddhetetlen ember az, akivel kapcsolatban állítjuk akár az egyik, akár a másik szólásunkat.

Majd, ha a tiszta búza vízzé válik. – A kulcselem ebben a tájnyelvi szólásunkban a tiszta búza, ezért ennek a jelentését szükséges világosan látnunk. Akkor nevezik a búzát tiszta búzának, midőn abban semmi más gabonafaj, vagy kicséptelt és rostált állapotában egyéb gabonaszem, főleg rozs nem található. Átvitt értelemben így a feddhetetlen jellemű emberre illendő gondolnunk. Innen nézve magát a teljes szólást, joggal gondolhatjuk, hogy az igazi jelentése ez: sohasem, soha be nem következő időben történik meg a dolog.

Kevés jó válik az üszögös búzából. – Lássuk előbb, a fiatalabb olvasók kedvéért, hogy mi is az a bizonyos üszög. Maradjunk annyiban, hogy igen kellemetlen, mivel feketés színű, büdös szagú terményről van szó, amely a gabonaféléket meg a kukoricát is megrontja, azaz a meleg levegő szülte penészes rothadást nevezzük üszögnek. Ezek ismeretében lesz valóságosan érthető ez a régi időkét idéző bölcs intelem, ugyanis ami romlásnak indult, az nem javul már meg.

Más búzájába vágja a sarlóját. – Akár tetszik, akár nem, bizony azt állítja ez a régies szólásunk erről vagy arról a férfemberről, hogy más feleségének, avagy kedvesének csapja a szelet, esetleg erőteljesebben udvarol neki. Kétségtelen, hogy nagyon egyértelmű a kép: a búza (a nő) és a sarló (a férfi) összegabalyodásáról tesz tanúbizonyságot ez a találóan közölt állítás. Vannak ám változatai is! A *Más réjtjébe vágja a kaszáját* valaki kedvesének, esetleg a feleségének az elszeretését állítja, míg a *Más réjtjében kaszál* inkább arról tanúskodik, hogy az illető lopja a másét, más tulajdonában garázdálkodik.

Régi búzából is válik jó kenyér. – Igencsak figyelemre méltó jelentést hordoz ez a régies-régi közmondásunk. Kétségtelenül rávilágít az új és a régi, a fiatal és az idős szembenállására. Azt is feltételezhetnénk, hogy a generációk és a tudásfajták közötti ellentétekről szól ez tapintatos, de okosan tanító bölcsességünk. Szóval: azért, mert valami nem új, vagy valaki nem fiatal, még hasznát lehet ám venni; nemde?

Sokszor kivész a búza, megmarad a konkoly. – Ugyancsak a régiségből elő-előbukkanó ez a közmondásunk. A jelentése nem igazán megnyugtató, nem igazán kellemes, tudniillik arról szól, hogy gyakran az pusztul el hamarabb, aki, illetőleg ami értékes, így a hitvány, a silány megmarad.

Essék szó a **BORRÓL**, no meg más finomságokról az itt következő közmondásaink, szólásaink és szóláshasonlataink jóvoltából! Olvasva, a képzeletvilágunkkal szembesítve, a bor nevű itókat ízlelgetve el-el tűnődhetünk arról, hogy mennyi népi, vagy másképpen szólva: nem igazán tudományos megfigyelés nyomán rögzültek a magyar nyelvű kultúránkban ezek a bölcsességeknek is mondott megállapítások.

A bor beszél belőle. – Nem józanon beszél az illető, ezért ne vegyük komolyan, amit mond. Van egy olyan változata ennek a szólásunknak, miszerint: *Csak a bor mondatja vele*, ami ugyanebben az értelemben áll, vagyis nem veendő figyelembe a résztől elhangzott közlés. Ezek a megbocsátó kegyes megállapítások mintha elnéznék az ittas ember szókimondását, úgynevezett őszinteségi rohamát. Ámde, ha az ittas emberünk badarságokat fecsegett össze-vissza, akkor így vélekedünk: a szesz hatására hablatyolt így-úgy, szóval ekkor az a közvélekedés, hogy *a bor beszél* az ilyenből. Ezzel a vélekedéssel szemben ott van a *borban az igazság* közmondásunk, amelyiknek ez a jelentése: az ittas ember őszintén beszél, kertelés nélkül kimondja, amit gondol.

Csak kétszer szereti a bort meginni: ávemária előtt meg ávemária után. – Imádkozó emberek a megmondható, hogy milyen gyakran hangzik fel az *Áve, Mária* akárcsak naponta is. Nos, ha csak egy pillanatra is gondolunk erre a tapasztalatra, akkor rögvest tudjuk, miért mondtuk ezt a szólásunkat. Bizony-bizony azért, mert akiről állítható, akit jellemez ez a tréfás helyzetmondat, az olyan ember, aki nem veti meg az italt, azaz mindig szívesen megissza a bort.

Ennek a bornak se kerepeltek. – Ennek a nyilvánvalóan tájnyelvi bölcsességnek csak ez lehet a jelentése: hamisított ez a bor, vagyis nem szőlőből való! Ilyenkor hangozhat fel még ez is: *No, ez se látott tőkét!* Azért állíthatjuk, hogy tájnyelvből származó mindkét komoly tartalmú megállapítás, mert szőlő- és bortermező vidék cselekvéseinek sorából való a rigók, seregéyek kereplővel való ijesztgetése. Arról van szó, hogy az édes, lédús, csábító szőlőfürtöket előszeretettel dézsmálják ezek a madarak, méghozzá általában rajokban. Ilyenkor kerül elő a sörétes puska, hogy megriasszák a dézsmálókat. Gyerek kezébe viszont kereplőt adnak, hogy azt forgatva szaladgáljon a sorok között, megriasztandó a kártevő madarakat. Ha a tőke hiányát emlegetjük bizonyos borok kóstolgatásakor, akkor ugye, csakis a nélkülözhetetlen szőlőtőkére, annak hiányára utalunk.

Lökd meg, bor buggyan belőle. – Ez a régies szólásunk kétségtelenül az iszákos emberről szól. Ilyen megállapítás hallatán zavarban van a hallgatóság is és a beszélő is. Tagadhatatlan, hogy nehéz helyzetet mutat be ez a minősítés. Ugye, egyértelmű, hogy részeges, de legalábbis gyakran mértéktelenül ivó emberről állíthatunk efféle. A helyzet az, hogy olyan merev részegre gondolunk, aki még csak-csak áll a lábán, vagyis tartja magát, de a benne lévő itóka igencsak jelentős mennyiségű. Amikor tele van a kulacs, a csobolyó, a kancsó, akkor helyénvaló a buggyan, kibuggyan használata. Ha a pohár van tele, akkor abból kilöttyen a benne lévő.

Bor, amennyi én akarom, búza, amennyit Isten ad. – Ebben a tájnyelvi megállapításban nem kevés önkritika és öngúny is lappang ám, tudniillik az a jelentése, hogy a bort föl lehet hígítani (vízzel), de a búzát nem tudjuk szaporítani.

Bor, pecsenye nélkül a szerelem meghűl. – E közmondásunknak is magvas igazsága van: hamar elmúlik ott a szerelem, ahol anyagi gondok vannak. Nyilvánvaló, hogy ebben a bölcsességben a pecsenye a jólét kifejezője. A közmondás állításának középpontjában a szerelem heve áll, amely lelohad, ha szűkös a megélhetőség. Van ennek az igazmondásnak egy szerényebb életkörülményekre utaló változata, hangzik ekképpen: *Bor és kenyér nélkül a szerelem meghűl.* Így is nagy az igazsága ennek a közmondásunknak.

Könnyen terem a jó bor, ha kapa a bikája. – Micsoda igazsága van ennek a régiségből maradt közmondásunknak! Hogy miért? Azért bizony, mert azt tanítja, hogy akkor terem jól a szőlő, ha kapálják, ha gondozzák, ha benne, mármint a szőlőben ügyködik a gazda a nyitástól a szüretig. Valójában arról van szó, hogy az igazi szőlő- és bortermeztő mindig lel dolgot a szőlőjében február végétől a szüreten át a borfejtésig.

Minden jó bornak ki kell fornnia magát. – Kétségtelen, hogy nagy tanulságot tesz eléink ez a régi időkből való közmondásunk. Azt tanítja velünk, hogy a fiatalkori forrongásokon mindenkinek át kell esnie.

Régi bor jó bor, öreg ész finom ész. – Mi rejtekezik ebben a kettős igazságban? A kapocs: az idő, ugyanis az óbor is értékes, akárcsak az idős ember tanácsa. Legalábbis eddig így tudtuk, de az utóbbi időkben a különféle tévécsatornák pillanatsztárjainak, azaz celebjének és az ilyen-olyan rajongókat, illetőleg hiszékeny embereket befolyásoló véleményvezéreknek, divatszóval: influenszereknek a megmondásaira, kiszólásaira figyelmesebbek inkább a népek.

És máris elénk futnak az **ASSZONYSÁGOK**, pontosabban a róluk szóló, róluk valló, őket meg- és bemutató közmondásaink, szólásaink, szóláshasonlataink. Olvassuk higdigadtan, fokozódó nyitottsággal, érdeklődéssel ezeket a helyzetmegmutató mondásokat, mert hosszú időközön át megőrzött, tovább örökített, szájról szájra adott élettapasztalatok nyelvi mintázatai ezek.

Addig tart, mint a kurva asszony jámborsága. – Nagyon rövid ideig tart valami, például egy fogadás, egy ígéret megtartása. Egyébként ne lepődjünk meg, ha ilyen tájnyelvi, bizony-bizony durva megállapítással, szóláshasonlattal is találkozunk nyelvünk ékkövei között. A lényeg továbbra is igaz: előzménye, oka van az ilyen közlésnek, nem akármilyen tapasztalat fogalmaztatta meg az adott beszélőközösséggel.

Asszonyok zsidója. – Az az ember, aki a férj távollétében szemmel tartja az asszonyt. Ez egy olyan, a régiségből, a régi-régi időkből való szólás, amelyikben a zsidó szó lényegében vallási jelentésű: az Úr, az Isten szeme mindent lát értelemben. Ma nem is kicsit meghökkentő, főleg asszonyságok körében, merthogy miért csak az asszonynak van szemmel tartója? A férjnek nem kell, nincs is szükség az ő esetében efféle nyomon követőre?

Az asszonyon van a gatyá. – Az asszony az úr a háznál – ez a jelentése ennek a tájnyelvből származó szólásunknak. Itt mindenképpen rögzítenünk kell, hogy a magyar nyelvben általánossá lett kifejezés a fehérenemű. Ez a nőknél ma már a bugyi, a férfiagnál az alsónadrág. Ugyanakkor a magyar köznyelvben igen erősen tartja magát az a nézet, hogy a férfiak gatyát hordanak. Vagyis, ha az asszonyon van ez a bizonyos fehérenemű, azaz a gatyá, az nyilvánvalóan azt közli a hallgatóval, hogy a férfi, a férj a háznál csupáncsak másodrangú, már bocsánat, de nem más, mint: papucs.

Be is rántotta, ki is habarta, mint az egyszeri asszony a kávé, mégse jó. – Ez a tájnyelvből idekeveredett tréfás megállapítás nem is olyan régikeletű. Ettől függetlenül a jelentése lesújtó: hiába volt az igyekezet, hogy jó étel készüljön, mégis minden rosszul sikeredett. Egyébiránt ez a megállapítás nem is kevés gúnnnyal a kétbalkezes sütni-főzni próbálkozó férfinak is kijár ám!

Én is voltam valaha szépasszonynak kocsisa. – Érthetjük ezt az elavulóban lévő szólásunkat ekként is: nekem is volt ám hajdan jó sorom. Nem járunk messze a valóságtól, ha úgy fejtjük meg ennek a szépasszonyos nyelvi kincsnek a jelentését, hogy én is udvaroltam bizony, nem is akárkinek, amikor még fiatalember voltam. Ne tagadjuk a nyilvánvalót, hogy ebben a nosztalgikus kijelentésben nem kevés vérpezsdítő ifjúkori élmény felpersenése érződik.

Nagyot taszított rajta, mint a tanyasi asszonyon a kutya. – Segített rajta, ez a jelentése ennek a tájnyelvi tréfás szóláshasonlat. Valóban nem kell nagy élettapasztalattal rendelkezünk a ház, mindenekelőtt a tanya körüli teendők dolgában, akkor is érthető: nehezen tesz-vesz az illető a munkavégzés terén, akiről effélel lehet mondani. Van ám ennek az asszonynépre mondott igazságmondat férfi változata is! Hangzik ekképpen ez a tájnyelvi bölcsesség: *Jót taszított rajta, mint csizmadián a kutya.* Ennek viszont, mert tanult mesteremberről van szó, az a jelentése, hogy nagyot lendített valami az anyagi helyzetén, sokat segített az illetőn valami esemény.

Ahol asszony nincs, foháskodik a szűkölködő. – Ezt a tájnyelvből származó közmondásunkat pontosan érti a férfinép. Miért is? Hát ne tagadjuk, hogy az asszonyok azok, akik a legjobban, a legodaadóbban tudják, képesek ellátni az embert, vagyis a férjet, a férfit. Ez az emberi sorsot meghatóan kifejező bölcs mondás igazi kalapemelés az asszonynép jelentősége, fontossága előtt.

Könnyebb az asszonyt táncba vinni, mint ráncba szedni. – Ugyan mit akar ez a régi keletű szóláshasonlat mondani nekünk? Nem mást, mint azt, hogy könnyebben kaphatók az asszonynépek szórakozásra, mint a férfinépek által gondolt fegyelmezett, nyugodalmass életre – legalábbis így tartja ez a tapasztalatörző szóláshasonlatunk; vagy van, ki másképp tudja, látja?

Mit is mondott a kabai asszony? – „Igyunk egyet, komámasszony!” – Az ilyen és hasonló népies kijelentést helyzetmondatnak nevezzük. Nyilvánvaló, hogy aki megfordult már jókedvűen italozó, magyar nyelvű társaságban idehaza, az anyaországban, vagy a csehországi Koutyban, a kárpátaljai Dercenben, Gáton, no meg Fornoson vidámkodó magyarok közösségében is, az bizony ott megtapasztalhatta: rendszeresen ezzel a tréfás felszólítással buzdítják a népek egymást egy újabb koccintásra, egy újabb hörpintésre, egy újabb hosszú kortyolásra, egy újabb pohárka ürítésére.

Útravaló

Aki a 2024. esztendő harmadik hosszú hétvégéjét Zamárdiban az **Európa elrablása** témát középpontba állított szabadegyetem rövidebb-hosszabb előadásait hallgatta, közösségépítő játékait játszotta, az nemcsak ám az elméjét élesítette, a tudását pallérozta, hanem a vénasszonyok nyara simogató napfényét is élvezte a szelíden hullámozó Balaton partján a Bolyai Műhely Alapítványa jóvoltából életre hívott kiváló szabadegyetemen.

Ezen közben gondolatban nyelvünk ékkövei közül válogattam a fenti három téma körébe sorolható proverbiumokat, nevezetesen közmondásokat, szólásokat és szóláshasonlatokat – mindannyiunk fantáziájának nyitogatására, a jókedvünket fokozandó.

Hogyan tovább?

Erősen bízunk igen sokan abban, hogy 2025-ben megvalósulhat dr. Balázs Géza professzor úr javaslata, miszerint **A római út** névvel szerveződjék és valósuljon is meg a soron következő Bolyai-szabadegyetem Zamárdiban.

Szakirodalom

Balázs Géza é. n. *A pesti nyelv* (Városnyelvi kalauz). Inter Kultúra-, Nyelv- és Média-kutató Központ Nonprofit Kft., Budapest.

Balázs Géza 1998. *A magyar pálinka*. Aula Kiadó, Budapest.

Balázs Géza 2003/2018a. *A bor szemiotikája. A bor szemiotikája. Rubicon* 2003/1–2. 113–114, *Rubicon* 2018/2. (különszám) (XXIX. 328. szám) 44–45.

- Balázs Géza 2018b. A magyar bor művelődéstörténetéről. 20–29. In: Veszelszki Ágnes (szerk.): *Borkommunikáció*. Századvég Kiadó, Budapest.
- Balázs Géza 2018c. A bor frazeológiája. 250–257. In: Veszelszki Ágnes (szerk.): *Borkommunikáció*. Századvég Kiadó, Budapest.
- Balázs Géza 2004. *Pálinka, a hungarikum*, Állami Nyomda, Budapest.
- Balázs Géza 2012. *Nagy párlat- és pálinkakönyv*. Inter Nonprofit Kft., Budapest.
- Balázsi József Attila – Kiss Gábor 2020. *Népies szólások, közmondások és életbölcseiségek enciklopédiája*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Bárdosi Vilmos (főszerk.) 2003. *Magyar szólástár* (Szólások, helyzetmondatok, közmondások értelmező és fogalomköri szótára). Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Bárdosi Vilmos – Kiss Gábor 2016. *Szólások* (5000 magyar állandósult szókapcsolat betűrendes értelmező dióhéjszótára). Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Bárdosi Vilmos – Kiss Gábor 2021. *Közmondások* (3000 magyar közmondás és szójárás betűrendes értelmező dióhéjszótára). Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- H. Tóth István 2019. Helyesírási alapelveink és proverbiumaink együttműködése. In: Bozsik Gabriella – Ludányi Zsófia *Szabályzat, oktatás, gyakorlat: helyesírásról sokszínűen (A 2015-ös és a 2017-es Nagy J. Béla helyesírási verseny előadásai, feladatai és egyéb tanulmányok)*. Líceum Kiadó, Eger. 205–216.
- H. Tóth István 2023a. *Közmondások, szólások, szóláshasonlatok* (Tallózás a magyar nyelv ékkövei között 1.). Prágai Tükör, Prága. 1: 49–51.
- H. Tóth István 2023b. *A borról, meg a botról és másokról* (Tallózás a magyar nyelv ékkövei között 2.). Prágai Tükör, Prága. 2: 46–50.
- H. Tóth István 2023c. *A búzáról, meg a cipőről és másokról* (Tallózás a magyar nyelv ékkövei között 3.). Prágai Tükör, Prága. 3: 55–58.
- Kiss Gábor (főszerk.) 1998. *Magyar szókincstár (Rokon értelmű szavak, szólások és ellentétek szótára)*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Dr. Margalits Ede 1993. *Magyar közmondások és közmondásszerű szólások*. Akadémiai Kiadó, Budapest.)
- Maruszkai Judit 2012. *Szó, ami szó (Magyar–angol tematikus szólástár. Hungarian Idioms by Topic)*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- O. Nagy Gábor 1976. *Magyar szólások és közmondások*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- O. Nagy Gábor 1993. *Mi fán terem?* (Magyar szólásmondások eredete.) Gondolat–Talentum, Budapest.
- Temesi Viola (főszerk.) 2012. *Magyar ellentétstár. Ellentétes jelentésű szavak szótára*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

GYÖRI-NAGY SÁNDOR

VISSZATEKINTÉS A MAGYAROK XI. VILÁKGONGRESSZUSÁNAK MAGYAR NYELVI KONFERENCIÁJÁRA (BUDAPEST, 2024. AUGUSZTUS 17–18.)

Miután Balázs Géza nyelvészprofesszor nem vállalta a szervező bizottság elnöki tisztségét, a teendők ellátására én kaptam felkérést. Kultúrokológus-nyelvészként, a volt Szent István Egyetem Kultúrokológiai és Környezeti Kommunikációs Tanszékének alapító tanszékvezetőjeként „Egy békeképes nyelv- és kultúraelmélet felé” címmel jelöltem ki a nehéznek ígérkező rendezvény irányát és legfőbb célját. A fordulat, amelynek igénye a régtől anyanyelvi polgárháborús viszonyok közt élő Magyarországon először fogalmazódott meg, örömmel jelenthetem: *elkezdődött*.

Már magán a konferencián, amelynek 17 előadója közül csak egyetlen egy akart „három szöveget beverni a finnugrizmus koporsójába”, kárpótlásul a sok évtizedes délibábozásért, dilettánszásért, tudománytalan-amatőrözésért. A jobbára 70–90 fős hallgatósággal együtt mindenki belátta, hogy a béke ott kezdődik – amint a csölyospálosi ember mondja –, hogy „van igaza” mindenkinek. Aki a maga kizárólagos igazságának tudatában önmagán kívül mindenkit elutasít, az önmagát zárja ki.

Másképp fogalmazva: a dogma szaktudományos belügy. Ki-ki olyan dogmákhoz és tabukhoz tartja magát, amilyenekhez akarja. Csak másokat ne akarjon ezekhez tartatni, mert az már erőszak. S hogy az erőszak mire vezet, legkésőbb mára, világháborús veszedelemmé sűrűsödött, sunyi szövevényében vergődve minden gondolkodó embernek meg kell látnia.

Az erőszak ellen nem „föllépni” kell, hanem kizárni magunkból és magunk közül. Ez a pozitív hangulat uralta mindvégig a Magyarok XI. Világkongresszusának magyar nyelvi konferenciáját, amelynek „csöndes társrendezője” a Magyar Ökoszociális Fórum által életre hívott „Magyar Anyanyelv- és Kultúratalajdonosok Közössége”, a MAKK volt. Alapítóinak ebbéli hitét mindenki osztja: a nyelvi erőszaktevőkkel is meg kell értetni végre, hogy anyanyelvünk és kultúrtartalmai nem az övék. Létezik egy minden „szak”-ma és „szak”-politika fölötti szuverén, amelynek sokmillió ember a közös tulajdonosa. Úgy hívják, hogy „magyar nyelv”.

Ez a senkit és semmilyen épelméjű gondolatot, nyelvi megérzést el nem utasító, megfontolni kész anyanyelvtársi alapállás uralta a konferenciát, lett legyen a megszólaló akár felkent nyelvész, akár mérnök, csillagász, matematikus vagy statisztikus, beszédtanár avagy művész. Indulatokat csak a koporsószegecselelőnek sikerült kavarnia, de azok se mondandójának lényege, közelítésmódja, mint inkább negatív kivételnek számító kiszólásai miatt kerekedtek.

Az AK előadásait nevek említése nélkül értékelem. Méltatlan lenne fölösleges bántódásokat kelteni olyanokban, akik jövőépítésre alkalmas értékeket hoztak előadó-, hallgató-, s hozzászólóként. Ha itt főleg ezeket nevesítem, esetleg elkerülhetetlen, vilánsági szembesítésben más értékekkel, azt nem csak összegzési kötelességből teszem. A jövőben kívánatos együttműködési szabályok és keretek jelzésére is.

A fő vízvázalstó a fejlődéselmélethez való viszony volt, amely a nyelvvideológia, a kutatómódszertan és a következtetések érvényességi kérdéseiben mutatkozott meg. De a materialista fejlődéselmélet alapján állók is hoztak a kötelező „ősrobbanás”, a „primitív ősemleren”, a „föltételezett alapnyelven”, „kezdetleges múltan” inneni meg-látásokat, módszertani, vizsgálati és modellképleteket, amelyek előmozdíthatják a mai nyelv- és kultúraszemléleti mozgástér közös kitágítását.

Örvendetes volt a nyilvánvalóan teremtéselméleti alapon állók részéről az, hogy túlléptek a kifejtetlen – és ezért mára a hívők számára is sajnálatosan kiürült – vallási képekre való utalásokon, és így hatékonyan vettek részt a teremtés, a teremtett ember és jelrendszeri tartalmi értelmezésében. Fölvetett kérdéseikben ők voltak azok, akik a „titok” tudományos hozzáférhetetlenségének jelzésével a mindentudó, szórványosan akár szabadkőműves, világmegváltoztató megnyilatkozásokkal szemben határozottan, ám békeképesen álltak ki.

Ezzel éppen e fogalom jegyében meghirdetett konferencia el is érte egyik legfonto-sabb célját: békeképesen, egymást kiegészítve került egymásmellé két, eddig kibékít-hetetlennek, vagy csak egyikük elvtelen, kikényszerített „kompromisszum-készsége” mellett elképzelhető nyelv- és kultúraszemlélet.

A magyar nyelv földrajzi és időbeli vizsgálati terének hallatlan kitágulása volt a másik legnagyobb vívmánya ennek a konferenciának. Az eddig „tudományosan el-fogadható” szűk földrajzi tér határai mostantól tudományosan kötelezően, adatoltan tágultak ki a Jenyiszej-menti székely rovásjelek, illetőleg a szicíliai és a tarszosszi feliratok magyar olvasatának szakirodalmi ismertetésével.

A „Tamana”-jelenség újólagos fölmerülése is termékenynek bizonyult, hisz azonnal több megközelítést vetett föl a mai világcivilizáció hullámverésében a Föld egészen szigetszerűen szétszóró őskultúra-maradványok, nyelvzárványok, vagy a nyelvéletkor vonatkozásában. A korábban „engedélyezett”, pár évezrednyi nyelvvizsgálati időtér immár évezredekkel aligha mérhető időtávokra nyúlt. Mindez az eddiginél nagyobb óvatosságot, tudományos felelősséget ír elő a kutatásnak a „feltételezések” kezelésé-ben és a múltmegjelenítés módszertanainak megválasztásában, a történelmi érintkezé-si térségek mai állapotainak, „eredményadatainak” (közös, békeképes) megítélésében, a jelen és a jövő számára is.

Ez egyben jelenti azt is, hogy „a tudományosságra” hivatkozva elzárkózni semmi-lyen jelenség vizsgálatától többé nem szabad, még akkor sem, ha arra egyelőre „nincs hipotézisünk”. Hacsak azok, akik eddig a tudománytalanság vádjával vagdalkoztak, nem akarnak maguk az egykor oly kedvelt vád vétkébe esni.

A XI. Világkongresszus nagy nyelvészeti újdonsága egy rejtőzködő régiségünk fölfedezése és magyarra fordítása volt, köszönhetően egy kicsiny, de fáradságot nem ismerő, MVSZ-körűli csoportnak. Fischer Károly Antal / Anton Karl Fischer, sváb honfitársunk 1917-ben Németországban megjelent, zseniális könyvről van szó. Vezérelőadás harangozta be a Világkongresszus augusztus 15-i nyitórendezvényén, nyersfordítása bemutatását pedig a zárónapra tervezték. Végszerkesztett, gondosan lektorált kiadása 2024 végére, 2025 elejére jelenhet meg, főbemutatója nyelvészeti nagyrendezvény keretében várható.

Addig is a nyelvi konferencia előadaskötete kapható az MVSZ-székházban (Budapest, V., Semmelweis u. 1–3.) A publikált anyagok jól tükrözik azt a szellemet, amellyel a konferencia előadói feszélyezettség nélkül léptek túl az eddig oly félelmetesnek tűnő nyelvészeti tabukon, mint a „közmegegyezéssel” jelentéstulajdonítás Saussure-i elvén, vagy a „semmiből valami: jelentésnélküli hangok” pozitívista dogmán. Magától értetődően, ahogy a ködnek egyszer csak föl kell szállnia...

Az előadaskötet burkában megjelent *Világmagyarság* című folyóirat 1–2. összevont száma után az immár önálló 3. szám közöl hamarosan ismertetést a Fischer-könyvről Vajta Dénes tollából, illetőleg a könyv *A magyar nyelv* című fejezetét eredetiben, németül, és most már magyarul is.

GYÖRI-NAGY SÁNDOR

MI BAJ A(Z ANTI-)FINNUGRIZMUSSAL?

Mivel a honlapon ez az írás rövid idő alatt 7640 megtekintést vonzott, nyomtatott formában is közreadjuk. Az íráshoz kapcsolódó vita a honlapon olvasható: <https://mnyknt.hu/gyori-nagy-sandor-mi-a-baj-az-anti-finnugrizmussal/>. A szerk.

Megleptek az *E-Nyék*-en (2024. 09. 06-án) közölt „Visszatekintés”...-em gyorsan felszökő olvasószámai. Ha hiú fiú lennék, még büszke is volnék rá. De a jelenség inkább megdöbbenett, mert ettől lett egész, amitől féltem.

Az egyik felét megtapasztaltam a Magyarok XI. Világkongresszusának magyar nyelv konferenciáján. Azt a nehezen féken tartható, görcsös ellenszenvet, amely a „finnugrizmus”, vagy a „nyelvész” szó hallatán ágaskodott az egybegyűlteken.

Mikor aztán előadóknak, résztvevőknek egyaránt kiderült, hogy a „hivatalos nyelvészek bojkottálják” a rendezvényt, az utolsó előadó már nem is érezte kötelezőnek a konferencia-szervezők békekereső indíttatását, előszedte a „finnugrizmus koporsójába” szánt három szegecsét.

Sajnos a Világkongresszus Zárónyilatkozatába is belekerült még egy koporsószög, amit a (kiváltott) anti-finnugrizmus még egy „kegyelemdöfés”-sel is megtoldott. Egy olyan szerző s művének magyarra fordítása kapcsán, aki/ami sokkal többet érdemelne Magyarországon indulatoknál, félelmeknél vagy nagyjázó sietségénél.

Fischer Károly Antal magyar–sváb kétnyelvű néprajzos-nyelvészünknek, rováskutatóknak az Anton Karl Fischer néven Berlinben 1917-ben kiadott *Erklärung der skytisch-sarmatischen Namen und Wörter aus der ungarischen Sprache* című, rendkívüli jelentőségű, kétkötetes munkájáról van szó.

Már itt hozzáteszem, hogy a Süsserott Kiadó se volt a nyelvi lektorálás csúcán, hisz nem csak a könyv német szövege hemzseg a magyarpárú kétnyelvű áthatásoktól (lásd e tárgyú kutatásaimat az 1986-ban alapított – Juhász Gyula akadémikus vezette – Magyarágkutató Intézetnél). A címben is rossz a határozott névelő használat. Szerényebben hangzott volna, ha a szerző jelöletlen határozatlansággal nem az összes, hanem csak az általa összegyűjtött – nem csekély, 1000 körüli! – korpusz vizsgálatára utal. Így: *Erklärung skythisch-sarmatischer Namen und Wörter aus der ungarischen Sprache*.

Ennél fogva a heveny(észett) fordítás címén – „A szkíta-szarmata nevek és szavak magyarázata a magyar nyelvből” – még inkább megakad a magyar arány- és nyelv-érzék. A fenti határozottság átvétele mellett az is ront a címen, hogy hallatlan szógazdagságunk ellenére kétszer ismétli a „magyar”-t, és nem cseréli az elsőt akár „értelmezés”-re. Persze, így „nem olyan hangsúlyos”, de legalább igaz az ígélet.

A magyar nyelvészet számára külön(leges) fontosságú műnek ez a – kongresszusi vágtában – szinte lektorálatlan nyersfordítású kiadása sokakban méltatlanul hűtheti le majd a fölkelte érdeklődést. Kivált, ha rájönnek a címmel egy szakaszban rejtőző újabb, kilektorálatlan hibákra.

A joggal Sajnovicsra rimelő bevezető tanulmány ui. arról tájékoztat (félre), hogy a német eredeti „2019-ben ismét (megjelent) a Literarion kiadónál”. Az újlágos megjelenés „stimmel”, de nem a „Literarion”-nál, mert ilyen nincs. Ellenben van egy „Literaricon” a bajor Dinkelscherben városkában. Ez adta ki újra a Fischer I–II-t, bár nem 2019-ben, hanem 2020-ban.

Meg akartuk rendelni, de Magyarországra nem lehet. A megküldés csak 3 német nyelvű országra áll: Németországra, Svájcra és Ausztriára. Ez is csak egy svéd bank mindenféle személyes adatokat igénylő s visszaellenőrző „kedvezménycsomag”-ja keretében.

Vajon mi indíthatta a Literaricon-t a 2020-as utánnyomásra? Csak az-e, hogy a szerző halála után 95 évvel mindenütt közkinccsé vált a mű? Vagy egy másik izmus is közrehatott? Netán az, amely a Wehrmachtnak 1939-ben a szarmata, 1941-ben a szkíta történelmi térségek felé mutatta az utat? Az indogermanizmus, mely e területek szarmata–szkíta lakosságát a germánság keleti ágába sorolja?

Vajon milyen vérmes Európa-politikai remények szédületében látták elérkezettnek az időt arra, hogy az orosz-ukrán háború előkészületei közben fölmelegítsék kényszerűen jegelt emlékeiket a szarmata-szkíta „keleti indogermán” térségekre, egy olyan művel, amelyiket az ellenlábás érintettek, mint a magyarok, 2020-ban – 103 évvel a megjelenése után – még nem fordítottak a maguk nyelvére?!

Sőt! Ezen ellenlábás érintettek, bár ma már nagyszabású tudományközi önkutató intézményük van, még mindig úgy tudják, hogy a szarmata-szkíta történelmi terület nem a mi nyelvtörténeti terünk, hisz az „keleti indoeurópai, azaz szkíta” (lásd Balázs Géza interjút Kásler Miklóssal, a Magyarságkutató Intézet főigazgatójával. *Magyar Nyelvőr* 2024. 3. sz. 283–290, 289. old.). Ezért is tartom tisztelendőnek a Magyarok Világszövetsége (MVSZ) vállalását, hogy nemcsak a Fischer-könyv magyar kiadását indította el, hanem a Magyarok XI. Világkongresszusát is a szkíták jegyében rendezte meg.

A szkíták „keleti indoeurópaiságát” – úgy látszik, még mindig – az indogermanizmus közvetlen útmutatása szerint kell tudnunk. Kevésbé ismert, hogy Wilhelm von Humbolt, a szellemi atya, a halála előtti években külső tagként bábáskodott az újszülött Magyar Tudományos Akadémia körül. A németekkel már régen is ez volt a viszonyunk: ha idejöttek, legalább egy leányvállalatot hagytak maguk után, természetesen az ideológiájukkal együtt.

E leányvállalat az 1849–1867 közti jogszünet alatt létrejött feltételek mellett – ekkor kényszerül alapszabályváltásra az MTA – izmosodott izmussá. S bár az MTA eredetileg a magyar nyelv ápolására létesül, a magyar nyelv- és néptörténet-hamisító finnugrizmus bújt ki belőle. Ehhez hamisította hozzá Sajnovics „Demonstratio”-ját,

amelynek mind eredete (1770, –71, –72?), mind harmadfélszáz év múltán esett magyarra fordítása (Délvidék, 1968 vagy a 20 évig zárolt ELTE-s, 1994), illetve kiadása (2014 vagy 1994?) körül sűrű a homály (lásd Halasy-Nagy Endre „Előbeszéd”-ét a 2014-es kiadásban).

Ne csodálkozzunk hát a koporsószegezők és kegyelemdőfőlkök türelmetlen indulatain 2024-ben! Ki ne látná, hogy a finnugrizmus él. Simulékonyásával, fejlett alkalmazkodó képességével ott van nyelvi-történelmi önszemléletünkben, tankönyveinkben, a „nemzetközi feltételrendszer”-ben. Hogyne lenne ott a nemzetközi feltételektől függő nemzetpolitikában? Nemzeti érdekeink ellenére!

Az élő finnugrizmus még elviselte, hogy a nemzetpolitika nyisson a törökös area felé. De a többi irányban „bekeményít”, és ha nem is nyíltan: „küszöb alatt” fékez. Mert ez ideológiai lényege. Féken – és hamis vágányokon – tartja többek közt magát a finnugor nyelvtudományt, az elvi hatókörében működő nemzeti nyelvészetet és nyelvészeinket. Utóbbiaknak ezért nem tanácsos „tilalmas” területekre lépni. Pedig ők is tudják, hogy a finnugrizmust mint fékező, torzító ideológiát le kell bontani, ha másképp nem megy, egyszer majd állami eszközökkel.

Le kell bontani, mert addig nem születhet egészséges, jó célú, elfogadható, békeképessé finnugor nyelvészeti szaktudomány. Nem épülhet újra a magyar nyelvi és történelmi önszemlélet, amíg ez az ideológia ki nem vonul innen, mint az utolsó német vagy szovjet katona. Addig semmilyen nyelvészet és nyelvész nem szabadul az erőszaktevő gyanújától. Addig nem lelhet egymásra nemzet és nyelvtudománya, pedig ha valamire, erre a legnagyobb szükség volna.

A Magyarok XI. Világkongresszusa, ha súlyos emberi áldozatokkal és komoly kommunikációs hibákkal is, de 2024-ben stabil hídfőállást épített ki mindehhez. A Magyarok Világszövetségével (MVSZ) együtt, mely Magyarország egyik legrégebbi civil szervezete, sajátos legitimációjával arra küldetett, hogy különleges nemzeti sors- és tudományos kérdéseket is fölvesse, s napirenden tartson, amit a belső szövetségi rendszerek, a nemzetközi meghatározottságok közt szűkebb játéktérrel rendelkező állami politika egyelőre nem engedhet meg magának.

Ám ebből a hídfőállásból már nem a háborús logika szerinti hadműveletekkel, hanem csak békeképessé, közös munkával vezet tovább egyenes (Egy-en-es!) út. Ami egyszerre minőségi és tartalmi folytatás. Ezt a legkönnyebb indulatokkal elpuskázni. A munka mindig nehezebb, mint a harc. Egyik épít, a másik rombol, ha nem is mindig szándékosan. A felbolydult sereg már emléktáblát akar Fischer Károlynak Budán. Az érthető hevület bele se gondol, hogy az emléktábla-kihelyezés önkormányzati engedélyhez kötött. Ott megkérdezik majd: „Ki ez a Fischer?!”. Nincs a Pallasban, sem a Révaiban. Az *Új Magyar Lexikonban* sincs. És fordulnak tanácsért azokhoz, akik elvelődei kihagy(at)ták mindenünnen. S az MTA majd megismétli ugyanazt, amit Fischer ír le műve 29–42. oldalain.

Félelmetes csapdahelyzet a nyelvtudomány számára! De félelmetes csapdahelyzet ez a magyar nyelv és a magyar nyelvközösség számára is. Közben a másik oldalon már a finnugrizmus következő árulásának vagyunk fültanúi. Annak, amit a rendszer-váltás után pár nyelvstratégia meg is fogalmazott, hogy ti. szükséges a magyar nyelv „indoeuropeizálása”. Mintha addig nem ez történt volna, lassú méregadagolás formájában. Most pedig már kikerülhetetlenül vakcinázzák belénk az anglicizmusok, amerikanizmusok tömegét a kereskedelmi és az állami média minden lehető eszközével.

A magyar anyanyelv- és kultúra-tulajdonos közember csak azt érzékeli, hogy védtelen a médiából rászabadított idegen hangképzésű, beszéddallamú, ugráló hangsúlyokkal, „lazán”, érthetetlenül hadaró riporterek, kommentátorok, sztárok és celebek, reklámok agymosó hangverésében, antipentaton zenezajok zuhatagában. De azon nyelvészek ellen is, akik segítség helyett azt fejtegetik neki, hogy mindez milyen liberálisan jó, és hasznos a magyar nyelv változása, megújulás érdekében.

Az anyanyelv-felelősök közül csak egy-két író lázad az anyanyelv kiszolgáltatása ellen, de ők „nem fősodratúak”. Lásd Sántha Attila szívszorongató híradásait Erdélyből vagy a csángó végekről, avagy Pataki Tamás racionális intését a 2024. 09. 06-i Indexen (Aki nem tud helyesen magyarul, azt lóvá teszik), éppen egy okoskodva feladatmulasztó nyelvessel szemben. Az Index akarva(?)–akaratlan(?) utána rúg, arról tájékoztatva minket, hogy „A szerző Herczeg Ferenc-díjas író, a *Magyar Demokrata* hetilap főmunkatársa”, de „A véleménycikkek nem feltétlenül tükrözik az *Index* szerkesztőségének álláspontját”. Nem merik azt mondani, hogy „Van igaza mindenkinek”: résen kell lenni.

Pedig a nyelvközösség elárulására mindig kész finnugrizmus most végképp maga alá temetheti egész nyelvészetünk tudományos hitelét. Mert ki tud a nyelvészről, akik az áruló izmusok alatt is tették a dolgukat, hordozgatták össze nyelvünk kincseit, igazgatták, tanították „nem középiskolás fokon” az utódokat, nem törődve a szelekkel. Ők a nyelvészek zöme. A nyelvészderékhad. Ám most ők szembesülnek a pimasz váddal, amellyel az eszédes próbált büntudatot kelteni a közemberekben, mondván: mindenki kollaboráns és bűnrészes, aki egy országban maradt a kommunizmussal.

Emberként ezért zavarnak engem a szóval csak ütni tudók. Az ilyen fajta ellenségességre sosem a valódi bűnösök, a főkolomposok rezzennek össze, hanem a vétlen többség. Azok, akiknek épp akkor adatott elküldetni erre a földre, mikor még a tanítóikat is a finnugrizmus szellemében oktatták, s ettől se lettek finnugristák. Magam is tisztetem pl. Deme László professzor emlékét, akitől a finnugrizmus bolsevik korszakában tanultam funkcionális mondattant. Aki először irányította figyelmemet a kisebbségi kétnyelvűsödés anyanyelvi következményeire. Emberségre, pontosságra, tudományos felelősségre tanított. Ő lenne nyelváruló?!

Ezért a finnugrizmus-kori nyelvészértelmisséért fáj a szívem akkor is, amikor a Turulház-beli magyar nyelv konferenciától távolmaradtak. Értettem a félelmeiket. Ki az, aki szívesen szolgáltatja ki magát alpári, igaztalan inzultusnak? Őket sejttem

leginkább azok közt többségben lenni, akik olyan reméletlenül magasra hajtották „Visszatekintés...”-em olvasószámait. Ők nem írtak hozzászólást az első után, mert egyelőre jobb csöndben maradni. Ki tudja, hogyan fordulnak a szelek...

Hát itt állunk most. Közben tovább folyik a nyersfordított Fischer-I. kapkodó forgalmazása. Nem a javítás mellett, hanem egyelőre helyette. Mégis ajánlom minden nyelvészolvasómnak: ha teheti, reszkirozza meg a 7000 Ft-os, ritkaságfeláras kiadást a Turulház portáján (Simmelweis u. 1–3), mert a nyersfordításból is átsüt mind a szerző zsenialitása, mind a világfordítás lázában égő fordítók jóakarata. Ha mindannyian merünk és tudunk együtt jót akarni, a Jó meg fog születni általunk.

Akkor valóra válik, ami szükségszerű, hogy a Fischer-I. lektorált, briliáns magyar fordítású első kiadását nyelvésztársakkal együtt, nyelvész és nem-nyelvész közönség előtt fogjuk bemutatni. S együtt koszorúzunk majd Fischer Károly Antal budai emléktáblájánál, amikor az is megvalósul a közös jót akarásból. Jelezve, hogy mi magyarok – e teremtetstükör-anyanyelv felelős gazdái – nem egymás, nem a tiszta szó, nem a becsületes tudomány, hanem csupán a hazugság ellenségei vagyunk.

M. MESTER KATALIN

ÉDES, ÉDES ANYANYELV! MIT TESZNEK VELED?

Ott volt a nagy Orion rádió a szobában az ajtótól jobbra egy kisasztalon. Alatta terítő, az asztal alsó polcán újságok. Kislány koromban, még úgy a '50-es évek legvégén, nagyapámat gyakran találtam a szobában a rádió mellett ülve, amint füleli a gyermek által értelmezhetetlen, erősen zavart adásokat. A Szabad Európát, meg az angol, német nyelvű híreket vadászta. Bár, ezt nem mondta, csak azt kötötte a lelkemre, senkinek, de aztán sen-ki-nek, ne beszéljek erről, mert „a nagypapa, akkor nagyon kikap”. Így mondta. Azt akkor el sem tudtam képzelni, hogy az én, Amerikát is megjárt, német-ajkú, kovácsmesterséghez is értő nagyapám „kikapjon”. Nem is mondtam senkinek. Még azt sem, hogy a nagypapa a színházi közvetítéseket is meghallgatja.

De a rádió nem csak nagypapánál, hanem nálunk, gyerekeknél is fontos szerepet játszott. Már pizsamában ültünk az ágyban, amikor a gyönyörű esti meséket hallgattuk. Izgalommal vártuk, hogy a hamuban sült pogácsával útra bocsátott legényt megjutalmazza. Akkor korábban hangzott el az esti mese, mint napjainkban. S utána valóban, békésen el is aludtunk.

Vasárnap délelőtt a *Miska bácsi levelesládája* volt, amit kedvenc műsoromnak tekintettem. Miska bácsi az iskolások leveleire válaszolt, olyan kérdésekre, amik minden gyermeket izgattak. El is határoztam, levelet küldök én is a kedves Padisák Miska bácsinak... Ez mégis elmaradt. Úgy hatvan éve ennek!

De a szívünkhöz közel álló, újabb rádióműsorokra való figyelem megmaradt. Szüleinkkel figyelemmel hallgattuk Lőrincze Lajos *Édes anyanyelvünk* című jegyzetét. Nem csak azért, mert földinknek éreztük, hiszen a közeli Szentgálról származott, s beszédében visszacsengett a bakonyi, Veszprém megyei hanghordozás. „Lőrinczét” magunkénak, szinte rokonunknak éreztük. Az elhangzottakat rövid kommentárok követték, vagy csak a csendes egyetértés. A szülők már réges rég elhunytak, de némely műsor utáni elégedett, derűs mosolyukat látom ma is.

Éppen olyan jó hangulatot hoztak a házunkba, a lelkünkbe, mint a későbbi Tetten ért szavak negyedszázadot megelőző anyanyelvi adásai. 1992-től 2017 novemberéig volt hallható hétfőtől péntekig minden nap. Igaz, csak öt percben! De micsoda remek öt percben! Régebben Adamikné Jászó Anna nyelvész, majd két tetszetős orgánumú, szépen beszélő szereplő, Pölcz Ádám és Újszászi Bogár László lett az élvezetesen dramatizált adások hangja Balázs Géza tanár úr mellett.

A kislány, aki felnőve tanító lett, akkor rég, nem küldött levelet Miska bácsinak, de küldött írásokat a *Tetten ért szavaknak*! Nem hagyták nyugodni a kitűnő nyelvművelő, időnként humoros nyelvi adások. Gondolatban továbbfűzte, s felöltött benne, amit ő gondol, javasol, tapasztal, a nyelvi botlások halmazában, tán közérdeklődésre tarthatna számot. Másrészt pedig némi fényt küldhet arra vidékre, ahol él, mert e vidéknek

Gárdonyi Gézához is köze van, meg itt a Somló tövében született Döbrentei Gábor is. Berzsényi sem túl messze élt, sőt járt az egykori kislány szülőfalujában, Halimbán is, gyakorta látogatta lánya házassága révén. Harmadrészt pedig volt már egy, hosszú feljegyzése, olyan nyelvi hibákból, bakikból, amin hol (keserűen) nevetni lehetett, hol bosszankodni. De mindenképp javítani. Az némi szomorúsággal töltötte el, hogy feljegyzéseinek, több mint fele, éppen abban a rádióban hangzott el, amiből a rövidke nyelvi műsorok is szóltak.

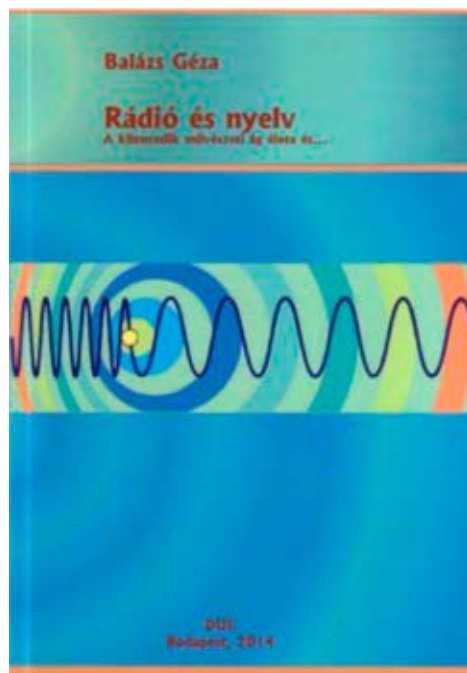
Hogy miért nem lehet több hasonló adás? Nem tudni. Viszont a műsor szerkesztője, műsorvezetője, Balázs Géza média- és nyelvmuvelő írásai, köztük elméletiek és ismeretterjesztők, sőt tankönyvek is, elérhetők a könyvtárakban, és részben az interneten is (a legfontosabbakat az írás végén közreadom).

Szinte mindig ezt a csatornát hallgatta. A megszűnt „tettenértet” hamarosan követte az Édes anyanyelvünk ismét. De egészen más módszerrel készül, mint valaha, csak Lőrincze Lajos nyelvmuvelő gondolatainak közlése, saját hangján. Az ország több nyelvész tanárát szólaltatják meg változatos, vitatott anyanyelvi ügyekben. Vagy éppen a hallgatók által feltett, sokszínű területet átölelő kérdésekben.

Ugye milyen színes a nyelvi világ is? Tán ez a jó! Ettől élvezetesekek a rádiós adások is! Egy viszont igen fontos lenne a sokszínűség mellett. Hogy az adások, legyen szó bármiről, pozitív, követendő nyelvi példát mutassanak a hallgatóknak. Sajnálatos, ez nem mindig van így! Pongyola, csúnya, de még durva beszéd is van éppen elég minden korosztálynál. S nem csak az utcán. Sokkoló időnként a lelket bántó nyelvi durvaság.

Nem lehet előle elmenekülni, mert a hang behatol a fülön át a szívig is. Sokaknak fájdalmat okoz ez a durvaság. Hát, ha még a rádióból jön! Mert erre is van példa.

Az utóbbi idők legdurvább hangjainak azt a – valószínűleg jól fizetett – hirdetést érzem, mely a kiberbűnözés elleni védekezésre szólít fel. Erős jelszót kellene alkalmazni. Hónapok óta harsogják a nap minden szakában a legrégebbi rádióadóban. Így kezdődik: „Hogy lehetek ekkora (fütyty)?...” ...nem idézem tovább a szöveget. Valójában nem is igen lehet, mert annyira szalonképtelen. Persze még a gyerekek is sejtik, mi passzol oda, ahol a fütyty felharsan. Csak úgy rímél a szöveg. S hallottak hasonlókat már a felnőttektől! Kuncogva, hallgatják, kuncogva ismétlik magukban a durva

szavakat. Előbb utóbb vérükké válnak a gyakran ismételt reklám szókapcsolatai (is), mert a rádióban elhangozva még inkább legitimizálva érzik. Jogosan. Aztán mondhatnánk éppen, hogy le van fűtyülve! De ezt nem mondhatja egy önmagára, nyelvére, nemzetére, a fiatalabb generációra figyelő, felelősséget érző ember sem. Tanár meg végképp nem! E valós ténnyel „csak” az (lesz) a gond, hogy a durva, pongyola beszéd, gyakran durva, sekélyes lelkeket takar(hat majd) a felnövőkben. Most ennek mélyébe ne ássunk, de óhatatlanul eszembe jut a rádió mellett a szélesebb média felelőssége is. MTVA vezérigazgatója, Papp Dániel 2023 szeptemberében a budapesti Montágh-konferencián ezt mondta: „anyanyelvünk nemcsak a nemzeti identitás megőrzésében tölt be kiemelkedő szerepet, de a magyar kultúra alakításában, ápolásában is, a közmédia pedig ennek fontos, közvetítő csatornája.” Bravó! Teljesen igaza van! Csak egyet lehet vele érteni. De akkor miért cselekszenek időnként másként? Ki érti ezt? Azért a kis baksisért, amit kapnak a hirdetőtől? Ül az ember a rádió előtt három hamuba sült pogácsával a zsebében, de mégsem érti, miért adják el a tisztességet, teszik egyre lejjebb a nyelvi tűréshatárt is. Hagyják gyéríteni, rontani, lealacsonyítani nyelvünket az effélékkel. Végtelen szomorú! S amikor a nyelvre érzékeny, lelkes hallgató leírja nyilvános fórumukra a kritikai véleményét a rádiós nyelvhasználatról, nem, nem válaszolnak egy szót sem. S harsog tovább, tovább újabb heteken, hónapokon át a fűtty a reklámban. Persze hamuban sült pogácsával a zsebben, nem válthatjuk meg a (nyelvi) világot! De nem lehet igaz, hogy csak a trágár lehet „ütős”. Ha több, remek anyanyelvi, igényes műsor lehetne a rádióban, vetélkedős nyelvi játékok, vagy éppen beküldős kvízek némi jutalommal, esetleg telefonos, frappáns kvízkérdések..., melynek fókusz a szép, színes, magyar nyelv művelése, akkor talán javítani lehetne a helyzeten. S a reklámban is megtalálnák azokat a szavakat, melyekkel elérnék a célszemélyeket. Csak ki kellene szűrni a zagyvaságból, a hangzavarból a nem odavaló hangokat, mint ahogyan nagypapa próbálta annak idején nagy türelemmel, odafigyeléssel az Orion rádióhoz egészen közel hajolva.

A rádió nyelvéhez kapcsolódó tudományos és ismeretterjesztő irodalom

Balázs Géza: A rádiókabaré nyelve. *Magyar Nyelvőr* 1991: 8–16. – Tömegkommunikáció és anyanyelv. *Édes Anyanyelvünk* 1996/3. 3. – Egy lehetséges magyar nyelvstratégia körvonalai. *Magyar Nyelvőr* 1996: 250–63. – *A rádiós kommunikáció*. Magyar Rádió, Oktatási Osztály, Budapest, 1997. – A sajtónyelv szociokultúrája. *Valóság* 1997/7. 51–7. – A sajtónyelv szociokultúrája. In: *A napilapok nyelvéről*. AESZ-füzetek 3., Kolozsvár, 1997. 25–36. – A média nyelvhasználatának kritikai megközelítése. *Magyar Nyelvőr* 1997: 274–82. – *Médiaműfajok. Összefoglaló az újságok, a rádió és a televízió műfajairól*. Magyar Rádió, Budapest, 1999. – A magyar nyelv művelés állapota. Tudománypolitikai áttekintés, javaslatok. *Magyar Nyelvőr* 1999: 9–27. – *Médianyelv. Az igényes sajtó/média nyelve*. Magyar Rádió, Budapest, 2000. – *Lehetséges nyelvi*

szabványok. A–Z. Budapest, 2000. – *Médianorma. A nyilvános megszólalás esztétikája.* Magyar Rádió, Budapest, 2000. – A média nyelvi normája. *Magyar Nyelvőr* 2000: 5–24. – Panaszok a média szóhasználatára ellen. 26–34. In: *Lexikális jelentés, aktuális jelentés.* Szerk.: Geccsó Tamás. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2000. – Sajtónyelv – médianyelv – médianorma. 44–55. In: *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis*, XXXI. Kommunikáció és nyelvhasználat. Red.: H. Varga Gyula. Eger, 2004. – *Rádió és nyelv. A kilencedik művészeti ág élete és...* DUE, Budapest, 2014.

Többszerzős művek

- Balázs Géza – Kuti Sándor – Szayly József: *Rádiós-ismeretek. A műsorszolgáltató rádiózás tankönyve.* DUE, Budapest, 1997.
- Balázs Géza – Szayly József – Szilágyi Árpád: *Médiaismeret. Sajtó – rádió – televízió – internet.* Szerk.: Balázs Géza. DUE, Budapest, 2005.
- Balázs Géza – Benkes Zsuzsa: Tömegkommunikáció. 34–67. In: uők: *Magyar nyelv a gimnáziumok és a szakközépiskolák 9. évfolyama számára.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2000.

ANTAL ZSOLT

A MÉDIA ÉS A KÖZSZOLGÁLAT NYELVI FELELŐSSÉGE

A nyelvművelés és közérthető, helyes nyelvhasználat a magyar közszolgálat és a rádiózás, televíziózás megalakulásakor is az egyik leglényegesebb cél volt. Ebben a tanulmányban azt mutatjuk be, hogy a magyar nyelv iránti felelősség, a közérthető közéleti kommunikáció ügye miként alakult, milyen stratégiai irányok és narratívák rajzolódtak ki a médiában és a közszolgálatban.

Mára különösen a média esetében két erőteljes narratívát figyelhetünk meg a média nyelvhasználatával kapcsolatban. Az egyik véleménycsoport szerint a rádió és a televízió nyelvi tekintetben is mintaértékű, normameghatározó, ezért kifogástalan nyelvhasználatra kell törekednie a média minden ágának, ezen belül különösen a közmédiának. A másik stratégiai irány ennek az ellenkezője: a rádió és a televízió nyelvhasználatában a hétköznapi nyelvhasználathoz alkalmazkodik, és nem vonulhat elefántcsonttoronyba, a hétköznapi megszólalók közül a média is csak egy a sok közül (Balázs 1996a: 1). Emellett nem hallgathatjuk el azt az álláspontot sem, amely szerint a rádiózásban, televíziózásban se a kiművelt, mintaértékű megszólalás, se a közérthetőség nem fontos, pusztán az egyéni karakter, és a médiának nem feladata az anyanyelv-ápolás és a mintaadás; a figyelemfelkeltés, a szórakoztatás fontosabb szempont tehát a nyelvi felelősségnél. Ily módon a véleménykülönbségek a nyelvi norma fogalmának az eltérő meghatározása, értelmezése és a hozzá való viszonyulás (attitűd) körül alakultak ki. Álláspontunk szerint a média és általában a közszolgálati preszkriptív normameghatározó szerepe nyelvi tekintetben is érvényesül, és ez leginkább a közszolgálati médiában jut kiemelt szerephez. Tehát értelmezésünk szerint a közmédia nyelvi értelemben is mintaadó, és hozzáárul a nemzeti nyelvi identitás alakításához.

A magyarországi duális médiarendszer kialakulásakor a kereskedelmi médiumok a nyelvi-nyelvhasználati szempontok alapján is elkülönítették magukat a közszolgálati médiumoktól, és laza hangvételű, a kötetlen köznyelvet használó szórakoztató műsorokat ígértek (Balázs 2000a: 10). A közszolgálati média pedig lényegénél, küldetésénél fogva és szabályozási környezetéből következően is a művelt köznyelvet követi, küldetésének tekinti anyanyelvünk ápolását (Nemesi 2014: 315). Mivel a közmédia a társadalom minden rétegének az igényét kielégíti, ezért hozzájárul a nemzeti összetartozás erősítéséhez, ez pedig megkívánja az anyanyelv ápolását. Megjegyezzük, hogy általában a média és azon belül a közmédia nyelvhasználati normájában sem jelennek meg viszont a nyelvjárások, tehát ritkán szólal meg olyan műsorkészítő, aki nyelvjárási beszélő, márpedig a nyelvjárások ugyanannyira részei a nemzeti nyelvnek, mint a standard. Annak a megértéséhez, hogy az anyanyelv ügye miért vált hazánkban kitüntetett jelentőségűvé, a teljesség igénye nélkül érdemes röviden áttekinteni először a magyar nyelv és a magyar nemzeti identitás kapcsolódásának néhány történeti sarok-

pontját, majd a média, ezt követően pedig a közigazgatás, a közszolgálat közérthetőségi vonatkozásait, stratégiáinak lényegesebb pontjait.

Az anyanyelv szerepe a nemzeti identitás alakulásában

A 18. század végéig egyáltalán nem szabályozta törvény a nyelvhasználatot Magyarországon. Az országgyűlés 1844. november 13-án fogadta el az *1844. évi II. törvénycikk a magyar nyelv és nemzetiségről* nevű törvényt, amely a magyar nyelvet nyilvánította (a latin mellett és helyett) a törvényhozás, az igazgatás és az igazságszolgáltatás nyelvévé. Tehát ekkor lett hivatalos nyelv a magyar.¹

A nyugati kereszténységhez tartozó feudális országokban *de facto* a latin volt használatos a közszférában és az egyházban, legalábbis a katolikusok körében – a reformáció már korábban elindult a nemzeti nyelv használatának az irányába. A magyarral és más anyanyelvekkel elsősorban a szóbeli kommunikációban lehetett találkozni (Nagy 2015: 112). A német nyelv oktatását Magyarországon Mária Terézia vezette be, míg a közigazgatást meghatározó latin nyelvi dominanciának II. József 1784-es – sikeresnek nem nevezhető – német nyelvredelete vetett véget. Hazánkban – a Habsburg Birodalom többi államához hasonlóan a nemzeti önállóságunk elvesztése miatt a nyelv ügye politikai jelentőségűvé vált (Forgács 1993: 5). II. József az első tudatos nyelvpolitikai rendelkezései² szinte kikényszerítették a magyar értelmiségi gondolkodókból a magyar nyelv ügyének a képviselését.

A nyelvredelet és az emiatt kialakult politikai-közéleti helyzet tehát erősen sértette a magyar nemzeti érzékenységet, és siettetett a nemzeti öntudatra ébredést (Forgács 1993: 6). A reformértelmiségiek is csatlakoztak a nyelvi törekvésekhez: ők alkalmassá kívánták tenni a magyar nyelvet a modern technikai, tudományos és a kulturális eredmények közvetítésére (Forgács 1993: 7). Bessenyei György a magyar nyelvet a felvilágosodás, a kultúra és a tudás terjesztése eszközeként látta programjában: „Soha a földnek golyóbisán egy nemzet sem tehetette addig magáévá a bölcsességet, mélységet, valameddig a tudományokat a maga anyanyelvébe bé nem húzta. Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, de idegenen sohasem” (Bessenyei 1779: 397).

1780 és 1844³ között – több lépcsőben – számos engedményt sikerült kicsikarni az osztrák udvartól (Nagy 2015: 112). 1781-ben Bessenyei György *Egy magyar társaság iránt való jámbor szándék* című munkájában kezdeményezte egy hazai tudós társaság felállítását. A dolgozatot II. József halála után, 1790-ben adta ki Révai Miklós

¹ Lásd <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny> (utolsó letöltés: 2025. július 2.).

² Forrás: <https://www.ldm.hu/hu/blog/illo-kezet-fognotok-kozkincunk-a-nemzeti-nyelv-ugyeben-s-turnotok-egymast-ha-mindenben-nem-is-eggyezhettek-is> (utolsó letöltés: 2024. április 28.).

³ A magyar nyelv 1836 óta (az *1836. évi III. törvénycikk* alapján) hivatalos nyelv Magyarországon, 1844 óta pedig (az *1844. évi II. törvénycikk* alapján) az ország kizárólagos hivatalos nyelve.

nyelvész, aki latin nyelven részletesen is kidolgozta a tudós társulat tervét (*Planum erigendae eruditae societatis Hungaricae alterum elaboratius*).⁴ E törekvés is csak később, a reformországgyűlések idején valósulhatott meg.

Ezzel párhuzamosan megindult a klasszikus nyelvújítás mozgalma. Ebben a magyar nyelvű sajtó megjelenése is nagy szerepet játszott. A *Magyar Hirmondó* című első magyar nyelvű lap Pozsonyban indult Rát Mátyás vezetésével, aki programjában egyértelművé tette, hogy az idegen szavak helyett magyar megfelelőket kell használni, és ezt igyekezett megvalósítani is a magyar nyelvű írott sajtó megindításával.⁵

Rát Mátyás lapja ugyan még nem használt egységes nyelvezetet, viszont az összes tájnyelvnek fórumot adott, ezzel kívánt hozzájárulni az egységes magyar köznyelvi standard kialakításához.⁶ Rát így fogalmazott:

„...ami a magyarságot illeti, amellyel a Magyar Hirmondó élni fog, az az alföldi Tisza melléki, de a Duna mellyékivel és az erdélyivel elegyedett lészen. Ezt tartja az író leghelyesbbnek. Magamagán mindegyik igen szűk, és azoknak a sokféle dolgoknak megíratatására, melyek itt előfordulnak, nem elégséges.”⁷

Ez a célkitűzés azért is volt fontos a nyelvújítás korszakában, mert a magyar nyelv ügyét a nyomtatott sajtó nyilvános, társadalmi témává tette: így anyanyelvünk megújításának szándéka már nemcsak a reformértelmiség, a rendek viszonylag szűk körében élt, hanem a nyomtatott sajtónak (is) köszönhető módon társadalmi üggyé vált.

Az anyanyelv ügye végül az 1825. évi országgyűlésen vált hivatalosan is nagypolitikai kérdéssé, amikor november 3-án Felsőbüki Nagy Pál szóba hozta a tudós társaság ügyét. Szenvedélyes beszéde, amelynek a végén azt mondta: „Ide is három dolog kell, mint a háborúhoz: pénz, pénz és pénz!”, nagy zajongást keltett. Ennek közepette szót kért egy fiatal huszárkapitány, Széchenyi István gróf, aki azt mondta (Horváth, 1868: 181): „Nekem itt szavam nincs, az országnak nagyja nem vagyok, de birtokos vagyok, és ha feláll oly intézet, mely a magyar nyelvet kifejtse, mely avval segítse elő honosainknak magyar neveltetését, jószágomnak egy évi jövedelmét feláldozom reá... Nem azért teszem ezt, hogy vivátokat kapjak érte, nem is azért, hogy másokat hasonló tettere tüzeljek. Ezt nem mindenki teheti úgy, mint én. Én nőtlen ember és katona vagyok.”

Széchenyi, aki egyévi jövedelmét ajánlotta fel Bessenyei György és Révai Miklós

⁴ Forrás: <https://m.mult-kor.hu/joszagomnak-egy-evi-jovedelmet-felaldozom-rea-igy-alakult-meg-a-mta-20151103> (utolsó letöltés: 2024. február 12.).

⁵ *Magyar Hirmondó* 1782, 275.

⁶ Forrás: <https://mek.oszk.hu/06400/06492/html/#25> (utolsó letöltés: 2024. április 12.).

⁷ Forrás: *Magyar Hirmondó: Válogatás*, sajtó alá rendezte: Kókay György, 41., https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarHirmondo_01_1792_1/?pg=0&layout=s (utolsó letöltés: 2024. április 12.).

akkor már fél évszázada húzódó tervéhez, egy magyar tudós társaság létrehozására (Forgács, 1993: 8), később a *Stádiumban* (1833) is utalt arra, hogy a törvényhozásban a magyart kell használni a latin helyett. A hivatalos magyar államnyelvvel kapcsolatos gondolatait *Hunnia* című kéziratában fejtegette tovább. Ebben alaposan átgondolta azokat az okokat, amelyek miatt 1835-ig (amikor az 1858-ban megjelent kéziratát lezárta) a magyar nem lett Magyarország államnyelve, de elemezte azokat az előnyöket is, amelyek a magyar hivatali nyelvként való használatából származnának az egész nemzet számára. A magyarság korabeli állapotának az okát abban látta, hogy a magyar állam nyelve a latin, nem pedig a magyar (Széchenyi, 1985: 218):

„Minden nép, akár merre forduljunk is a világ hátán, saját anyanyelvével egész kiterjedésben él; és még a Magyarországon létező népségek is részesülnek e közáldásban odakünti focusaik, anyagyökereik által; mert az Oláhnak nyelve Oláhországban, a Szláv nemzetségnek szózata a Muszkaság és Szerbek közt, a Görögé továbbá az új Hellasban, a Németé végre több országokban hivatali, törvényes nyelv. [...] Csak a Magyar van – az emberiség közt egyedüli példa – ezen minden emberek közös jogából kitagadva!”

V. Ferdinánd végül – engedve a reformerek és az öntudatára ébredt magyar nemzet több mint fél évszázados követeléseinek – 1844. november 13-án írta alá a magyar nyelv hivatalos nyelvvé tételéről szóló törvényjavaslatot.⁸ A rövid, mindössze kilenc paragrafusból álló törvény a törvényhozás, a közigazgatás, az igazságszolgáltatás és az iskolai oktatás nyelvévé a magyar nyelvet teszi, de persze szükség esetén a latinak és más nyelveknek is helyt ad (<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny>).

Az 1870-es évekre már erőteljes igény fogalmazódott meg a magyar nyelv megújítására, amelyet a használat által láttak megvalósíthatónak: a rendek a magyar önállóság erősítését kívánták, és ezért követelték, hogy a közigazgatás és a vezénylet nyelvét változtassák magyarrá.

Nyelvi felelősség a közmédia megjelenésétől napjainkig

Az újabb médiumok megváltoztatták a társadalmi nyilvánosságot (vö. Habermas 1962; Castells 2005; lásd bővebben: Bajomi-Lázár 2009), ennek megfelelően a rádió megjelenésével is bekövetkezett ez. Európa legtöbb országához hasonlóan Magyarországon is az 1920-as évek első felére tehető a rádiós műsorszórás elterjedése, illetve a rendszeres adások 1925. december 1-jén indultak el. A magyar rádiózás akkoriban léptést tudott tartani a nemzetközi műszaki-technikai fejlődéssel (Gergely 1975: 11–13). És ez nemcsak azért fontos, mert ebben a tekintetben valóban a nemzetközi távközlési

⁸ A magyar Országgyűlés 2011. szeptember 26-án a magyar nyelv napjává nyilvánította november 13-át.

és információs technológia élvonalába tartoztunk, hanem azért is, mert ezt a médiumot a magyar nyelvű műsorszórással akkoriban azonnal nemzeti célokra kezdtük használni. És érdemes itt is figyelni a korabeli magyarországi és európai történelmi helyzetre is: a trianoni békediktátum után voltunk.

A rádiózás az 1960-as évekre már tömegmédium volt, és az 1970-es évekre teljesedett ki Magyarországon a népszerűsége. A nemzeti nyelv ápolása, a mintaadás iránti elkötelezettséget az is jól mutatja, hogy a magyar rádiózás megindulása utáni első évtizedben már nyelvművelő adások is elhangoztak (H. Varga 2015: 391).

A magyar nyelv művelésében, így a nemzeti identitás erősítésében a vezérszerep ugyan a nyomtatott sajtónak jutott, de a magyar rádiózás is aktívan csatlakozott ehhez a folyamathoz.

A magyar kultúra népszerűsítését célzó stratégiát a rádióban külső tanácsadók bevonásával is igyekeztek támogatni. Németh László *A magyar rádió feladatai* (1934) című tanulmányában ír a rádió nyelvápolásban betöltött szerepéről, és kiemeli többek között, hogy a rádióban felolvasott szöveg nyelvének a tisztaságáért a rádió felel. A szöveget felolvasók felelősségét hangsúlyozza Németh, és egyértelműen amellet foglalt állást, hogy a rádió mintát ad, és ezzel meghatározza a magyar élőbeszéd normáját.⁹

Konkrét lépés volt a Magyar Rádió nyelvművelői, normameghatározói elköteleződésének az irányába, amikor Halász Gyula, az irodalmi osztály lektora 1934-ben elindította az *Édes anyanyelvünk* című műsort, amely sokkal később vált országosan ismertté, szinte intézményesülve, amikor Lőrincze Lajos nyelvész – aki az 1960-as, 1970-es, 1980-as években közismert személyiség volt az országban – Kodály Zoltán biztatására 1952. október 15-én átvette a vezetését (H. Varga 2015: 393; Romsics 2010, idézi H. Varga 2015: 394).¹⁰

A Magyar Rádióban 1969. július 1-jén a *Nyelv és Kommunikáció* című konferenciával indult el a Tömegkommunikációs Kutatóközpont. A tudományos intézmény 40. évfordulóján (2009-ben) Terestyéni Tamás kommunikációkutató emlékeztetett, hogy a Magyar Rádióban már 1963 óta működött egy közönségvizsgálatot végző részleg. A Tömegkommunikációs Kutatóközpont először a Magyar Rádió és Televízió, majd a két intézmény különválása után a Magyar Rádió egyik igazgatóságaként működött.¹¹ A kutatóközpont 1985. január 1-jén kivált a Magyar Rádió szervezetéből, és önállóso-

⁹ Forrás: <https://www.mek.oszk.hu/01000/01013/01013.htm#4> (utolsó letöltés: 2024. május 12.).

¹⁰ A nyelvművelésnek is kedvezett a Magyar Rádió hallgatottságának a folyamatos emelkedése: 1950: 620 ezer; 1960: 2 millió 224 ezer; 1970: 2 millió 530 ezer. Forrás: Tüske Ferenc 2000. Hullámtér, avagy a magyar kereskedelmi rádiózás kialakulásának története, *Puskás Hirmondó*, Szeged. Online elérés: <http://www.visszaaradiohoz.hu/cikk.phtml?cim=hullamter.html> (utolsó letöltés: 2024. március 22.).

¹¹ Forrás: <http://communicatio.hu/mkt/dokumentumok/konferenciak/2009/tk40/nyitocloadas.htm> (utolsó letöltés: 2024. március 22.).

dott, majd 1988. július 1-től Magyar Közvéleménykutató Intézet (MKI) néven folytatta a tevékenységét. Terestyéni szerint bár a jogutód továbbvitte a kommunikációkutatás feladatköreit, tevékenysége inkább a közvélemény-kutatások felé fordult.

A Magyar Rádió Nyelvi Bizottságát 1976-ban alapították meg,¹² 1986-ban pedig a különálló Mikrofonbizottságot is létrehozták, s ezzel világossá vált, hogy „a rádió tevékenységének nyelvi, nyelvhasználati, kommunikációs modorbeli színvonala saját hatékonyságának szempontjából, de az általános beszéd- és magatartás-kultúrára tett hatása révén is, kulcskérdés” (Bencédy 2006: 40). Grétsy László és Szathmári István nyelvészek szerint a rádió elnöksége a bizottságok felállításával az 1965-ben megtartott egri kiejtési konferencia határozatának igyekezett megfelelni, amelynek 6. pontja kimondta:

„A konferencia azzal a kéréssel fordul a Magyar Rádió és Televízió vezetékségéhez, hogy a jövőben is gondoskodják bemondóinak, riportereinek beszédtechnikai képzéséről, és lehetőleg érje el, hogy beszédhibás ember szerzőként, riportalányként vagy más minőségben se kerülhessen mikrofon elé” (Grétsy–Szathmári 1967: 260).

A két bizottság a kilencvenes évek elejére kidolgozott egy követelményminimumot a rádióban rendszeresen megszólalók mikrofonengedélyének az odaítéléséhez. Balázs Géza a Nyelvi Bizottságnak 1992-től egészen 2011-es megszűnéséig tagja, az utolsó tíz évben pedig elnöke volt. Szerinte a Nyelvi Bizottság elsősorban elvi tanácsadó szerepet játszott, a Mikrofonbizottság „tudományos alapokon kidolgozott képzéssel és vizsgakövetelményekkel segítette a rádiós megszólalók munkáját”.¹³ Balázs Géza utal rá, hogy a szóban forgó bizottságoknak „kapuőrszerepük” volt: meghatározták, eldöntötték, hogy ki és milyen minőségben szólalhat meg a közszolgálati rádióban: a Nyelvi Bizottság elvein és elemzésein alapuló nyelvi követelményrendszer alapján a Mikrofonbizottság többfokozatú mikrofonengedélyeket adott ki. A legmagasabb fokozat a bemondói vagy a végleges műsorvezetői mikrofonengedély volt. Ez alatt volt a a riporter és a szakriporter mikrofonengedély, amelyeknek voltak ideiglenes és végleges változataik is. A Mikrofonbizottság beadott hangminták alapján készített minden megszólaló műsorkészítőről szakvéleményt, elemzést, és szükség esetén beszédképzési tervet is. Ugyanis abban az időszakban a megszólaló műsorkészítőknek meg kellett ugyan szerezniük a mikrofonengedélyüket, de az ehhez szükséges képzési háttérrel is biztosította a Magyar Rádió.

A közmédia mai szerveztének a felépülésekor a bizottságok szerepét az MTVA-n

¹² A Magyar Rádió Nyelvi Bizottsága 1976-ban alakult meg. Ez a testület elméleti, elvi és gyakorlati elemzőmunkát végzett a rádió által megszólaltatott nyelvezettel kapcsolatban. (A megszólaláshoz szükséges mikrofonengedélyeket a Mikrofonbizottság adta ki.) A bizottság a munkáját korábban elnöki utasítások, valamint a közszolgálati műsorszolgáltatási szabályzat alapján végezte. Háromévenként beszámolt a rádió nyelvi állapotáról.

¹³ Forrás: <https://urania.szfe.hu/2024/03/tudatossag-onfegyelem-egyeni-szinek> (utolsó letöltés: 2024. április 11.).

belül a Montágh Testület vette át, és a mikrofonengedélyek, a képzések rendszere más formában ugyan, de továbbra is fennáll.

A rendszerváltás után a nyelvművelés és a nyelvi ismeretterjesztés pozíciói jelentősen meggyengültek, amihez a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat elsorvadása, a nyelvművelést és a nyelvművelőket a nyelvi normával kapcsolatosan ért éles támadások, a preskriptív, leíró szemléletű, adatalapú nyelvtudományi módszerek terjedése, valamint Lőrincze Lajos 1993-ban bekövetkezett halála is hozzájárult. A közmédia új rendszerével a Magyar Rádió nyelvi képzést és minősítést végző régi szervezeti egységei megszűntek, elmaradtak a híres márványtermi nyelvművelő konferenciák is. A Montágh Testület¹⁴ a neves logopédusnak és beszédtanárnak, a Magyar Televízió egykor népszerű beszédművelő műsorait vezető Montágh Imrének a nevét viseli, aki egyúttal a Színház- és Filmművészeti Főiskola hangképző- és beszédtechnika-tanára is volt 1968–1986 között. A 2011 júliusában létrehozott testület először az Anyanyelvi Képernyő- és Mikrofonbizottság nevet viselte, majd 2012. január 1-jétől vette fel Montágh Imre nevét.¹⁵

A magyarság számára az anyanyelv a legfontosabb identitásképző eszköz (Péntek 2010). A Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap (a továbbiakban: MTVA) vezérigazgatója, Papp Dániel a 2023 őszén először megrendezett Montágh-konferencián¹⁶ kifejtette, hogy a közmédia fontos csatornája anyanyelvünk ápolásának, a magyar kultúra és identitás megőrzésének.

„A Montágh Testület azon túl, hogy kidolgozza a közmédia anyanyelvi szereplésének keretrendszerét, fejlesztőképzéseket szervez, monitoroz, ellenőriz, mikrofonengedélyek kiadására tesz javaslatot, naprakész ismereteket oszt meg az anyanyelv szép és igényes használatáról, becsatornázza a szakmába a tudo-

¹⁴ A közszolgálati médiaszolgáltatók kiemelt feladata, hogy kulturális értékeket teremtsenek, egyúttal öröködjének a meglévő értékek felett, különös hangsúlyt fektetve az anyanyelvi, illetve viselkedéskultúra ápolására – ennek érdekében hozta létre az MTVA a Mikrofonbizottság utódjaként a Montágh Testületet, „amelynek célja, hogy a közmédia csatornáin kizárólag olyan műsorvezetők, riporterek, hírolvasók, narrátorok és tudósítók szerepeljenek, akik alkalmasságukkal és felkészültségükkel megfelelnek a közszolgálati televíziózás és rádiózás magas minőségi követelményeinek”. A Testület elnöke Aczél Petra egyetemi tanár, a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem professzora. Forrás: <https://media-akademia.hu/montagh-testulet> (utolsó letöltés: 2023. december 11.).

¹⁵ Forrás: <https://media-akademia.hu/montagh-testulet/a-testulet-mukodese> (utolsó letöltés: 2024. április 29.).

¹⁶ Forrás: <https://index.hu/kultur/2023/09/27/papp-daniel-mtva-anyanyelv-kozmedia-magyar-kultura> (utolsó letöltés: 2023. december 11.).

mány legfrissebb eredményeit, és megismerteti a tágabb magyar közönséggel az anyanyelv megőrzésének és gondozásának médiaelvei.”¹⁷

A közszolgálati eszméje az állampolgárok kollektív, társadalmi szükségleteit előrébb helyezi az egyéni jogoknál, a fogyasztói szabadságnál vagy a piaci érdekeknél, és kiemelt értéket tulajdonít a nemzeti kultúrának, beleértve a nemzeti nyelvet, a nemzeti identitás ápolását és fenntartását (McQuail 2003: 141–142). Ez a Magyarországon történetileg is hagyományos, és megjelenik a 2010-ben elfogadott, *médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról szóló CLXXXV. törvényben* is, amely mindjárt a második pontjában említi a közszolgálat céljai között a nemzeti, a közösségi és európai kultúra, valamint a magyar nyelv ápolását és gazdagítását, néhány ponttal lejjebb pedig célként határozza meg a határon túli magyarság anyanyelvének a megőrzését.

A közmédia nyelvi felelősségével kapcsolatban a médiatörvényben lefektetett alapelveket részletesen a *Közszolgálati kódex* (96. §)¹⁸ rögzíti, amely – egyebek mellett – azt is egyértelművé teszi, hogy a közszolgálati médiaszolgáltató „tudatában van annak, hogy a társadalom széles körét érintő szolgáltatásai során meghatározó hatást gyakorol a hazai sajtó és média nyelvezetére, így a köznyelv alakulására, ennél fogva kiemelten fontos feladata a magyar nyelv ápolása”, híradásai pedig „törekcszenek a magyar nyelv helyes használatára, igyekecszenek kerülni az anyanyelvet rontó és szegényítő kifejezéseket, az indokolatlan rövidítéseket”, illetőleg törekszenek „az idegen kifejezések használatának lehetőségek szerinti elkerülésére, azok helyett a köznyelvben megjelenő magyar megfelelőik használatára. Ezért az iránymutatás szerint a közszolgálati csatornák nemcsak a hibák, a magyartalan kifejezések és mondat szerkezetek elkerülésére törekszenek, hanem arra is, hogy választékosan, a magyar nyelv gazdagságát kihasználva, megfelelő hangsúlyozással és hanglejtéssel készüljenek a műsorszámok”.

A rádió nyelvhasználatára korábban tehát a magyar nyelv mintájaként és őrzőjeként, a nyelvi norma közvetítőjeként tekintettek. A digitalizáció megjelenésével és a médiaszolgáltatók, illetve internetes platformok elszaporodásával a nyelvi standardoknak megfelelő nyelvhasználat felett őrködő szakmai szereplők háttérbe szorultak. Noha a Montágh Testület célként meghatározott feladata továbbra is az anyanyelvi kultúra ápolása maradt, a testület befolyása vitathatatlanul csökkent az elődszervezeteiéhez képest.

A közérthetőség ügye napjainkban

A digitális médiaplatformok (gyakorlatilag az internetes, online médiafelületek) arra adtak lehetőséget, hogy minden elektronikus médiumnál gyorsabban és akár multimé-

¹⁷ Forrás: <https://index.hu/kultur/2023/09/27/papp-daniel-mtva-anyanyelv-kozmedia-magyar-kultura> (utolsó letöltés: 2023. december 11.).

¹⁸ Forrás: https://nmhh.hu/dokumentum/168366/kozszolgalmati_kodex_final.pdf (utolsó letöltés: 2023. december 11.).

diás eszközöket is felhasználva közöljenek információkat. A gyorsaság és a képiség, a hangzás egyidejűsége egyre inkább háttérbe szorította az nyelvi kidolgozás, a szabályszerűség, a helyesírás igényét. Az írásbeliség fokozatosan elveszítette vezető szerepét az információátadásban. Majd a kétezres évek elejétől fokozatosan népszerűsödő és funkcionálisan egyre fejlődő közösségi hálózatokon tömegesen kezdtek megjelenni a laikus (tehát nem hivatásos újságírók, műsorkészítők) által készített tartalmak. Ezek ugyanakkor – képzettség, tréningezés hiányában – nem feltétlenül ütik meg a nyilvános (média-) tartalmaktól elvárt nyelvi színvonalat. A digitális megjelenés pedig az identitásunk részévé vált (Bódi 2020).

Az internetes kommunikációban a beszélt nyelv írásban való elterjedése – ahogy Bódi nevezi, az írott beszélt nyelv (Bódi 1998) – folytán nem csupán a köznyelvhez korábban kötődő nyelvi színvonalbeli elvárások csökkentek, de az új információs és kommunikációs technológiák egyúttal új nyelvi normákat is teremtettek: az élő beszélt nyelv és a szleng írásba való átültetése, az írásbeliség kidolgozottságához, nyelvtani szabályszerűségéhez kötődő korábbi normatívák átalakultak – egyszerűbben fogalmazva: az interneten megjelenő szövegek között egyre többen figyelhetjük meg a nyelvi színvonal csökkenését. Ráadásul a közszolgálati rádió és televízió korábbi kitüntetett szerepe is megszűnt azáltal, hogy a fogyasztók a kétezres évek elejétől – a közösségi média kínálata mellett – szinte korlátlan számú rádiós és televíziós csatorna közül választhatnak. A globalizáció és a kommunikációs technológiák robbanásszerű fejlődése nehezen kezelhető kihívás elé állította a közszolgálati csatornákat, amelyek a digitális tartalomgyártás korában is az értékmegőrzés, értékteremtés és értéktovábbadás feladatait vállalva kulcsszerepet tölthetnének be az anyanyelv ápolásában (lásd bővebben: Antal 2022: 64).

A magas internet-hozzáférés és a közösségi média hálózatai is egyre nagyobb hatással vannak a nemzetállamok médianyelvezetének az alakulására – beleértve az angolszász eredetű jövevényszavak beépülését a hétköznapi nyelvhasználatba. A közösségi hálózatokon ugyanis csak igen minimális nyelvi kontroll működik, valójában a közösség erejére, tehát az alulról jövő önszabályozásra láthatunk időnként példákat. A médiától hagyományosan elvárt felülről jövő, presztízses nyelvi mintaadás itt már nemigen figyelhető meg, és ez erősen befolyásolja nyelvi identitásunkat, anyanyelvünkön kialakított képünket is (Bódi 2021).

Az információs forradalom, a digitalizáció és a közösségi hálózatok elterjedése, s ezzel a közszolgálati műsorszolgáltatók háttérbe szorulása azonban jelentősen megnehezíti, hogy a nyelvapoló tartalmak – mint amilyenek például Lőrincze Lajos vagy Montágh Imre műsorai voltak az 1980-as években – az állampolgárok széles köreihez eljussanak. A médiumok önmaguk nyelvhasználatával válnak – akár szándékosan, akár nem, de mindenképpen – nyelvművelővé vagy nyelvi tekintetben mintaadóvá. Nyelvi felelősségük tehát nem vitatható. Miközben az állam látható módon fontos szerepet kívánt játszani a nyelvi normák fenntartásában és a közérthetőség megteremtésében,

aktív szerepet vállalva a tartalom és a minőség alakításában, az egykor magától értetődő természetességgel rendelkezésre álló tömegtájékoztatási csatornák – vagyis a sokáig monopolhelyzetben lévő Magyar Rádió és Magyar Televízió – a kereskedelmi televíziók, majd az internetes tartalomközlés térfoglalásával sokat veszítettek hatékonyságukból, és a közönségük is lecsökkent. Ahogy Aczél Petra megjegyzi: a számítógép közvetítésének a hatásait az 1970-es évek vége óta kutatják, vagy pesszimista, vagy optimista feltételezésekre jutva. Míg a 20. század végének a vizsgálatai jobbra veszteségekről, a mai kutatások, metaelméletek inkább változásról beszélnek, amikor a kommunikatív viselkedés jellemzőit, normáit taglalják (lásd bővebben: Aczél 2009). A korábban megszokott nyelvi standard a bulvárosodás, a médiumok elszaporodása és a közösségi hálózatok miatt jelentősen felhígult (lásd bővebben: Antal, 2011: 131). Andok Mónika a szerző és a bulvár médiatartalmak közötti különbségekkel kapcsolatban hangsúlyozza (2009: 19), hogy bár „a két megjelenési mód nem zárja ki egymást, sőt átjárhatóság is van közöttük”, de az átjárhatóság csak egyirányú. A magasabb műveltségű médiafogyasztók ugyanis nyitottak a populáris médiatartalmak befogadására, az alacsonyabb műveltségűek azonban nem rendelkeznek sem a szükséges fogalmi készlettel, sem pedig a szükséges kódrendszerrel a szerzőz médiatartalom interpretációjához. Itt érdemes kitérni a fiatal, iskolás generációra. Mivel az iskolások, fiatalok anyanyelvi kompetenciája éppen alakulófélben van, hisz ezért járnak iskolába, nem feltétlenül tudnak kritikusan viszonyulni a változatos, a digitális térben sokszor nyelvileg is megkérdőjelezhető színvonalú tartalmakhoz. Ezen a területen pedig a média, az iskola, a család felelőssége kiemelkedő (Bódi 2024a).

A mindinkább decentralizálódó tömegkommunikációban azonban – a médiacsatornák megsokszorozódásával – egyre szűkült az állami közszolgálati média hatóköre, a kulturálisan rendkívül heterogén, mára streamingszolgáltatókkal bővült médiakínálat pedig egyre kevésbé tudott közreműködni az anyanyelv ápolásában, az anyanyelvi minőségi standardok megőrzésében. Annál is inkább igaz ez, mert a közösségi hálózatokon újságírói, tartalomkészítői szakképzettség, szakmai gyakorlat nélkül is bárki közzétehet tartalmakat (lásd az influenszerjelenséget, a podcastok, vodcastok világát). Ez pedig azzal jár, hogy a tartalmak nyelvi, szakmai minősége is egyenetlenné válik. Arról nem is beszélve, hogy a hagyományos értelemben vett újságíróképzés is egyre több és egyre átláthatatlanabb csatornákon folyik.

A nyelvi értékteremtés mint nyelvpolitikai cél

A közszolgálatosság hagyományosan képviselt értékeit a hálózati társadalom (vö. Castells 2005) megfelelő igényeivel kell harmonizálni. A társadalom továbbra is alapvetően a médiából értesül a történeésekről, fontos tehát, hogy az állam működéséhez szükséges társadalmi legitimáció fenntartásában a média közreműködjön. Ennek kiváló példáját mutatják a skandináv államok, és kiváltképp Norvégia. Itt érdemes kitérni a norvég kulturális minisztérium alá tartozó Norvég Nyelvi Tanács (angolul: Language

Council of Norway, norvégül: Språkrådet, egyébként az 1974 és 2005 között működő Norwegian Language Council – norvégul: Norsk språkråd – utódszervezete) anyanyelv-ápolásban játszott szerepére. A szervezet nyíltan vállalt célja a norvég nyelv és a nyelvi sokszínűség fontosságának a megőrzése, amellyel a Norvég Akadémia mellett egyike azon intézményeknek, amelyek oroszánrészt vállalnak a norvég nyelv szabványosításában. A Norvég Nyelvi Tanács az állami és a gazdasági szereplőkkel is együttműködik a nyelvpolitikai intézkedésekkel kapcsolatban, annak érdekében, hogy a nyelvhasználat minél közérthetőbb legyen az állampolgárok számára. A norvégok helyzetét nehezíti, hogy nemzeti nyelvüknek két hivatalos formája is létezik, a *bokmål* és a *nynorsk*, amelyek számos tekintetben erősen különböznek egymástól. A 2005-ben alakult Norvég Nyelvi Tanács fontos feladatának tekinti a *bokmål* és a *nynorsk* nyelvváltozatok kormányzati szervek általi használatának és a norvég nyelvtechnológia minőségének a megőrzését, ezért azon dolgozik, hogy a nyelvoktatás az elfogadott nyelvpolitikán alapuljon, továbbá felügyeli a nyelvhasználati törvény betartását. Figyelemmel kíséri a nyelv fejlődését és helyesírását, illetve a közérthetőség fenntartását is, amelyet online szótárakkal, tanfolyamokkal, szemináriumokkal és szakmai kiadványokkal igyekszik támogatni, miközben e szervezet hagyja jóvá a norvég szótárakat és az iskolai használatra készült szószedeteket is.¹⁹ Ez a szervezeti rendszer és célrendszer pedig általában is jellemző a skandináv államokra, valamint Izlandra is, ahol az izlandi nyelv védelme egybekapcsolódik a purizmus társadalmilag elfogadott irányával. A közérthető hivatali nyelvhasználat, a megfelelő mennyiségű és minőségi nemzeti nyelvű média-, filmes és színházi tartalom gyártása, a tudományos terminológia honosítása a skandináv országokban és különösen Izlandon kifejezetten erős törekvés. Ám rögtön hozzá kell tenni, hogy ez a központi törekvés ezekben az országokban is, és Európában általában is egyre kevésbé érvényesül, mert a globális angol nyelv divatja egyre erősebb, a tudományos és a technológiai kommunikáció, a szórakoztató zenei, filmes és médiaprodukciónak nyelve és már több európai országban, különösen éppen Skandináviában a felsőoktatás és a doktori képzés nyelve is egyre inkább az angol lett (Bódi–Fehér 2025).

A közérthető nyelvhasználatnak egyébként széles körű szakirodalma van, és nemcsak a skandináv államokban, hanem az Amerikai Egyesült Államok *Plain Language Movement* folyamatából kiindulva az Egyesült Királyság *Clear Writing, Plain English*, majd az Európai Unió *Clear Writing* programján át több-kevesebb sikerrel sokfelé zajlanak központi stratégiával megtámogatott közérthetőségi programok (Katona–Bódi 2025). Ennek oka, hogy általánosságban a közigazgatási intézmények, hatóságok, közszolgáltatók nyelvváltozata egy rendkívül sajátos közvetítő feladatot lát el az állam és az állampolgárok között, vagyis a jogi szaknyelv és a köznyelv közötti belső fordító

¹⁹ Forrás: <https://www.sprakradet.no/Vi-og-vart/Om-oss/English-and-other-languages/English> (utolsó letöltés: 2024. április 6.).

feladatot végzik el (Bódi 2024b).²⁰ Könnyen megérthető ez, ha áttekintjük a közigazgatási, közszolgáltatási szektor pozícióját: a hatalmi és szabályozószervek, valamint az állampolgárok között helyezkednek el, a működésüket szigorú jogszabályi keretek határozzák meg, ám döntéseik, tájékoztatásuk címzettjei minden esetben az ügyfelek, a sokszor laikus állampolgárok és a polgári szervezetek. Nyelvhasználatuknak tehát egyszerre kell megfelelnie a jogi előírásoknak és a laikus állampolgárnak. Ezzel a kettős szereppel a hivatalos szervek látványosan küzdenek. A hivatali nyelvezetnek tehát köznyelven kellene közvetítenie a jogszabályban, kormányrendeletekben rögzített elvárásokat, de a koronavírus-világjárványra gondolva épp ilyen lehet az egészségügyi előírások érthető közvetítése is (vö. Bódi 2023, továbbá Bódi 2024). A közérthetőség a hivatali kommunikációban nem mellőzhető szempont, ugyanis ez a kulcsfeltétele az állampolgár és a közintézmény közötti bizalomnak: ha az állampolgár nem érti azokat az előírásokat, tájékoztatásokat, amelyeket be kell tartania, akkor megrendül a közintézményekbe, az államszervezet működésébe vetett bizalma. A témának világszerte egyre nagyobb jelentőséget tulajdonítanak, a nyelvi közérthetőség folyamatos fejlesztésére több ország kormánya külön programokat és ösztönzőrendszereket működtet (lásd bővebben: Antal 2017).

A bonyolult, nehezen érthető hivatali nyelv mellett állandó és egyre népszerűbb probléma az idegen szavak kérdése. Pusztai Ferenc már 1999-es írásában arra hívta fel a figyelmet, hogy anyanyelvünket csak úgy tarthatjuk meg a korunk igényeinek megfelelő „munkanyelvi” státusban, ha modernizáljuk, és a kor elvárásaihoz igazítjuk a kifejezőképességét (1999: 93), máskülönben az idegen nyelveken nem beszélő, kizárólag az anyanyelv kifejezőképességével rendelkező egyének egy idő után kiszorulhatnak a főként az angol nyelv által hordozott, a technológiai fejlődés folyamataihoz kapcsolódó új jelenségeket, helyzeteket leíró kommunikációból (vö. Michelberger 1999: 21). Ha nem teremtik meg és nem tartjuk fenn a szaknyelvi terminológiai honosítás, a tudományos kommunikáció nemzeti nyelvű folyamatait, akkor anyanyelvünk és társadalmunk versenyképessége ezeken a területeken csökkenni fog, és ennek az elkerülése elemi társadalmi igény (Kiss 2017; Bódi 2022). Képessé kell tehát tenni anyanyelvünket korunk megváltozott médiakörnyezetében is az élet teljes körének a leírására és az idegen nyelvi kifejezésekkel megjelenő új ismeretek, fogalmak befogadására, valamint anyanyelvünkben már meghonosodott elemekkel, kifejezésekkel való helyettesítésére. Egyértelmű, hogy ha a friss tudományos, technológiai eljárásokról nem tudunk a magyar nyelvben már meghonosodott, közérthető kifejezésekkel kommunikálni, akkor a laikus – de a szakmai közönség egy része is – képtelen lesz követni az újdonságokat. Nem jó válasz, ha megköveteljük a társadalomtól, hogy az anyanyelve mellett tanuljon meg (szaknyelvi szinten!) angolul is. A globális angol nyelv ismerete elengedhetetlen, de az anyanyelvi informálódás joga természetes elvá-

²⁰ Forrás: <https://mki.gov.hu/en/hirek-en/minden-hir-en/lehet-e-kozertheto-a-hivatali-nyelv> (utolsó letöltés: 2024. április 6.).

rás. Mindehhez számos körülményt figyelembe kell venni, többek között például azt is, hogy az emberek másként fogyasztják az online tartalmakat, mint a nyomtatott sajtót és a rádiós, televíziós műsorokat.

A médiafogyasztó a számítógép képernyőjén vagy okostelefonján nem ugyanazzal a technikával olvas, mintha egy könyvet vagy újságot tartana a kezében. Kutatások igazolják, hogy az átlagos olvasó egy adott weboldalon megjelenő szövegben a szavaknak csupán körülbelül 20 százalékát olvassa el ténylegesen.²¹ A webhasználatosság (usability) és a webes tervezés (webergonómia) szakirodalma már régóta tisztában van ezekkel a folyamatokkal. A szakterületet megalapozó Jakob Nielsen, valamint követői (például Steve Krug) számos kutatással, szemkövetéses kísérlettel tárták fel a szkenneléses (áttekintő) és az F alakú olvasás technikáját. Eszerint ha egy felhasználó ránéz egy kijelző felületére (amelyen valamiféle online és legalább részben szöveges tartalom jelenik meg), akkor azt először átpásztázza, ránéz a főcímre, az első néhány sort végignézi/végigolvassa, majd utána már csak a további bekezdések egyes sorait nézi meg, de nem olvassa végig, csupán egy-két (kiemelt) szóra fókuszál – így alakul ki az áttekintő és F alakú olvasási módszer (Nielsen 2002; Krug 2008).

Az online felületek olvasási szokásai tehát új modellekként jelentek meg, a korábban a rádió és a televízió által évtizedekig szigorúan elkülönített tartalomközlési műfajok összemosódtak, az előzetesen felállított nyelvi minőségi normarendszer érvénye pedig háttérbe szorult, hisz a tartalom multimédiás publikálásának a lehetősége gyakran felülírta a hagyományos médiában évtizedek alatt kialakult és megszokott szerkesztési-olvasószerkesztői folyamatokat. Ráadásul, amint említettük, a közösségi hálózatokon már újságírói szakképesítés nélkül is bárki közzétehet tartalmakat, és ez is a nyelvi minőség ellen szól. Eközben az online médiatérben a szabályozhatóság rendkívül nehéz feladattá vált. A társadalomnak azonban a 21. század rendkívül gyors technológiai változásai közepette is szüksége van arra, hogy a közszolgálati médiumok egyfajta vonalvezetőként – közérthetően – utat mutassanak a nyelvhasználatot illetően. A közszolgálati műsorszolgáltatóknak ezért nem csupán a nyelvi norma megőrzése és fenntartása a feladatuk, de az állampolgárokkal való közérthető kommunikáció kiépítése is, tekintettel arra, hogy a globalizált társadalomban az idegen nyelvű szavak és kifejezések, valamint az információtechnológiai fejlődés következtében használatos szakkifejezések is megjelennek a mindennapi nyelvhasználatban. A szép, választékos, ugyanakkor közérthető kommunikáció azonban a tájékoztatás alappillére, a következőkben ezért röviden érdemes áttekinteni a közérthetőségre való törekvés európai mintáit.

A közszolgálat nyelvi felelőssége – a közérthetőség

A közérthetőség követelménye és az erre irányuló szabályozás Európában és a tengerentúlon is elsősorban a közigazgatási kommunikációra irányul, a médiaszabályozás-

²¹ Forrás: <https://www.seattleu.edu/web/content/writing> (utolsó letöltés: 2024. február 19.).

ban hazánkban is jobbára csak az elvi szabályok szintjén jelenik meg, a gyakorlatban legfeljebb a közmédiában szereplő műsorkészítők szakmai minősítésének a követelménye, valamint a közszolgálati műsorokra vonatkozó belső kódex tartalmazza. A nyomtatott sajtóban pedig a szerkesztési folyamat természetes része volt mindig is a közérthetőség, a nyelvhelyesség, a helyesírás biztosítása. Ezért itt elsősorban a hivatali nyelv közérthetőségére irányuló programokról szólhatunk.

Az állampolgárok számára a hivatali szaknyelv nehezen interpretálható, ez pedig különösen akkor okozhat gondot, amikor az állampolgárnak az állami hivataloktól érkező jogi szakzsargonból, szakkifejezésekből kellene kikövetkeztetnie a számára lényeges és hasznos információt (Szoták 2021: 90). Az összefoglalóan csak „hivatali nyelvnek” nevezett nyelvváltozat kommunikációs problémáiról itt annyit közlünk, hogy a legnagyobb nehézséget az írott változatának a befogadása okozza, ugyanis ezek az iratok sok esetben áttekinthetetlenek (a tematikus alegységek nem megfelelően vannak elkülönítve), így a laikus olvasó nem könnyen tud rájönni, hogy az irat pontosan miről szól, és milyen részei vannak. A szövegen belül pedig az indokolatlanul használt és magyarázat nélkül hagyott szakkifejezések is nagy nehézséget okoznak. A túlfogalmazott, terpeszkedő kifejezések, a szintaktikailag összetartozó szerkezetek (tipikusan az alany–állítmányi szerkezetek) szétválasztása, a minden körülményt egy mondatba foglaló, áttekinthetetlen mondat szerkezetek, a rosszul alkalmazott jogszabályi hivatkozások összessége rendkívül megnehezíti a laikus olvasó dolgát. Ez a helyzet nemcsak hazánk hivatali kommunikációjára, hanem Európa számos országára, sőt az Amerikai Egyesült Államokra is jellemző vagy jellemző volt. A megoldásra több ország rendelkezik kisebb-nagyobb hatókörű stratégiával (Bódi 2024b). Noha országonként vagy régióként máshogy nevezik, a közérthető kommunikációnak széles körű szakirodalma van. Svédországban például a közszolgálati kommunikáció során használatos nyelvezetre a *pontos nyelvhasználat* (angolul: *clear language*, svédül: *klarspråk*) kifejezést használják, az Egyesült Államokban a *Plain Language*, az Egyesült Királyságban a *közérthető nyelvhasználat* (*Clear Writing, Plain English*) kifejezés vált ismertté, míg például Portugáliában és Mexikóban a *pontos megfogalmazás* (portugálul: *escrita clara*, spanyolul: *escritura clara*) terjedt el, Franciaországban pedig a közigazgatási nyelvhasználat egyszerűsítéséről beszélnek (*simplification du langage administratif*; Strandvik, 2016: 62).

Európán belül az Egyesült Királyságban, Svédországban és a skandináv államokban van a legnagyobb múltja a közérthetőségre való törekvésnek. XII. Károly svéd király már a 17. században felismerte a világos, közérthető jogi nyelv előnyeit, és tanult férfiakat bízott meg egy jogszabály megírásával a tiszta svéd nyelv általános használatára vonatkozóan. Bengt Baedeker és Maria Sundin a kanadai székhelyű, mára több mint harminc országot tömörítő Plain Language Association International (PLAIN) nevű szervezet 2002-ben megrendezett Negyedik Biennáléján tartott elő-

adásukban – amelyet később írásban is elérhetővé tettek²² – Svédország esetében három dátumot tartottak fontosnak kiemelni a pontos nyelvhasználatra vonatkozóan.

1976-ban a svéd kormány először alkalmazott nyelvi szakértőt; erre a posztra nem volt korábban példa sem Svédországban, sem máshol Európában. A nyelvi szakértőt Per Lundahlnak hívták, a küldetése pedig az volt, hogy megszervezze a nyelv szisztematikus korszerűsítését a kormányzati törvényekben és rendeletekben.

Két évvel később, 1978-ban a Stockholmi Egyetem a világon egyedülálló programot (*Language Consultancy Programme*) indított azzal a céllal, hogy olyan szakembereket képezzenek, akik speciális svéd nyelvtudással rendelkeznek, és alkalmasak a nyelv korszerűsítésével járó rendkívül felelősségteljes munkára (Strandvik 2016; Szoták 2021). A Bengt Baedcke – Maria Sundin szerzőpáros szerint a harmadik említésre méltó évszám a pontos svéd nyelvhasználat kialakulásában 1993, amikor megalakult a Plain Swedish Group, azzal a céllal, hogy ösztönözze a svéd kormányzati szervezeteket a világos, közérthető nyelvezet használatára a hivatalos dokumentumokban. A svédhez hasonló törekvések Norvégiában, Dániában és Izlandon is megfigyelhetők (Bódi–Fehér, 2025).

Finnországban – Svédországhoz hasonlóan – 1976 óta működik olyan intézet, amely az Oktatási és a Kulturális Minisztérium égisze alatt monitorozza a társadalomban bekövetkező változásokat és azoknak a hivatalos nyelvekre való hatását. A Finn Nyelvek Intézete (*Kotimaisten kielten keskus*, vagy röviden: *Kotus*) egy szakértői hatóság, amelynek a feladatai közé tartozik egyebek mellett a finn és a svéd²³ nyelv tervezése is, elsősorban a standard nyelvhasználatra koncentrálva, de az adminisztratív hivatalos nyelvhasználatra is kiterjesztve.²⁴ Emellett az intézet nyelvi tanácsadással és szótárak készítésével kapcsolatos kutatások lebonyolításáért is felel.

A közérthetőségre való törekvés egyik legismertebb nemzetközi példája az 1950-es évek óta működő, alapvetően az Egyesült Államokban ismert *Plain Language Movement*, azaz Közérthetően Angolul Mozgalom, valamint az Egyesült Királyságban működő *Clear Writing* (Pontos Fogalmazás) program. Az alulról induló kezdeményezés célja, hogy a hivatali ügyintézésben (például törvényhozás, bírósági eljárások) javítsa a kommunikáció hatékonyságát (Szoták, 2021: 92; Katona–Bódi, 2025). Angliában ugyan nem szabályozzák törvények a közérthetőségre való törekvést, de a Közérthetően Angolul Mozgalom (*Plain English Campaign*) az 1980-as évek végé-

²² Forrás: http://en.copian.ca/library/research/plain2/sweden/report/sweden.pdf?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAR26nkqdpFfoFX29jbJuh_NHoNsJFOKo9mMBVZYKkQuGFMKJf-7w9IJXwcg_aem_AUOItyw6OaOgk0lQAwVVwotMmF17_jNj7-NcdkM_r8mgxZ6zwZ8AL9JyaqHIIPWybhZ4QupQcnNT1GFTcYor2I (utolsó letöltés: 2024. május 20.).

²³ Finnországban a finn mellett a svéd is hivatalos nyelv – utóbbit körülbelül a lakosság 6 százaléka beszéli.

²⁴ Forrás: <https://valtiolle.fi/en/employers/institute-for-the-languages-of-finland> (utolsó letöltés: 2024. május 1.).

től kezdve szervezeti formában is működő aktív társadalmi kezdeményezésként ér el eredményeket (Heltai–Nagy 1997: 400). E mozgalom a mai napig kiterjedt szervezeti hálózattal tevékenykedik több országban; az Egyesült Államokban és Afrikában is vannak irodái (Plain English Campaign Homepage; Heltai–Nagy 1997: 401).

Franciaországban az 1970-es végén kezdtek beszélni a közigazgatási nyelvhasználat egyszerűsítéséről, nagyjából egy időben a közigazgatási reformmozgalom kibontakozásával. Itt is felismerték, hogy az egyszerűbb és érthetőbb hivatali nyelv nemcsak az állampolgárok hétköznapi életét könnyíti meg, hanem javítja a vállalkozások, tehát az egész gazdaság versenyképességét is. Az 1978. július 17-i 78–753. számú törvényben már adatkezelésről és szabadságjogokról, valamint a közigazgatási dokumentumokhoz való hozzáférés könnyítéséről foglaltak állást. Franciaországban a közigazgatási nyelvezet egyszerűsítését a mai napig mind a baloldali, mind a jobboldali pártok támogatják – gyakran visszatérő kampánytéma ez a választások előtti időszakokban.²⁵

A pontos fogalmazásnak (*clear writing*) európai uniós szinten is megvan a maga hagyománya: az Európai Bizottság még 2010-ben indította el a *Küzdj a kód ellen* című kampányt, amelynek célja, hogy egyszerűbb, lehetőleg szakzsargonmentes szövegek jelenjenek meg az Európai Unió tevékenységével és célkitűzéseivel kapcsolatban (Katona–Bódi 2025).²⁶ Az Európai Bizottság által szervezett Clear Writing for Europe konferenciákon évente, rendszeresen visszatérnek a tiszta fogalmazás és a közérthető hivatali nyelv problémáira.²⁷

Magyarországon a Kormányzat 2014-ben hozta létre a Magyar Nyelvstratégiai Intézetet (MANYSI), amely 2019 óta a Magyarságkutató Intézetbe integrálódva működik Nyelvtervezési Kutatóközpont néven. (Az alapokhoz lásd: Balázs 1996b; 1999). A Nyelvtervezési Kutatóközpont 2019 óta zajló sikeres programja a Nemzeti Adó- és Vámhivatal tisztviselőinek szóló *Közérthetően a hivatalban* című tréning, amely elméleti és gyakorlati példákon keresztül tárja fel a hivatali nyelv közérthetőségét akadályozó tényezőket, valamint az iratok közérthetővé tételére sajátítanak el a hivatalnokok technikákat (Bódi 2024b).

Szakirodalom

1844. évi II. törvénycikk a magyar nyelv és nemzetiségről. Online elérés: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=84400002.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D27> (utolsó letöltés: 2025. július 1.).

²⁵ Forrás: <https://www.cairn.info/revue-gestion-et-finances-publiques-2019-5-page-90.htm#pa10> (utolsó letöltés: 2024. május 19.).

²⁶ Forrás: https://commission.europa.eu/about-european-commission/departments-and-executive-agencies/translation/clear-writing-europe_en (utolsó letöltés: 2024. május 19.).

²⁷ Forrás: <https://szakcikkladatbazis.hu/doc/3481721> (utolsó letöltés: 2024. május 19.).

- Aczél Petra 2009. Korlátok és gátlások: Olvadó határok az újmédia-kommunikációban. *Tanulmányok a kommunikációtudomány köréből: A médianyelv bulvárosodása*. Eger: Líceum Kiadó, 63–69.
- Andok Mónika 2009. A bulvár mint kód. In: H. Varga Gyula (szerk.): *Tanulmányok a kommunikációtudomány köréből: A médianyelv bulvárosodása*. Eger: Líceum Kiadó.
- Antal Zsolt 2011. *Közszolgálati Média Európában*. Szeged: Gerhardus Kiadó.
- Antal Zsolt 2022. A magyar kultúra nemzeti karaktere: Kihívások az újmédiatérben. *Urania* 2(1): 64–89. Online elérés: https://urania.szfe.hu/wp-content/uploads/2023/03/Urania_2022-01_HUN_p001-144_LR.pdf (utolsó letöltés: 2024. május 22.). <https://doi.org/10.56044/UA.2022.1.4>.
- Arató Balázs – Balázs Géza 2022. The linguistic norm and norm of legal language. *Magyar Nyelvőr* 146(5): 91–103. Online elérés: <https://nyelvor.mnyknt.hu/wp-content/uploads/146507.pdf> (utolsó letöltés: 2025. július 1.). <https://doi.org/10.38143/Nyr.2022.5.91>.
- Bajomi-Lázár Péter – Stetka, Vaclav – Sükösd Miklós 2010. Közszolgálati televíziózás az Európai Unióban. *Médiakutató* 11(4): 7–25. <https://doi.org/10.55395/MK.2024.1.1>.
- Bajomi-Lázár Péter 2009. Hírközlés tegnap és ma. *Médiakutató* 10(3): 141–147.
- Balázs Géza 1996a. *Médiakommunikáció: A nyelvi közszolgáltatóság*. Budapest: Magyar Rádió, Oktatási Osztály.
- Balázs Géza 1996b. Egy lehetséges magyar nyelvstratégia körvonalai. *Magyar Nyelvőr* 120(2): 250–63.
- Balázs Géza 1997a. A média nyelvhasználatának kritikai megközelítése. *Magyar Nyelvőr* 121(2): 274–282.
- Balázs Géza 1997b. A sajtónyelv szociokultúrája. *Valóság* 1997/7. 51–7.
- Balázs Géza 1998. *Magyar nyelvkultúra az ezredfordulón*. Budapest: A–Z Kiadó.
- Balázs Géza 1999. A magyar nyelvművelés állapota: Tudománypolitikai áttekintés, javaslatok. (Tanulmány az MTA Magyar Nyelvi Bizottság felkérésére.) *Magyar Nyelvőr* 123(1): 9–27.
- Balázs Géza 2000a. *Médianyelv: Az igényes sajtó/média nyelve*. Budapest: Magyar Rádió Részvénytársaság Oktatási Osztálya.
- Balázs Géza 2000b. A média nyelvi normája. *Magyar Nyelvőr* 124(1): 5–24.
- Balázs Géza 2000c. *Médianorma: A nyilvános megszólalás esztétikája*. Budapest: Magyar Rádió.
- Balázs Géza 2003. Új média retorikája. *Vigilia* 68(1), 12–18.
- Balázs Géza 2005. Az új média új műfaja, az sms-hír – nyelvészeti megközelítésben. *Magyar Nyelvőr* 2. 129–150.
- Balázs Géza 2007. A Magyar Rádió Nyelvi Bizottsága (1976–2006). In: *Az Eszterházy Károly Főiskola tudományos közleményei* (Új sorozat, 34. kötet). *Tanulmányok a gazdaság- és társadalomtudomány köréből*. Eger: Líceum Kiadó, 133–137.

- Balázs Géza 2009a. Örömelven működő bulvárn nyelv. In: H. Varga Gyula (szerk.): *Tanulmányok a kommunikációtudomány köréből: A médianyelv bulvárosodása*. Eger: Líceum Kiadó.
- Balázs Géza 2009b. Az informatika hatása a nyelvre. 23–42. In: Bárdosi Vilmos (szerk.): *Quo vadis philologia temporum nostrorum? Korunk civilizációjának nyelvi képe*. Tinta, Budapest.
- Balázs Géza 2014. *Rádió és nyelv: A kilencedik művészeti ág élete és...* Budapest: DUE.
- Bencédy József 1993. A Magyar Rádió műsorainak nyelvhasználata. *Magyar Nyelvőr* 117(4): 436–438.
- Bencédy József 1995. *Sajtón nyelv*. Budapest: Magyar Újságírók Országos Szövetsége – Bálint György Újságíró-iskola.
- Bencédy József 2006. A közszolgálati rádió és a magyar nyelv. In: *Az Eszterházy Károly Főiskola tudományos közleményei* (Új sorozat, 33. kötet) = *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis. Sectio Linguistica Hungarica* (Nova series, Tom. 33.), Eger: Líceum Kiadó, 40–45.
- Bessenyei György 1779/1987. A Holmi. In: *Bessenyei György válogatott művei*. Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 287–466.
- Bessenyei György 1977. Egy magyar társaság iránt való jámbor szándék. In: Vajthó László (szerk.): *Magyar irodalmi ritkaságok*. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, online elérés: https://real-eod.mtak.hu/7976/2/MTA_Konyvek_867492_1.pdf (utolsó letöltés: 2024. május 2.).
- Bódi Zoltán 1998. Internetes kommunikáció – beszédkommunikáció. In: Gósy Mária (szerk.): *Beszéd, spontán beszéd, beszédkommunikáció: A Beszédkutatás '98 tudományos ülészen elhangzott előadások válogatott és átdolgozott tanulmányai*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet, 178–188.
- Bódi Zoltán 2020. Digitális identitás – nyelvi identitás – digitális kommunikációs környezet. *Információs Társadalom*, 20(3), 7–26.
<https://doi.org/10.22503/infars.XX.2020.3.1>.
- Bódi Zoltán 2021. A közösségi hálózatok szerepe az identitás formálódásában. *Ephemeris Hungarologica*, 1(1): 5–18.
<https://doi.org/10.53644/EH.2021.1.5>.
- Bódi Zoltán 2022. A magyar hivatali nyelv és a nyelvi identitás kapcsolata. In: Bíró Csilla – Nagy Dóra (szerk.): *A Magyarságkutató Intézet évkönyve, 2022*. Budapest: Magyarságkutató Intézet, 2023, 43–65.
<https://doi.org/10.53644/MKIE.2022.43>.
- Bódi Zoltán 2024a. A mai média és a fiatalok nyelvhasználatának kölcsönhatása. *Magyaróra: A magyar nyelv és irodalom barátainak, tanárainak lapja* 6(1): 2–8.
- Bódi Zoltán 2024b. A közérthetőséget akadályozó jelenségek és hátterük a közigazgatási szaknyelv esetében. *Porta Lingua* 2: 15–23.
<https://doi.org/10.48040/PL.2024.2.2>.

- Bódi Zoltán – Fehér Bence (szerk.) 2025. *Nyelvpolitika és nyelvstratégia Európában II–III.* Budapest: Magyarágkutató Intézet, 2025. (Megjelenés alatt – a szerkesztő szóbeli közlése alapján.)
- Boros Ulrika 2019. A Magyar Rádió hőskorának története – Arányi Mária és az Asszonyok tanácsadója. *Médiakutató* 20(4): 37–49.
- Castells, Manuel 2005. *A hálózati társadalom kialakulása: Az információ kora I.* Fordította Rohonyi András. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Forgács Róbert 1993. A magyar nyelv ügye a nyelvújítás korától az 1844-es nyelvtörvényig. *Magyar Nyelvőr*, 117(1): 4–14. Online elérés: https://real-j.mtak.hu/6059/1/MagyarNyelvor_1993.pdf (utolsó letöltés: 2024. május 2.).
- Gergely András 1975. A Magyar Rádió megalakulása és első évei. In: Frank Tibor (szerk.): *Tanulmányok a Magyar Rádió történetéből, 1925–1945.* Budapest: Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 11–49.
- Grétsy László – Szathmári István (szerk.) 1967. *Helyes kiejtés, szép magyar beszéd: Az egri kiejtési konferencia anyaga.* Budapest: Tankönyvkiadó.
- Grétsy László (szerk.) 1985. *Nyelvészet és Tömegkommunikáció I–II.* Budapest: Tömegkommunikációs Kutatóközpont.
- Habermas, Jürgen 1962/1993. *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása.* Budapest: Századvég – Gondolat Kiadó.
- Hanthy Kinga 2002. *Huszonöt éves a Magyar Rádió Mikrofon- és Nyelvi Bizottsága.* Budapest: Magyar Rádió Részvénytársaság.
- Heltai Pál – Nagy Róbert 1997. Nyelvművelés Angliában és Amerikában: A Plain English Campaign. *Magyar Nyelvőr*, 121(4): 396–409.
- Horváth Mihály 1868. *Huszonöt év Magyarország történelméből.* Pest, kiadta: Ráth Mór. Online elérés: https://library.hungaricana.hu/hu/view/DTT_KONY_0007_OGYK000368079-1/?pg=4&layout=s (utolsó letöltés: 2024. április 13.).
- H. Varga Gyula 2015. Lőrincze Lajos és a rádiós nyelvművelés. *Magyar Nyelvőr*, 139(4): 391–399. Online elérés: <http://nyelvor.c3.hu/period/1394/139403.pdf> (utolsó letöltés: 2024. május 2.).
- Katona, József Álmos – Bódi, Zoltán 2025. Language planning issues of Hungarian legal language and the clear writing programme as a possible solution. *Current Issues in Language Planning*, 26(1): 102–119. <https://doi.org/10.1080/14664208.2023.2283653>.
- Kiss Jenő 2017. Identitás és anyanyelv a magyarság történetében. *Magyar Tudomány* 180(7): 805–809.
- Krug, Steve 2008. *Ne törd a fejem! Felhasználóbarát webdizájn.* Fordította: Nagy Marcell. Budapest: HVG Könyvek, 2008.
- McQuail, Denis 2000/2003. *A tömegkommunikáció elmélete.* Fordította Szalai Éva. Budapest: Osiris.

- Michelberger Pál 1999. Nemzeti nyelv a tudományban: múlt – jelen – jövő? In: Glatz Ferenc (szerk.): *A magyar nyelv az informatika korában*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 19–27.
- Nagy Mariann – Katus László 2010. A magyar korona országainak nemzetiségei a 18–19. században. *Árkádia Szakmódszertani Portál*, Pécs, 1–10. Online elérés: <http://arkadiafolyoirat.hu/index.php/1-nemzetisegek-es-nemzetisegi-mozgalmak/49-a-magyar-korona-oroszagainak-nemzetisegei-a-18-19-szazadban> (utolsó letöltés: 2024. március 24.).
- Nagy Noémi 2015. Nyelvi jog és nyelvpolitika Magyarországon az első világháború végétől napjainkig. *Közelítések* 2(3–4): 112–124.
- Nemesi Attila László 2014. Nyelvi norma a közszolgálati médiában. In: Lányi András – László Miklós (szerk.): *Se vele, se nélküle? Tanulmányok a médiáról*. Budapest: CompLex Kiadó, 297–320.
- Nilesen, Jakob 2002. *Web-design*. Fordította Nyisztor Andor – Tölgyesi Zsuzsanna. Budapest: Typotex Kft. Elektronikus Kiadó, 2002.
- Péntek János 2010. Anyanyelv és identitástudat. *Debreceni Szemle* 10(3): 160–168.
- Pusztai Ferenc 1999. Magyarul és magyarán. In: Glatz Ferenc (szerk.): *A magyar nyelv az informatika korában*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 91–98.
- Romsics Ignác 2010. *Magyarország története a XX. században*. Budapest: Osiris.
- Strandvik, Ingemar 2016. A közérthető nyelvhasználat Svédországban. In: Katona József Álmós – Maleczki József (szerk.): *Jogalkotás érthetően: A pontos ffogalmazás művészete*. Budapest: Magyar Nyelvstratégiai Intézet, 60–73.
- Széchenyi István 1985. *Hunnia*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Szoták Szilvia 2021. Társadalmi különbségek, közérthetőségi dilemmák – a közérthetőségről szociolingvisztikai megközelítésben. *Jog – Állam – Politika* 13(1): 89–103.
- Varagya Szilvia 2005. A Magyar Hírmondó – Az első magyar nyelvű időszaki lap. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 7(2): 131–143. Online elérés: https://real-j.mtak.hu/6059/1/MagyarNyelvor_1993.pdf (utolsó letöltés: 2024. március 24.).

ISTÓK BÉLA

AZ „ÉVSZÁZAD MÉRKŐZÉSE” ÉS A MAGYAR HELYESÍRÁS

1953. november 25-én a magyar labdarúgó-válogatott 6:3-ra győzte le az előzőleg esélyesebbnek vélt angolokat. A mérkőzés az „évszázad meccse”-ként került a történelemkönyvekbe, azt azonban kevesen tudják, hogy az összecsapás eredménye időnként a helyesírás-tanításban is megjelenik mint (szabályfelidéző) memóriamankó (Istók–Lőrincz–Török 2023: 38; Minya 2006: 1).

A hétköznapi embert foglalkoztató nyelvészeti kérdések háromnegyede (!) helyesírási vonatkozású (Minya 2019: 247), ami az előírt norma magas társadalmi presztízsével magyarázható: nem az érdekel bennünket, hogy mi a különbség alany és állítmány, jel és rag, flektáló és agglutináló nyelv között, hanem elsősorban az, hogy elkerüljük a megítélésünket negatívan érintő helyesírási hibákat (vö. Balázs 2008: 20).

Talán mindannyian egyetértünk azzal, hogy a magyar helyesírás legingoványosabb, a hétköznapi nyelvhasználót leginkább elbizonytalanító területe az egybe- és különírás – mindez akár statisztikai adatokkal (Minya 2019: 248–249) is igazolható: az általában felmerülő helyesírási kérdések fele (!) kapcsolódik a témához.

A szótagszámlálás szabályára (AkH. 139.) sokan emlékezhetünk még az iskolapadból (*hat szótag* felett kötőjelezzük az összetett szavakat), a legtöbben azonban elfelejtjük, hogy a szabály csak a többszörösen összetett, azaz a *minimum három* összetételi tagból álló szavakra vonatkozik. Míg a két szóból álló összetételeket (AkH. 110–111.) – szótagszámtól függetlenül is – egybeírjuk (pl. *világ + bajnokság > világbajnokság; újság + rendelés > újságrendelés; történelem + tanítás > történelemtanítás*), addig a három- vagy többszavas konstrukcióknál hat szótagig egybeírást (pl. *állam + fő + választás > államfőválasztás; munka + erő + piac > munkaerőpiac; nyug + díj + reform + csomag > nyugdíjreformcsomag*), afelett pedig kötőjelezést alkalmazunk (pl. *labda + rúgó + bajnokság > labdarúgó-bajnokság; másod + unoka + testvér > másod-unokatestvér; konferencia + köz + pont > konferencia-központ*).

Már a régi korok nagy szónokai is arra tanítottak bennünket, hogy ha egy számunkra fontos információt mindenáron meg akarunk jegyezni, szokatlan, nem mindennapi összefüggés részévé kell azt tennünk (vö. Antalné Szabó 2008). Ilyen megoldás lehet az is, ha a magyar helyesírás egyik nehezen felidézhető szabályát egy felejtethetetlen futballmérkőzés gólarányához kapcsoljuk. Az „évszázad mérkőzése”-nek eredménye (6:3) még hetven év után is emlékeztet bennünket a szótagszámlálás szabályára: hat szótagig egybeírjuk (ill. hat szótag fölött kötőjelezzük) a legalább három szóból álló összetételeket!

Irodalom

- AkH.12 = Magyar Tudományos Akadémia 2015. *A magyar helyesírás szabályai*. Tizenkettedik kiadás. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Antalné Szabó Ágnes 2008. A helyesírási kultúra fejlesztésének régi-új technikái. *Anyanyelv-pedagógia* 1. évf. 3–4. sz. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=109> (2023. 12. 22.)
- Balázs Géza 1996. Egy lehetséges magyar nyelvstratégia körvonalai. *Magyar Nyelvőr* 250–63.
- Balázs Géza 1997a. A média nyelvhasználatának kritikai megközelítése. *Magyar Nyelvőr* 274–82.
- Balázs Géza 1997b. A sajtónyelv szociokultúrája. *Valóság* 7. 51–7.
- Balázs Géza 1999. A magyar nyelv művelés állapota. Tudománypolitikai áttekintés, javaslatok (Deme László bevezetőjével). *Magyar Nyelvőr* 9–26. http://real-j.mtak.hu/6073/1/MagyarNyelvor_1999.pdf
- Balázs Géza 2000. *Lehetséges nyelvi szabványok*. A–Z Kiadó. Budapest.
- Balázs Géza 2008. Hatalom és helyesírás. In: Bozsik Gabriella (szerk.): *Két évtized a helyesírásért*. EKF Líceum Kiadó. Eger. 15–27.
- Balázs Géza 2023. *Az internet népe*. Ludovika Egyetemi Kiadó. Budapest.
- Istók Béla – Lőrincz Gábor – Török Tamás 2023. Memóriamankók a helyesírás tanításában. In: Istók Béla – Lőrincz Gábor – Török Tamás – Baka L. Patrik (szerk.): *A helyesírás-tanítás aktuális kérdései*. Selye János Egyetem. Komárom. 23–42.
- Minya Károly 2006. A 6–3-as szabály, avagy a magyar–angol focimeccs emléke kísért? *Édes Anyanyelvünk* 28. évf. 3. sz. 1. és 8.
- Minya Károly 2019. Internetes támogatás a helyesírásban. 11 év – 20 123 kérdés és válasz. In: Bozsik Gabriella – Ludányi Zsófia (szerk.): *Szabályzat, oktatás, gyakorlat: helyesírásról sokszínűen. A 2015-ös és a 2017-es Nagy J. Béla helyesírási verseny előadásai, feladatai és egyéb tanulmányok*. Líceum Kiadó. Eger. 247–254.

ARATÓ-NAGY ÁGNES

SZÁNTÓD NYELVI EMLÉKEI

A Kárpát-medence régi helyneveinek vizsgálatával különleges módon tárul fel előttünk a múltunk. Őseink érzelmi és gondolatvilága sűrűsödik korabeli helyneveinkben, megmutatva, hogy eleink életét, életmódját milyen földrajzi adottságok és családi kötelékek formálták évszázadokon át.

A nyelvtörténeti tudományterület egyik ága a helynévtörténet, melynek tudományos módszertanát a XX. század elején Melich János és Kniecza István dolgozta ki. A helynevek a magyar szókincskutatásban azért bírnak kiemelt jelentőséggel, mert régi írásos emlékeinkben leggyakrabban velük találkozhatunk. A nyelvtudomány az egyik legjelentősebb helynévtörténeti műnek tekinti Bárczi Géza „A tihanyi apátság alapítólevele mint nyelvi emlék” című munkáját.

A Tihanyi alapítólevél a magyar nyelv legrégebbi írásos szórványemléke

Szent István király halála után 17 évvel I. András király bencés apátságot alapított Tihanyban, amelyet saját és leszármazói temetkezési helyéül szánt.

A tihanyi apátság 1055. évi alapítólevelét első sorban arról ismerjük, hogy ez a latin nyelvű okirat a legrégebbi olyan írásos emlék, amely magyar szavakat őriz. A tihanyi alapítólevelet I. András király jegyzője, Miklós püspök fogalmazta, aki a magyar királyi udvar bizalmi embere volt, így részt vett országos ügyekben is. Miklós püspök valószínűleg az egyértelműség kedvéért meghagyta a magyar szavakat az oklevél latin szövegében. Mivel a dokumentumban az alapító vagyonnak egyértelműen azonosíthatóvá kellett válnia konkrét helyekkel és határokkal, ezért a félreértések elkerülése érdekében dönthetett úgy Miklós püspök, hogy a mindenki által jól ismert népies elnevezéseket, helyben ismert kifejezéseket használja.

Bár a XX. század elején a kutatók azt feltételezték, hogy a magyar nyelvű szövegelemek megjelenésének oka a latin okiratokban az, hogy íróik latin nyelvtudása hiányos volt, így nehézséget okozott nekik a népies magyar kifejezések lefordítása, ez a teória azonban a század végére megdőlt. Sokkal észszerűbb magyarázatnak tűnik, hogy mivel az oklevél mint jogi dokumentum, tulajdonjogot igazol és biztosít, ezért sokkal inkább ez a jogdeklaráló funkció ad magyarázatot a magyar nyelvű szövegrészletek latin szövegben való felbukkanására. A szerzett jogok biztosításához elengedhetetlen a helynevek pontos azonosítása, ami azt jelenti, hogy a helynév egy adott környezetben egy és csakis egy helyet jelölhet. Emellett fontos a tulajdonjog tárgyát képező terület határainak egyértelmű, kétséget kizáró azonosíthatósága is a későbbi jogviták elkerülése érdekében.

Ezen okokból az alapítólevél latin szövegében ötvennyolc magyar szó, továbbá kilenc magyar képző és rag fordul elő. Itt találkozhatunk először írott formában az árok, bálvány, bokor, disznó, fa, fehér, fekete, had, halom, három, hegy, homok, kerék, kert, kút, leány, lovász, lyuk, megye, mező, nagy, ravasz, sár, széna, sziget, tó, út, vár, vásár szavakkal. Az alapítólevél egyik mondatában lelhetjük fel az első egybefüggő magyar nyelvű szövegrészt: a „Fehérvárra menő hadi útra”, avagy Miklós püspök helyesírással: a „Feheruuaru-rea meneh hodu-utu-rea”. (A teljes mondat így szól:

„Adhuc autem est locus Mortis dictus, cuius incipit terminus a Sarfeu-eri-itu-rea, hinc Ohut-cuta-rea, inde ad Holmodi-rea, postea Gnir-uege-holmodia-rea et exinde Morus-uasara-kuta-rea ac postea Nogu-azah-fehe-rea, inde ad Castelic et Feheruuaru-rea meneh hodu-utu-rea, post hec Petre-zenaia-hel-rea.”)

A birtokadomány

Az oklevélből feltáru előttünk egy XI. századi apátság és kolostor vagyoni helyzete és gazdasági szervezete. I. András király igen bőkezű adományban részesítette a tihanyi bencés szerzeteseket. Nekik adta a Tihanyi-félszigetet és a Balaton déli partján fekvő, a mai Siófoktól Balatonföldvárig terjedő Balaton-parti földeket, emellett Somogy megye több más lakott és lakatlan területét, valamint Fejér megye és Tolna megye néhány községét és pusztáját.

Koku zarma

Mint láhattuk, a Tihanyi Apátsághoz tartozott a Balaton déli partja, a mai Siófok és Balatonföldvár közötti terület, ahol máris Szántód keresésébe kezdetünk. Azonban ezen a néven a települést ekkor még nem találjuk meg. Bárczi Géza egy 1211-ben készült összeírásból indult ki, hogy azonosítsa a mai Szántód területét. Az 1211-ben készült leírásban az szerepel, hogy Samthou olyan hely, ahol I. András határjele megtalálható. Érdekes, hogy az 1211-es összeírásban a települést még Choczorma néven is említi. Bárczi összevetette a Tihanyi alapítólevél helynévleírását az 1211-ben készült leírással, és megállapította, hogy az 1055-ös alapítólevél Koku zarma nevű helye megegyezhet az 1211-es leírásban talált Choczorma, Samthou nevű helységgel, a mai Szántóddal, pontosabban Szántód egy részével.

Ezt a megállapítást arra az összefüggésre alapozta, hogy az 1055. évi alapítólevél szerint Koku zarma a Balaton és a tó déli partjával nagyjából párhuzamosan futó nagy út között terül el. Ezt az utat 1211-ben Hoduth-nak említi, ennek nyomvonala feltehetően ott haladt, ahol a XVIII. századból származó katonai térkép is feltünteti. Ez pedig azt mutatja, hogy maga Szántód falu az úttól délre feküdt, tőle északra pedig az a félszigetszerűen Tihannal szemben a Balatonba benyúló partszakasz terül el, amelyet az 1055. évi leírás Koku zarma-nak nevez. Az oklevél e területen szí-

geteket, réteket és csalitokat említ, ami megfelel a terület vízszabályozás előtti állapotának. Szentgyörgyi Rudolf doktori disszertációjában hívja fel a figyelmet arra, hogy érdemes az 1211-es összeírás szövegét végigolvasni, hogy teljes képet kapjunk a területről. Ebben ugyanis az szerepel, hogy ha a nagy úton elindulunk nyugatra Somard (ma: Zamárdi) földjéhez érkezünk, amely a mai Szántódpuszta. Ugyanebbe az irányba tovább haladva eljutunk a Queurus patakhoz, vagyis ahhoz a helyhez, amelyet Keurustuuh-nak (Köröstőnek, ma: Köröshegynek) hívnak. Mindezek alapján nem kétséges, hogy az alapítólevélben szereplő Koku zarma a zamárdi és a szántódi rév közötti földnyelv és mocsárvilág.

E pontos helymeghatározást támasztja alá a „szarm” szó jelentésére adott magyarázat is. A nyelvészek szerint a Koku zarma név utótagjaként szereplő zarma a földrajzi megjelölésekben szereplő elavult „szarm” szó egyes szám 3. személyű birtokos személyjeles alakja. A szarm szó jelentése szarv, illetve az etimológiai szótáraink szerint vízmeder, völgy, árok elágazó része. Bárczi Géza viszont a „szarm” kifejezést más településnevekből visszakövetkeztetve, az etimológiai szótártól eltérően, benyúló földnyelvként vagy öbölként értelmezi. A Koku zarma előtagjának jelentéséről ugyancsak megoszlik a nyelvészek véleménye. A nyelvészek jelenlegi álláspontja szerint a Koku egy személynév (családnév?) lehetett, amelyet az Árpád-korból származó Kaku vagy Kacu, illetve Cocu személynevekre vezetnek vissza. A személynév eredetével kapcsolatban azonban eltérő véleményekkel találkozhatunk. Egyesek török eredetet feltételeznek, mások cseh vagy

lengyel személynévre vezetik vissza, de olyan is akad, aki a szláv eredet mellett érvel. A Koku zarma tehát mai magyarul: Kaku/Kacu/Cocu szarva, földnyelve vagy öble. Szántódot az 1267. évi pápai bulla nevezte először mai nevén.

Mindenesetre az biztosan megállapítható, hogy bár a Tihanyi alapítólevél legismertebb mondattöredéke miatt Fehérvár vert gyökeret az emberek emlékezetében, ám nekünk szántódiaknak is van okunk büszkeségre, hiszen településünkéről is részletes leírást ad régi magyar nyelvemlékünk. Érdeemes megosztani ezeket az ismereteket a hozzánk érkező vendégekkel is, hogy Fehérvár mellett Szántód nevének ősi eredete is bevonuljon a köztudatba.

TAKÁCS RÓBERT

AZ EGYIPTOMI PIRAMISOKTÓL A KOMMENTSZEKCIÓIG

A graffiti (magyarul: firkálás) jelensége az írásbeliség megjelenése óta velünk van. Jellegzetes formái a kezdetektől a turistafirkálások („Itt jártam...”), a politikai agitációk („Éljen...”), a szerelmi vallomások („Szeretlek...”), vagy éppen a WC-firkák. A magyarországi graffiti kutatását Balázs Géza megírta egy korai tanulmányában (Balázs 1987b), főleg annak okán, hogy ő maga egyetemistaként publikálta az első magyarországi firkálásgyűjteményt (1983), amelyet több követett (1987a, 1994). Az elsőnek a helyszíne a gödöllői helyiérdekű vasút (HÉV) műbőr ülései, a második egy Velencei-tó melletti ifjúsági tábor sátorlapjai, a harmadik pedig a rendszerváltozás korának Budapestje. Az első firkálásgyűjteményre – amelyet akkori tanára, a nemrég elhunyt Voigt Vilmos előszava vezet be – máig sokan hivatkoznak, így például Beck András (W1) is egy friss írásában:

„A falfirka mindenkor rázós esztétikai és társadalmi pedigrével rendelkezik, az efemérség, az anti-esztétika és a társadalmi marginalitás jegyében áll. Annak ad formát, ami kívül esik a hivatalosság, a civilizáltság, az illem és szokás bevett határain. (...) A hetvenes évek eleji magyar köztudatban ugyanis a falfirka egyértelműen negatív konnotációkkal rendelkezett.”

Az első szórványos gyűjtések és kutatások az évtized végén készültek, és kaptak szűkkörű nyilvánosságot. Balázs Géza *Firkálások a gödöllői HÉV-en* című kis könyvében, mely 1983-ban jelent meg, még ott virított a figyelmeztetés: „Szigorúan tudományos célú fölhasználásra!”. Beck András ezek után a graffititörténet főbb jelhatárait mutatja be:

„Az egyik az 1968-as párizsi diáklázadáshoz kapcsolódott, a másik New York fekete gettóiból indult ki. A párizsi jelszavak a graffiti politikai használatát példázták, valójában azonban a szürrealisták és a szituacionisták nyomdokaiba lépve egy utópikus vagy inkább költői életforma foglalatjai voltak. Ezzel szemben a New York-i gyakorlat távol állt a direkt politizálástól, amiképp nem élt a költészet eszközeivel sem. 1969-ben jelentek meg az első számok és szignók a falakon, melyek aztán makacsul és monotonul ismétlődve fűrtökben burjánzottak el a városban. Szűkszavú, de annál hatásosabb híradások voltak ezek a (felvett) nevek, a »vagyunk«, »létezőnk« elementáris jelzései, melyeknek épp az elemiségben rejlő korlátozott artikuláció adta a politikáját és a költészetét is. Míg a párizsi jelszavak jellegzetesen értelmiségi gyökerű szövegek, a New York-i fekete fiatalok jelei helyettük beszéltek, létrehozva egy addig ismeretlen kalligrafikus formanyelv ábécéjét.”

Balázs Géza egy graffiti-fal előtt

Különösen a magyar politikai firkálások 1983 előtti múltját idézi fel Tóth-Szenesi Attila (W2), aki az 1960-as és 1970-es években a belügyi (rendőri) szervek figyelmét fölkeltő graffitikról ír. Itt is megemlíti az első graffitigyűjtő akkori véleményét:

„Az igazán durva politikai falfirkákkal amúgy is ritkán találkoztak a járókelők, mert, mint a jelenségről a rendszerváltás előtt nem sokkal tanulmányt író Balázs Géza megjegyezte: »Ezeket a közterületek őrei szinte azon nyomban eltüntetik – ez a kényes ügyelés, gyors cselekvés bizony meglehetősen nincs összhangban a közterületek általános elhanyagoltságával.«”

De nem csak emiatt lehetett ezekkel ritkán találkozni, Balázs szerint ugyanis „ezt a kommunikációs módot leginkább kiélezett politikai küzdelemben alkalmazzák”. A szocializmusban pedig minden volt, csak kiélezett politikai küzdelem nem.” Viszont, ami mégis volt:

„Az 1971–72-es budapesti rendőrségi nyilvántartásba került legtöbb falfirka, mint látni fogjuk, többnyire rosszul felrajzolt horogkereszt vagy valamilyen ennél egy fokkal furmányosabb zsidózó tartalom. De a falra kerültek politikusok nevei is, bár jóval ritkábban, mint azt manapság látjuk. A kizárólag a belügyi

állomány tájékoztatására szolgáló Magyar Rendőr 1966. május 14-i száma Szerenád és horogkereszt címmel egész oldalas riportban számolt be arról, hogy az osztrák határhoz közeli Balfon és Kópházán olyan fiatalokat fogtak el, akik horogkereszteket és »ellenséges feliratokat« mázoltak a falakra. Mindkét településen a tanácselnök értesítette a rendőrséget.”

Balázs Géza egy helyen elmond a „bejelentéssel” kapcsolatos anekdotát. Gyűjtőhelyén, a gödöllői HÉV-en is felbukkant olykor egy-egy horogkereszt, kísérői szerint erre érzékenyek voltak a belügyi szervek, a jegyvizsgálóknak, takarítóknak elvben jelteni kellett. De hogy ne legyen vele akkora gond, a horogkeresztet némi leleménnyel könnyűszerrel kiegészítették, és így egy ablak graffitije lett belőle, amit azután már nem kellett jelteni. (A politikai graffitiról külön is ír: Balázs 1989).

Budapesti graffiti

A firkálások a gödöllői HÉV-en, a Sátorfirkálások, valamint a Beszélő falak című, ma már gyakorlatilag beszerezhetetlen könyvek elején részletes művelődéstörténeti összefoglalót ad a szerző, de az akkori *Magyar Nyelvőr* című tudományos folyóiratban is összefoglalja kutatásainak eredményét (Balázs 1987b). Napjainkban főleg a nyelvészet, hogy a nyelvtudomány ezt és az ehhez hasonló meglepő témákat a rákövetkező időben kizárta, a nyelvészeti folyóiratokban hasonló téma azóta nem jelent meg. Az 1980-as évekbeli írásokat azonban máig sokan sokszor idézik. Például Szénási Pál (W3):

„Már önmagában is érdekes a szó a graffiti, mert mint az Balázs Géza nyelvész, néprajzkutató írásából – A firkálások kutatása és nyelvi jellemzői Magyarországon – is kiderül, a graffiti görög eredetű kifejezés, ami olasz közvetítésével terjedt el angol nyelvterületen, majd az egész világban, és a falfirkálást jelöli. Első magyar nyelvű tudományos szócikkét Voigt Vilmos jegyezte 1975-ben, ekképpen: falra és egyéb helyekre felfirkált rövid szövegek, jelszavak, rigmusok.”

Az 1987-ben rendelkezésre álló adatok szerint:

„Az első magyarországi firkálások Pannónia városaiból kerültek elő. Találtak ilyen szövegeket Sabariában, de más városokban is. Az esztergomi várkápolnában a feltárás során latin és német nyelvű falfirkálások kerültek elő. Magyar nyelvű firkálásokkal találkozhatunk a szepeshelyi Zápolya-kápolna külső falán. A nagybörzsönyi Szent István-templomban üveg alatt őrzik a feltárások során a vakolatréteg alól előkerült turista formulaszöveget: Lukás Sombathy itt jártam. A firkálások szenvedélyének állítólag még Arany János is hódolt.”

A graffiti egyszersmind kommunikációs mód és művészetileg is értelmezhető műfaj (a népköltészetben való megjelenéséről lásd: Balázs 1991). Vissza Szénási Pál írásához:

„Ahogy Balázs Géza fogalmaz: »A firkálás keretében az egyes, az alul levő, a tömegkommunikációba beszólni nem tudó ember képes igen hatásos módon, demokratikusan, sokak számára szólóan véleményt nyilvánítani. Mivel a firkálás nyilvános teljesítmény, az egyes ember üzeneteit sokan dekódolhatják, és szükség esetén reagálhatnak, válaszolhatnak rá.«”

Az 1987-es tanulmány idézése után Szénási Pál saját, mai gyűjtéséből is hoz példákat:

„De most még merítkezzünk meg a dionüszoszi erők szilaj művészetében, és lássuk, mit ad nyelvében élő nemzetünknek egy vasútállomás. Az alábbi feliratokat változtatlanul közölöm, a fellelés sorrendjében, tömbösítve, mint valami szabad vers: Zsáklin Ferike. Én is király vagyok. Fogad kiverem b*zi. DJ Vájár. 2007-ben itt várom Ginát. Kuresz the nazi hero. Punk's not Dead. Szeretlek Bella. (...) Kívánlak Bella. Anya, Mama. Itt jártam, Cubák. Üdvözlettel Szerda 15:59-kor Nem gyün a busz (megin) Köszí Vitya ez is fasza! Főni. Colombo. Móka Miska. Babám. Csöpi szeretlek. Megyünk stoppolni. Körtisz. Szar az élet? Akkor irány trágyázni! Csula geng. Késés. Lábatlan 4 ever. Karcsi. Utálom ezt a helyet és téged is k*csög. Girhes. Mindig csak holnap halok meg és örökké fogok élni.

Utálom a szerelmet!!! Hering. Még mindig?!?? Minek inni és mászni, mikor lehet szívni és szállni.” Nemcsak szövegek, szövegrészletek, betűk, hanem ábrák és kihagyások is vannak a firkákban: „És természetesen fallikus szimbólumok tömkelege, minden létező konstellációban. Igen kreatívnak bizonyult viszont egy felirat 1992-ből: I love you Móni _ _ _ , utána pedig egy üres, négybetűs szót kívánó rubrika, ha Móni nem válna be valamiért. De fontos, hogy négy betű legyen a leány beceneve, a többi hölgy kiesik, sajna.”

A graffitikutatást is ösztönző Voigt Vilmos így ír a folklórjelenségekről: „semmi sem változatlan, semmi sem „ösi” vagy „új” minden dialektika nélkül...” (Balázs–Tóth 2025). Ma semmit sem tudnánk a rendszerváltozás előtti időszak magyarországi firkálásairól, he nem születtek volna meg ezek a gyűjtések és kiadványok. A graffitik (firkálások) Balázs Géza első maifolklór-kutatásai közé tartoztak. Már ezekben is utalt a firkálásokkal részben összefüggő, de már hivatalos, ellenőrzött nyilvános szövegekre, a feliratokra (Balázs 2000; 2004b), amelyeknek számos megjelenési formája, sőt egyes esetekben költészete, művészete van. Költészet kapcsán gondoljunk a butellafeliratokra, művészet kapcsán pedig az kalligráfiára. A magyar pálinka művelődéstörténeti kutatásában is úttörő Balázs Géza külön figyelmet szentelt könyveiben a butellaköltészetnek (Balázs 1998: 102–105; 2003b: 71–76; 2004c és d: 59–61). A 21. század pedig egy egészen újfajta graffiti-jelenséggel, a firkálás technológiai továbbélésével köszöntött be, például az sms-fallal (mint elektronikus graffitivel, Balázs 2003a); napjainkban pedig leginkább az ún. közösségi média, abban is a sokszor névtelen vagy álneves komment szekció látja el ezt a nem mindig dicső szerepet (erről is szól Balázs Géza legutóbbi, valószínűleg nem utolsó monográfiája: 2023). Így jutunk el a hagyományos falfirkáktól a feliratokon át az internet világáig. Érdekes, hogy egy ifjúkori folklórgyűjtésből merrefelé vezet tovább az út.

Szakirodalom

- Balázs Géza 1984a. *Firkálások a gödöllői HÉV-en*. ELTE, Budapest. (Előszó: Voigt Vilmos.) (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 18.)
- Balázs Géza 1987a. *Sátorfirkálások*. ELTE, Budapest. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok, 34.)
- Balázs Géza 1987b. A firkálások kutatása és nyelvi jellemzői Magyarországon. *Magyar Nyelvőr* 111: 330–8.
- Balázs Géza 1987c. Die Charakteristischen Graffiti Ungarns. 109–118. *Annales... Sectio Linguistica* Tomus XVIII. ELTE, Budapest. (Különlenyomat: Folklór, folklorisztika és etnológia 147.)
- Balázs Géza 1987d. Remarks on a Graffiti Exhibition in Budapest. *Hungarian Studies* 3: 298-299.

- Balázs Géza 1989. Faliratok. A politikai graffitiról. *Tekintet* 8: 37-42.
- Balázs Géza 1994. *Beszélő falak. Ötszáz különféle graffiti, 1980–1990*. ELTE, Budapest. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok, 64.).
- Balázs Géza 1991. A firkálások nyomai a népköltészetben. *Édes Anyanyelvünk* 1991. 13.
- Balázs Géza 1998. *A magyar pálinka*. Aula, Budapest.
- Balázs Géza 2000. A feliratozás. 823-850. In: *Folklorisztika 2000-ben. Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára*. I–II. Szerk.biz.: Balázs Géza – Csoma Zsigmond, – Jung Károly – Nagy Ilona – Verebélyi Kincső. ELTE, Budapest.
- Balázs Géza 2003a. „Minden házfalat cseréljeteK sms-falra!” Sms-fal mint elektronikus graffiti. *Magyar Nyelvőr* 2: 144-159.
- Balázs Géza 2003b. *Pálinka a közös nyelvünk*. Állami Nyomda Rt., Budapest.
- Balázs Géza 2004a. A tárgyfeliratok antropológiája és szemiotikája. 112–122. In: Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor. *Termékszemantika*. Magyar Iparművészeti Egyetem, Budapest.
- Balázs Géza 2004b. *Pálinka, a hungarikum*. Állami Nyomda Rt., Budapest
- Balázs, Géza 2004c. *Pálinka, Hungaricum*. The Hungarian Specialty. Állami Nyomda Rt., Budapest.
- Balázs Géza 2023. *Az internet népe*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest.
- Balázs Géza – Tóth Szilárd Tibor 2025. *Egy enciklopédikus művelődés- és művészelméleti tudós. Voigt Vilmos (1940–2025) életműve* (Megjelenés alatt).
- Balázs Géza é. n. *Nagy párlat- és pálinkakönyv*. Inter Nonprofit Kft., Budapest
- W1. Beck András 2024. 06. 11. A falfirka államosítása mint radikális köztéri gesztus. (*Kádár-kori telefonfülkék a Déli pályaudvaron*). https://www.artmagazin.hu/articles/cikk/a_falfirka_allamositasa_mint_radikalis_kozteri_gesztus
- W2. Tóth-Szenesi Attila 2024. március 2. 16:06 Amikor még minden pesti horogkereszt mellé rendőrt állítottak. <https://444.hu/2024/03/02/amikor-meg-minden-pesti-horogkereszt-melle-rendort-allitottak>
- W3. Szénási Pál 2024. május 12. Erről árulkodnak a magyar vasútállomások falfirkái. *Pusztítás vagy humor a pusztulásban?* <https://divany.hu/onido/graffiti-vasut/>

(Az írás korábbi változata megjelent a *Várad* című folyóirat 2025/7–8. számában.)

DEDE ÉVA

ÓPERENCIA – BERGENGÓCIA – GIRGÁCIA

Kezdjük Óperenciával!

Voigt Vilmos írja: „meséinkben jó néhány olyan fordulat van, amelynek értelmével a mesélők sincsenek tisztában („az Óperenciás-tengeren is túl...”), sőt a mai filológiai kutatás is igazában csak tapogatódzik kibogozásakor” (Voigt 1998: 250–251). Ugyanott a lábjegyzetek között ezt meg is erősíti: „Az eddigi magyarázatok közül nem is mindegyik jó, vagy nem mesekutatói szempontok szerint készült.”

Lássuk ezek után a mesei tájnevek legismertebbjait, amelyeket valamilyen szempontból összetartozónak érzünk: Óperencia, Bergengócia, Girgácia...

Összetartozásukat jellemzi, hogy távoli, ismeretlen (mesei, azaz képzelt, fiktív) tájra, országra vonatkoznak, és -ia országnévképzővel vannak ellátva. Óperencia sokféle változatban fordul elő a magyar népmesékben: Óperencia (Balázs 1983: 56), valamint változatai Operenczijástenger, Óperenciás tenger, Óperenciás-tenger (Balázs 1983: 58), Openaráncz, Operencia, Óperencia, Óperencián is túl, Operenciás tenger, Óperenciás tenger stb. (Balázs–Várkonyi, 1987: 57, 58), Óperenciás tenger, Óperenciás tőngör, Óperenciás tengerek, sőt Zóperenciás tenger (Balázs–Barati–Wolosz 1989: 58).

Óperencia mesei jelentését és eredetét a *Magyar néprajzi lexikon* (MNL 4/1981: 93) szócikke így foglalja össze:

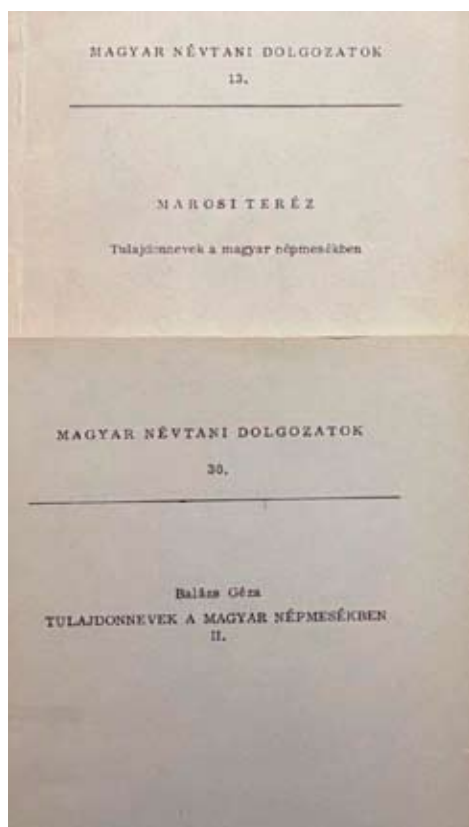
Óperencia: mesés, távoli ország. A Kunszery Gyula által közölt kézíratos adat valószínűsíti régi etimológiáját: Tárkány Béla 1846. évi karlsbadi és gasteini útjáról szólva így ír naplójában: „A meséshírű Oberenczián (Ober Enns) keresztül estére Mölkbe értünk.” Az elnevezés valószínűleg az alsó-ausztriai Wels városában állomásozó magyar huszároktól ered. Meséinkben legtöbbször Óperenciás tengeren is túl szókapcsolat formájában fordul elő, s nagyon távoli, az ismert világ határán túl lévő területre utal.”

Óperencia előfordulási változatait és etimológiáját a legújabb etimológiai szótár is tartalmazza:

Legkorábbi adat: Operentziás (1773). Változatok: Obrentzián, Óperentzián-is, Operenszián, óperepennczián, ópëretënciás. Jelentése: távoli (rendszerint elképzelt, mesebeli) tenger, (ritkábban) ország vagy hegy. Valószínűleg német tulajdonnévi eredetű köznév: Ober-Enns (Österreich), ob der Enns (Felső-Ausztria). Az ia végződés olyan országnevek analógiájára keletkezett, mint Anglia, Dánia stb. A Felső-Ausztria mint távoli, mesebeli ország jelentésváltozás azzal lehet kapcsolatban, hogy az osztrák hadsereg magyar legénységű alakulatainak Felső-Ausztria lehetett a legtávolabbi állomáshelye. A tengerre való vonatkoztatás eszerint már csupán népmesei elem. A szó óperenc alakváltozatban is előfordul. (W1)

A mesékben rendszerint Óperenciás-tenger szerepel, de a szótárak jelzik, lehet ország vagy hegy is. A magyar népmesékben egyedül Villányi Péter galgamácsai és Dégh Linda hévízgyörki gyűjtésében bukkan fel az Óperenciás-hegyek változat. Ennek kapcsán Villányi Péter megállapítja:

„tényként állapíthatom meg, hogy a Galga-völgyi magyar falvakban a közkedvelt népmesei sztereotípiá eredeti alakja az Óperenciás-hegyekről szólt. A magyar nyelvterületen egyedül ezen a kistájon megőrződött archaikus formák, »az Óperenciás-hegyeken innen«, illetve »az Óperenciás-hegyeken is túl« alakok egyben megfejtést is adnak a közel másfél évszázada vitatott kérdésre, hiszen ezekben az alakváltozatokban hegyek és nem tenger szerepel. Tehát ha elfogadjuk, hogy ezek az eredeti, archaikus alakok, akkor a magyar katonák által bejárt hegyes vidék, a kisebb-nagyobb hegyekkel tarkított ausztriai Ober Enns tartomány egyértelmű és világos magyarázatot ad az Óperenciára, valamint az Óperenciás-hegyekre. Az, hogy az Óperenciás-hegyekből miként lett Óperenciás-tenger, egy újabb kutatást és magyarázatot igényel” (Villányi 2023: 539).

A szó megfejtését, tér- és időbeli lokalizálását nagyon megnehezítette az, hogy az Óperencia (az ausztriai Ober Enns tartomány) közelében nincs tenger. Meséink valószínűsíteni látszanak azt a feltevést, hogy azoknak a katonáknak a számára, akik itt állomásoztak, az Óperenciás-tengert a salzkammerguti tavak jelentették.

A *Magyar Nyelvőr*ben többször foglalkoztak a kifejezések etimológiájával. Steuer János írása 1886-ban *Tibériás Tenger; Óperenciás tenger; Bergengócia* címmel, Dömötör Sándor tanulmánya 1948-ban *Az Óperenciás-tenger és a valóság* címmel, Kunszery Gyula egyik műve 1964-ben *Óperencia* címmel jelent meg.

Vagyis a nyomozás folytatódhat. De előbb a rendszerszerűség kedvéért meg kell vizsgálni Bergengócai és Girgácia kérdését (hollétét) is.

Folytassuk Bergengóciával!

Az Óperencián, a legismertebb mesei tájnéven túl további hasonló nevek is vannak, amelyeket ráadásul összetartozónak érzünk: Óperencia, Bergengócia, Girgácia... Érdekes módon, amíg Óperencia számos változatban szerepel a mesei tulajdonnevek gyűjteményében, Bergengóciát hiába keressük (Balázs 1983; 1987; 1989).

Bergengóciáról a Magyar néprajzi lexikonban találtunk leírást:

„tréfás földrajzi név..., a távoli, mesés, a térképen nem szereplő vidéket jelöl. Számos magyarázata közül az a legvalószínűbb, amely a debreceni diáknyelv körébe utalja, s a történelmi Bereg és Ung megyék összevonásából makaronikus, latinus formában képzett gúnyoros elnevezésnek tartja” (MNL. 1977: 1/260). Valamint hozzáteszi: „A négy szlavóniai magyar falu megnevezése a 19. sz. közepi diáknyelven”.

Meglehetősen bizonytalannak tűnik azonban a Bereg és Ung nevéből makaronikus (kevert) módon összehozott Bergengócia. Igaz lehet rá Voigt Vilmos megállapítása: „Az eddigi magyarázatok közül nem is mindegyik jó, vagy nem mesekutatói szempontok szerint készült” (Voigt 1998: 250–251).

Fölvethetjük például azt, hogy ha már Óperencia magyarázata Ob der Enns, akkor az (Ob) Bregenz lehetne Bergengócia mélyén is.

Hogy ma a Beregben, Vásárosnaményban Bergengócia fesztivált rendeznek, az utólagos kapcsolat lehet.

Bergengócia több irodalmi műben is előfordul. Jókainál a Peregrinus című elbeszélésben: „egyszer az az öröndetes hír jutott tudomására, hogy valahonnan Bergengócziából persbyterek vannak itten; kosta [kántortanító] kell nekik: a régi meghalálozott. Bergengócziának neveznek pedig diák műnyelven minden olyan falut, aminek a nevét még a mappán sem találni.” (Jókai 1858) Babits Mihály verset

írt Bergengóciáról Ki járt már ki járt már Bergengóciába? címen. Szathmári Sándor Gépvilág és más fantasztikus történetek című kötetében A tökéletes alattvaló novellája helyszínként ugyancsak Bergengócia szerepel, melynek Gladion nagyfejedelem az uralkodója.

Az Óperencián, a legismertebb mesei tájnéven túl további hasonló nevek is vannak, amelyeket ráadásul összetartozónak érzünk: Óperencia, Bergengócia, Girgácia...

Végül: Girgácia

Érdekes módon, amíg Óperencia számos változatban szerepel a mesei tulajdonnevek gyűjteményében, sem Bergengócia, sem pedig Girgácia nem szerepel (Balázs 1983; 1987; 1989).

A Bergengóc Zenegóc együttes plakátja. Forrás: FB

A Magyar néprajzi lexikon azonban így igazít el:

„tréfás földrajzi név, mint Bergengócia, Óperencia. Etimológiáját Tolnai Vilmos megtalálta Zakál György Eörségnek leírása c. kéziratában „Legnevezetesebb Folyó vizek 1. A Kerka ... a'honnan ezen most nevezett Helységek közönségesen Kerka mellyéknek, Kerka mentinek, Kerkatiának, csúfságból Gergatiának is mondatnak”. Az elnevezés feltehetően a pápai diákoktól származik, akik számára ez volt a legtávolabbi vidék, ameddig legációba jártak.” (MNLex. 1979: 2/287–288.)

Budenz József és Szarvas Gábor is az Őrség egyik részét nevezte Girgáciának – erről tudósít a Vas megyei Lapok, amikor a nyelvészek őrségi tanulmányútjáról számol be:

„Az Őrség, vagy mint tréfásan nevezik, Girgácia, Vas megye alsó csücskét foglalja magában 21 községgel... Kercáig terjed. Kercán túl – úgymond egy paraszt – elfogy a magyar imádság és kezdődik a Tótság (Vendvidék) ... Girgácia ha nem is termékeny, mégis kellemes, andalítóan kedves föld” (Vas megyei Lapok 1872)

Dömötör Sándor (1960) további adatokkal bizonyít:

„ma is élő őrségi adatközlőim szerint a Girgácia szó mindig a Vas megyei őrség tréfás neve volt... Őriszentpéteren, Szalafőn és Kercaszomoron különösen a református papok és tanítók erősítették nékem, hogy a pápai kollégiumból a nagy ünnepekre küldött legátusok nevezték Girgácianak az Őrséget azért, mert az általuk látogatott egyházkerület legmesszebb levő része volt. Vakarcs Kálmán, a szentgotthárdi járás néprajzi leírója is megerősíti, hogy a pápai legátusok nevezték el ezt a hegyes-völgyes, girbegörbe vidéket Girgáciának.”

Majd így összegez:

„A Girgácia... tréfás ál-latin szó. A Kirca > Kerca > Kerka szóból játékosan kifundált Kerkatia > Kirkatia eredetileg a Kerkavidékre utalt... Hasonló hangzásánál fogva használata során az Óperencia-, Bergengócia-féle szavak csoportjába került, mivel az ország legszélén levő vidéket, az ismert világ szélén, periferiáján levő országrészt jelentette. Alakilag tehát önálló képződmény, mely a pápai kollégium művelődési hatóságának emlékét őrzi: Göcsejjel a göcseji Kerkavidék révén került kapcsolatba”.

Egy másik magyarázat szerint: A Bergengócia jelentése „hegyes vidék” s vox hibrida (hibrid szó) a német berg szóból a latin ia képzővel. A Gergengócia alakváltozat játszi szóképzéssel megrövidült változata a Girgácia, s a használat folyamán a „hegyes vidék” jelentés „isten háta mögötti hely” jelentéssé alakult. Idővel a hegyekre való utalás teljesen elmosódott, csupán a falu, vidék félreeső, messzelevő, elmaradt volta élt a tudatban. Eszerint a magyarázat szerint a Girgácia szó nem a Bergengócia szó alakváltozata.

További népetimológia, hogy Bergengócia lakosai a bergengócok, s ha már van bergengóc, akkor a -góc tekinthető valamiféle összetételi tagnak, s akkor megalkotható a zenegóc is...

Szakirodalom

- Balázs Géza – Barati Antónia – Robert Wolosz 1989. *Tulajdonnevek a magyar népmesékben IV.* (Magyar Névtani Dolgozatok 80.) ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszék-csoport Névkatató Munkaközössége. Budapest.
- Balázs Géza – Várkonyi Ildikó 1987. *Tulajdonnevek a magyar népmesékben III.* (Magyar Névtani Dolgozatok 72.) ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszék-csoport Névkatató Munkaközössége. Budapest.
- Balázs Géza 1983. *Tulajdonnevek a magyar népmesékben II.* (Magyar Névtani Dolgozatok 30.) ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszék-csoport Névkatató Munkaközössége. Budapest.
- Dömötör Sándor 1960. Göcsej és Girgácia. In: *A Göcseji Múzeum jubileumi emlékkönyve 1950–1960.* Zalaegerszeg. 259–262.
- Jókai Mór 1858. Peregrinus. *Vasárnapi Ujság* 1858. 06. 13., 24. szám, 279. old.
- MNLex. = *Magyar néprajzi lexikon.* 1. kötet. Főszerkesztő: Ortutay Gyula. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977.
- MNLex. = *Magyar néprajzi lexikon.* 2. kötet. Főszerkesztő: Ortutay Gyula. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.
- MNLex. = *Magyar néprajzi lexikon.* 4. kötet Főszerkesztő: Ortutay Gyula. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981.
- Vasmegyei Lapok* 1872. július 18. és augusztus 4.
- Villányi Péter 2023. Az Óperenciás-hegyektől az Óperenciás-tengerig. 140 éves nyomozás a Magyar Nyelvőrben. *Magyar Nyelvőr* 147: 537–540. I: 10.38143/Nyr.2023.4.537
- Voigt Vilmos 1998. Mese. 221—280. In: Voigt Vilmos (szerk.): *A magyar folklór.* Osiris, Budapest.
- W1. *Új magyar etimológiai szótár.* <https://uesz.nytud.hu/index.html>

PAÁR ÁDÁM

A 19. SZÁZAD INFLUENZEREI

Minden közép- és kelet-európai nemzet rendelkezett egy-egy költőóriással, akinek életművében a nemzeti felszabadítás és a romantika programja kifejezést nyert. Ilyen az ukránoknak Tarasz Sevcsenko, a lengyeleknek Adam Mickiewicz, a bolgároknak Hriszto Botev – és nekünk Petőfi. A 19. század influenszerei a költők és írók voltak: Petőfi és Lamartine, Heinrich Heine és Ludwig Börne, George Sand és Victor Hugo, a két Dumas, Mickiewicz és Norwid, Verdi és Eminescu, Puskin, sőt visszamenve időben Ragyiscsev. Akkor is sokan utálták a hivatásos politikusokat, és szerették a költőket. De kevesen mentek oly messze a népjogok követelésében a forró napokban, mint Petőfi.

Aziz Refik: Petőfi Sándor portréja (Lakitelek Népfőiskola)

Nem volt még egy költő vagy író az 1848-as forradalmak Európájában, aki ilyen mértékben összekötötte volna személyét a forradalommal, aki ennyire azonosult volna a „föltámadott tenger”, a nép felszabadításával. Petőfi egyik példaképe, a szociálisan érzékeny Heinrich Heine igenelte a forradalmat politikailag, de a kultúrát féltette tőle. Charles Dickens helyeselte az európai forradalmakat, de saját hazájában, Angliában nem.

A franciáknál sem volt más a helyzet. Minden író és költő, talán Hugót leszámítva, aki mindig mindenkinél bátrabb volt, rettegett egy új 1793-tól, egy új hegyparti diktatúrától. A polgárság, amelynek az írók is tagjai voltak, igyekezett jól körülbástyázni a köztársaságot és a társadalmi rendet a hegyparti veszedelemmel szemben. Holott a népnek, amely az elmúlt hatvan évben belefáradt az államformák körforgásába, esze ágában sem volt új Robespierre-t és Saint-Just-öt emelnie maga fölé.

Petőfi és a romantikus nemzedék bálványa, a liberális költő és történetíró, Alphonse de Lamartine (a „mézes szájú Lamartine”, ahogyan Marx gúnyosan jellemezte), aki tagja volt az államfői tanácsnak, elutasította a radikális, demokrata és szocialista nézeteket, és kifejezetten békülékeny, defenzív külpolitikát hirdetett. Lamartine, a februári forradalom hőse aztán csúfosan megbukott a decemberi választásokon, ami jól mutatja, mennyire is kívánta a polgárság az új forradalmat. Balzac királypárti volt és maradt. Idősebb Alexandre Dumas, amikor megkérdezték tőle, mit gondol a kommunizmusról, azt felelte: „lopás”. Petőfi, aki olvasta az utópisztikus szocialista, sokak által „keresztény kommunistának” tekintett Étienne Cabet *Utazás Ikáriába* című könyvét (amely Táncsics Mihálynak is kedvenc műve volt), ilyet biztos nem mondott volna. *A XIX. század költői* című verse, amely teljes egészében egy demokrata és szocialista alapvetés, e sorokkal jócskán túlment nemhogy Széchenyin, de Kossuthon és Eötvösön is:

Ha majd a bőség kosarából
Mindenki egyaránt vehet,
Ha majd a jognak asztalánál
Mind egyaránt foglal helyet,
Ha majd a szellem napvilága
Ragyog minden ház ablakán:
Akkor mondhatjuk, hogy megálljunk,
Mert itt van már a Kánaán!

Még Petőfi barátja, a hozzá hasonlóan a forradalomért életét áldozó Vasvári Pál is azon aggódott az 1848-as választójogi viták során, „nehogy a proletariátusok előzőnljenek.” Persze, Vasvári előtt a bécsi munkásnegyedek március 13-a esti zavargásának képei kavargtak (amelyet jól ismerünk *A köszívű ember fiai* bécsi jelenetsorából). Vörösmarty Mihály és Arany János egyre óvatosabbak lettek, nem tették magukévá az ifjabb pályatárs lángoló fanatizmusát. Kemény Zsigmond és Eötvös József centralista liberálisból konzervatív irányba mozdultak el.

Egyszóval, a korabeli európai és magyar irodalom nagyságai többnyire aggódva figyelték az eseményeket, féltették a kultúrát és békét.

A politizáló Petőfi magányos maradt a kor Magyarországon és Európájában, miközben Magyarországon és Európában is a legnagyobb költők közé tartozott. Lelkesen azonosult a francia forradalommal akkor, amikor Franciaországban a forradalom már elvesztette vonzerejét, és 1848-ban a polgárság, az egykori „harmadik rend” konzervatív választójoggal bástyázta körül a fönnálló társadalmi rendet és tulajdonviszonyokat. Republikánusnak vallotta magát egy olyan országban, amelyben, ellentétben Svájjal vagy Hollandiával, nem voltak republikánus hagyományok.

Azonosult a néppel, feltétlenül és rajongva, de ugyanez a nép nem volt kész befogadni republikánus elveit. Hitt a világszabadságban, de nem vett tudomást arról, hogy a nemzeti forradalmi mozgalmak (magyar és erdélyi román, magyar és szerb, osztrák és olasz, porosz és dán stb. kontextusban) egymás rovására mennek. Demokrata volt, a demokrácia hagyományai és intézményei nélkül, és érdeklődött a szocialista nézetek iránt, e vonzalmával pedig – Táncsicsot nem számítva – egyedül maradt.

Paár Ádám előadás közben a 3. Zamárdi szabadegyetemen (2024)

KELLER PÉTER

GONDOLATOK *A VELÜNK ÉLŐ GÁRDONYI* CÍMŰ VALLOMÁS-KÖTETRŐL

Gárdonyi ma is hat, ma is időszerű.

Szakralitásról, hitről, magyarságról, hazaszeretetről, kultúráról, filozófiáról, pedagógiáról, humorról elmélkedik 26 Kárpát-medencei vallomás-tevő.

Nem a kánon hangján szólnak. Természetesen tisztában vannak azzal, hogy a kánon írók felelőssége óriási, hisz rá tudnak világítani értékekre. A tapasztalat azonban mást is mutat. Az ítések megkarcolhatnak és összezúzhatnak gyémántokat is. Leginkább azzal, ha létezésüket meg sem említik.

E kötet szerzői hisznek az olvasásban, abban, hogy az utókornál nincs protekció, ugyanakkor megsejtetik azt a világot is, ahol az ember már önszántából nem kincskezeső. A nem-olvasás emberi jogról való lemondás. Aki olvas, az a lelkébe rejtett, kulccsal nyit ki kapukat, haladhat a neki adatott, a számára épített utakon, hogy célhoz érve a saját látószögéből élvezhesse az elé táruló képet. A műveket a saját szemszögükből értelmező Kárpát-medencei olvasók szerint a magyarság panteonjában azok kapnak méltó helyet, aki meg tudják érinteni a magyar lelket, akik meg tudják fogalmazni a magyar érzelmeket.

Keller Péter előadása Gárdonyiról

ÖRÖKSégről beszélnek, amit meg kell őrizni, tovább kell adni. Gárdonyi írásaiból szeretet fakad. Jézus 2000 éves örömhírét közvetíti, azt, hogy az „Egyetlen ÉRTÉK a Szeretet”. Ilyen példákra minden nemzedéknek szüksége van és az ilyen alapokon álló szellemi értékeinket fel kell mutatnunk, akár alkalmas, akár nem.

A vallomások alátámasztják, hogy nem véletlenül lett Nagy Könyv az *Egri csillagok*, és (végre!!!) nem ennek rovására dicsérnek más műveket.

Olvashatunk az íróról a pedagógusról, a Jézus-követő emberről, az életműről és azon belül az egyes művekről. Megismerhetjük a legújabb kutatások eredményeit, más megvilágításba kerülnek művek, sőt maga az életmű is. Életpárhuzamokra derül fény. Gárdonyi példáját követő tanítók elevenednek meg. Személyes élmények részesei lehetünk: hogyan és miképp hatott és hat a „velünk élő Gárdonyi”.

Jó időben született a vallomáskötet, mert még léteznek olvasó emberek.

Jó, hogy a mostani határokon kívüli vallomástevők gondolatait is megismerhetjük. Azért is nagyon jó, mert az ő írásaikból értjük meg igazán, miért is kesergett Kosztolányi 1922-ben Dédapám koporsója mellett a gyászbeszédében azon, hogy éppen akkor halt meg a „bájos lángelme”, amikor a legnagyobb szükség lett volna arra, hogy lámpása világítson a magyarságnak.

Jó, hogy hogy a püspök, a pap, a lelkész, a nyelvész, a szociológus, a művészettörténész, a tanár, az újságíró, a történész, a borász, az iskolaigazgató, a mérnök, az orvos, a szerkesztő a saját látószögéből ugyanazt a képet festi.

Jó, hogy kimondatott, hogy a kereszt jele, a Krisztusba vetett hit vezette Dédapámat és ez az a kapocs, ami az olvasóiban tudatosan, vagy tudattalanul, de mindenképp a lelkük mélyén kelt szeretetet írásai iránt.

Örülök, hogy valaki úgy fogalmazott, Dédapám kegyelemmel ír. A kegyelem ugyanis Isten ajándéka...

(A velünk élő Gárdonyi. Vallomások. Szerk.: Keller Péter. 2024.)

A Zamárdi szabadegyetem hallgatói

ORBÓK SÁNDORNÉ SZÉKELY ILONÁVAL, SZÉKELY JÁNOS LÁNYÁVAL BESZÉLGET
ALBU-BALOGH ANDREA ÉS BALÁZS GÉZA

„Senkit sem érdekel a másik”

A Partiumi Keresztény Egyetem (PKE) 2021. július 16-i konferenciáján vendégünk volt Orbók Sándorné Székely Ilona, Székely János lánya. Az író lányával Balázs Géza és Balogh Andrea folytatott kötetlen beszélgetést.

Balázs Géza (BG): Hölgyeim és uraim, kedves konferencia! Valami személyes dolgot is szeretnénk Székely Jánosról megtudni. Meghívtuk Orbók Sándorné Székely Ilo-nát, Székely János lányát. Keveset tudunk Székely János életéről, de Balogh Andrea tanárnő talált néhány fényképet. hoztunk néhány fényképet. Mutassuk meg ezeket! Van itt egy levantefotó, ha jól tudom ez a Soó Péter idejéből...

Orbók Sándorné Székely Ilona (SZI) Gondolom az előtti lehet, mielőtt elvitték vég-leg az alakulatot. Menekültek a front elől egészen Dániáig, ezen még kisiskolás. Egy-két évvel idősebben élte meg azokat az élményeket, amelyekhez hozzáköltötte a Soó Péter-történetet.

BG: Ez érettségi kép?

SZI: 1929-ben született, akkor már 19 lehetett.

BG: Hol érettségizett?

SZI: A Bolyai református gimnáziumban, nem tudom mi volt a neve 48-ban.

BG: A levantekép hol készülhetett?

SZI: Valószínűleg a hadi főiskolán, igazolványkép lehetett.

Balogh Andrea (BA): Mesélt-e ezekről az évekről, ezekről az egészen fiatal éveiről? Iskola, érettségi?

SZI: Már a gyerekkoráról is sokat mesélt, voltak ilyen családi történetek, a hadapród iskolás koráról is, de ő igazából majdnem mindent le is írt. Amit ő fontosnak talált, azt le is írta, úgyhogy nem hiszem, hogy újat tudnék mondani. Igazából nem tartott ma-gában semmit. Attól kezdve, hogy egyszer a lakásadó nénijük az ujjára csapta az ajtót, és szorította mert ki akarta szoktatni a lakásból. Nem emlékszem pontosan mindenre, kicsi voltam. Azért amire tudok válaszolni én is, de nem vagyok egy olyan nagy me-móriagép.

BG: Ez talán egy ismertebb kép Székely Jánosról...

SZI: Ezt ha jól tudom, Erdélyi Lajos fotózta, csinált egy egész sorozatot édesapámról, az íróasztala mellett. Pont így nézett ki az íróasztala a haláláig. Azok a könyvek, ami-

ket utólag kapott és már nem fértek el a polcára, azok mind gyűltek-gyűltek. És azért ült oda fel a szék tetejére, mert ez volt az ő alkotópozíciója. Korán kelő volt, dolgozott, amikor még a család fel sem kelt, jóformán. Utána körülbelül tíz fele, mert hát nagy lazaság volt a szerkesztőségben, nem kellett bemenni reggel nyolcra, legalábbis neki; a takarítónőnek biztosan be kellett mennie, tehát tíz fele ment be, és elintézte a dolgait, de délután már nem tudott dolgozni. Reggel volt meg az a két három óra, amit az íróasztala mellett töltött el és dolgozott. Ez egy beállított kép.

BG: Ezek szerint akkor korán feküdt.

SZI: Akkoriban mind korán feküdtünk, azt kell mondjam. Korán... Mindenestere kocsmába nem járt, barátokhoz nem járt. Tévéztünk, már amennyire volt tévé akkoriban. Az idősebbek emlékeznek, héttől kilencig vagy hattól nyolcig, s több nem is volt semmi, esetleg egy filmet meg lehetett nézni. Aztán olvasott és nem hiszem, hogy éjfélekig olvasott volna.

BG: Volt külön dolgozósobája?

SZI: Ez az ő szobája. Dolgozósobának is nevezhetjük, benne aludt.

BG: Körben képzeljem a könyvekkel?

SZI: Nem, egyoldalt voltak.

BG: Amennyire látom, itt nagy könyvsorozatok is vannak.

SZI: Igen, igen. Volt benne egy nagy lendület fiatalkorában. Ugye ő nem gazdag családból származott, és amikor beszabadult Kolozsvárra, az antikváriumból rengeteg könyvet vásárolt. Édesanyám nagy kommentárt is fűzött hozzá. Német könyveket is vásárolt. Olvasgatta azokat, mert tudott valamennyit németül. Majdnem mindent megvett, ami érdekelte, sőt még többet is. Úgyhogy azok a nagyon szép sorozatok olyan antikváriumból összevásárolt fiatalkori könyvei voltak, amelyekkel megalapozta a könyvtárát. És erre büszke is volt, írt is róla, ha valaki olvasta netalán. Szász Laci biztos olvasta.

BA: Ezek a könyvtornyok mit jelentenek? Ezek az aktuálisan forgatott könyvek?

SZI: Nem hiszem, hogy azt a legsót forgatta aktuálisan, hanem lehet, hogy nagyon sokat kapott. Küldtek neki tiszteletpéldányokat, vagy akár ajándékba, vásáron is vásároltak a szüleim, ami érdekelte őket. Elég nagy számmal kapott dedikált könyveket mindenkitől, és azt oda tette le, már nem volt hova tenni. Ezen mi is csodálkoztunk, hogy miért nem csináltatott még egy polcot, de nem került sorra. És halálig úgy voltak.

BA: És ezt a jellegzetes munkapózt mi indokolta? Mert kényelmesnek semmiképpen nem tűnik.

SZI: Neki ez volt kényelmes, egyébként egy kicsit a dereka is fájt közben, a kedvenc póza nem olyan volt, mint egy átlagembernek. Például hanyatt fekvé olvasott, mert

csak így érezte jól magát, szerintem neki ez így volt kényelmes. Így töltötte el a napjait. Hanyatt fekvé és úgy tartotta a könyvet. Nem tudom tud-e valaki így olvasni, nem olyan könnyű, én nem tudok.

BG: Hogy jegyzetelt?

SZI: Nem emlékszem.

BG: Nem emlékszik, hogy sok jegyzetpapírja lett volna?

SZI: Nem.

BG: Kézzel írt vagy géppel?

SZI: Kézzel. Nagyon sokat javított és utólag legépeltette, mert ő nem tudott gépelni. Kevesebbszer édesanyám, azután voltak ilyen gépírók magának az *Igaz Szónak* a szerkesztőségében is, akikkel legépeltette az irományait, gondolom, hogy juttatásért. És utána a legépelt írást is többször újrjavította, rengetegszer. Minden kéziratából van több példány.

BG: És ezek megvannak?

SZI: Hát megvannak. Én nem rendszereztem őket, sajnos nem volt időm, nem is nagyon értek hozzá, de valószínűleg fel lehet fedezni, hogy ez az első variáns, ez a második, ez a harmadik, ha valakit érdekel...

BG: Az irodalmároknak ez egy kincs lehet. Az egyik képen az látom, hogy dohányzik...

SZI: Igen, sokat dohányzott.

BG: És mi van ott középen, egy üveg bor?

SZI: Lehet, hogy valamilyen pia, de nem jellemző, inni nem ivott. Alkalmanként egy kicsit, de nem volt ivó.

BG: Nem akart leszokni a dohányzásról?

SZI: Egyáltalán nem akart leszokni. Írt is erről egy verset, hogy az orvos is mondta neki, hogy ideje lenne felhagyni azzal a bűdös bagóval, és aztán az volt a poén, hogy: hófehér mosolya láttán gyáva voltam bevallani, hogy többet ér a nyomorult életnél a bagó. Úgy érezte, hogy az ember rossz, kiszolgáltatott helyzetben van.

BG: Boldogtalan ember volt?

SZI: Szerintem boldog volt, mert azzal foglalkozott, ami érdekelte. Nem érdekelték az apróságok, csak a lényeg, és volt, hogy úgy látta, hogy ez a lényeg, nem az, amit más látott annak. Úgy érezte, hogy időpazarlás lenne mással foglalkoznia. Viszont a mindennapi életnek a kis dolgai nagyon megkínózták, és jaj, hogy mennyire nem

szerette, ha kötelességek vártak rá, és valahova el kellett mennie. Például el kellett menjen valakit elhozni az állomásról autóval, nagy sziszegés volt és nagy fűtés, aztán elment, de a terhére voltak az ilyenek. De ettől nem boldogtalan az ember.

BG: Értekezletek? Amikor voltak az *Igaz Szóban*? Azt szerette?

SZI: Nem. Biztos nem szerette.

BG: Itt egy kép egy értekezletről.

SZI: Szerintem sajnálta az időt, hogy mennyi hülyeséget mondtak, mert hogyha értelmes dolgokat mondtak volna, biztos szerette volna. Élete vége felé többször nekünk is megmondta, teljesen fölösleges, az emberek beszéljenek egymással, azt tapasztalta, hogy senki se kíváncsi senkinek a véleményére, mindenki csak az övét mondja, mondja, mondja. Azt mondta, senkit sem érdekel a másik. És valóban lehetett valami igaza, mert ugyan kit érdekel Székely János gondolata?

BG: Most azért vagyunk itt páran.

SZI: Vannak, de érdekel-e valakit? Ki olvasott innen a teremből is valamit? Tíz ember?

BG: Azért többen...

SZI: Hát ezért volt pesszimista.

BG: De azért a szerkesztőségi állás alapvetően testhezillő volt számára.

SZI: Hát testhezállóbb volt, mintha tanított volna egy iskolában. Ahhoz egyáltalán nem lett volna türelme. A szerkesztőségben elnézték neki, hogy később ment be esetleg, de mindig lelkiismeretesen elvégezte a munkát, és mindenkinek válaszolt a leveleire.

BG: Minden levélre válaszolt?

SZI: Ő vezette a versrovatot. Minden versrovatvezetőt bombáznak. Azt is leírta nagyon humorosan, hogyan verte át valaki. Ha jól emlékszem Müller Dezső nevű valaki, aki évekig bombázta marhaságokkal, egyszercsak egy egész tűrhető verset beküldött, és mivel már annyiszor visszautasította, ezt leköszölte. Azután kiderült, hogy lopta valakitól.¹ Sajnos nem vette észre. Talán pont ezért, hogy mikre képesek, nem nagyon bízott az emberekben.

BA: Mesélt-e otthon a munkájáról? Mesélt-e magáról a családnak?

SZI: Nem mesélt, hanem beszéltünk egymással.

¹ Székely János megírta ezt a történetet *Kalandom Müller Dezsővel* címmel 1976-ban. Megjelent az *Egy rögeszme genezise* című kötetében is (Kriterion, Bukarest, 1978. 386–390.). A meglopott költő Ratkó József volt. (BG).

BA: Úgy értem, hogy beszélt-e a munkájáról, a gondjairól, ezekről a szerkesztőségbeli apró-cseprő dolgokról?

SZI: Sok mindenről szó esett, sok mindenről, de nem mondhatnám, hogy hazajött és mindig elmesélte otthon nekünk, hát kisgyerekek voltunk. Tízennyolc éves koromban elkerültem otthonról, azután nem is laktam soha otthon. Édesanyámmal sokszor megbeszélték ezeket, amik történtek, mert ott is voltak ilyen átalakítások, fűrészek-faragások, kirúgások. Ilyenek voltak abban az időben, máskor is voltak, most is vannak, biztos, és azokat megbeszélték. Általában tisztán kiderült, hogy ki jellemtelen, ki milyen, nem volt titok ez. Általában édesanyámmal egyetértettek ezekben a dolgokban. Erkölcsileg nagyon közös hullámhosszon voltak. Aztán voltak persze más problémák is, veszekedések, ezeket elmondták, beszélgettek róla és mi is hallottuk, de én nem jegyeztem meg. Kicsi voltam és nem is érdekelt annyira.

BA: Itt egy nagyon kedves családi fotó 1958-ból.

SZI: Láttam sokszor, de arra emlékszem, hogy amin édesanyám ül az egy láda. Le volt takarva talán egy belényesi takaróval. Édesapám játszott néha velünk, és felültetett a hátára, ez nem egyszer történt meg. De nyilván ilyen szalagot soha nem viseltem, valamiért a fényképész azt hitte, hogy jól áll nekem, édesanyámnak sem volt ilyen ízlése, azóta is kacagok, ha meglátom. Ha 58-ban van, akkor én 4 éves sem voltam még.

BA: Itt ez a családi ivói időtöltés elevenedik meg. Hogyan is történtek ezek az ivói kirándulások.

SZI: Édesapám a vadászat iránti szeretetét a nagyapámtól örökölte, aki már azt is megírta, hogy nagyapám annak idején szükségéből orvvadász volt. Mindenki látta, hogy a puskacsövet a nadrágja szárába rejtette, és mindig mondták, hogy megy a sánta a gyerekekkel, mert nem tudta behajlítani a térdét a puskacső miatt. Édesapám a nagyanyámtól és a nagyapámtól örökölte a természetjárást és a természetszeretetet. Valaki ajánlotta neki, hogy vadásszon. Hargita Zetelakán van egy hosszú patak, Ivó patakja, ott nagy vadászterület van, és ott vett őzbakengedélyt évente. Eleinte ennél a Pista bácsinál, Kismáté István volt a neve, náluk laktunk. Mert édesapám elvitte a családot is, akart vadászni, mi pedig legyünk a zöldben. Ez itt Pista bácsinak a fia, ez pedig én vagyok, az Regina néni, apám és a testvérem. Utána megbeszélték Pista bácsival, hogy megvesz egy kicsi kaszálóházat. A zetelakiak ilyet tartottak, mikor kimennek szénacsinnálni, ott élt a család. Egyet kinéztek és megvásárolta, és azontúl ott nyaraltunk minden évben két-három hetet, mert ő ezt szerette. Egyszer sikerült a tengerre elvonszolni, csak azért, hogy egyszer fürödjön benne, egyébként utálta a sok embert, utálta azt a hangulatot. Külföldre sose vitte el édesanyámat, se minket. Csak Ivó volt nekünk, mondjuk szép is volt.

BG: Leventeként azért el kellett mennie, meddig, Ausztriáig? Vagy Németországig?

SZI: Azt mondta, hogy Eselheide volt a helység neve... Meg Dániáig.

BG: Mondjuk ezt leszámítva nem is utazott?

SZI: Nem. Hanem volt azért egy-két eset, ahova meghívták, például egyszer volt Bécsben Kányádival, meg nem tudom kivel, de csak egy-két eset volt.

BG: Budapesten többször volt, nem?

SZI: Igen, ott többször volt, igen. Ott lakik a húga, de nem jellemző.

BG: A tengernél csak egyszer nyaraltak?

SZI: Lehet, hogy kétszer, egyszer édesanyámmal külön. Ők el voltak válva egyébként, ezt már többször elmeséltem, de utána mégis összeköltöztek, és együtt voltak halálukig.

BG: Ivóra magával könyveket?

SZI: Persze.

BG: És főztek maguknak?

SZI: Ez a „főztek” erős túlzás. Nem főztek, édesanyám főzött. Édesapám nem volt olyan alkat, aki azt képzelte, hogy neki kell főznie. Vagy egyáltalán bármi házimunkát végeznie. Ő mint alkotó ember és ifjú költő, eszébe se jutott, hogy főzzön. Nem, ez szóba se került. Viszont amikor volt reggeli, vacsora vagy hideg étel ott azért segített.

BG: Hogy szerezték be az ételt, mert ugye ha jól gondolom, az erdő közepén voltak?

SZI: Vittük hátizsákkal.

BA: Ilona erdészmérnökként végzett. Hatással volt a pályaválasztására az ivói nyaralás?

SZI: Most megszólal az erdőmérnök, mert ugye erdőmérnöknek mondják. Mert bányász mérnök sincs, és erdészmérnök sincs. Persze, hogy hatással volt, hát az nagyon jó hely, aki ott töltötte volna a gyerekkorát, mind odament volna az erdészetre.

BA: Van még egy kép, amit az öccse készített. Ez ugye annak a háznak a falán van, ahol a gyermekkorukat töltötték?

SZI: Igen, ez a Bíróság utcában van, Vásárhelyen. Nem laktunk kezdettől ott, sőt amikor én születtem, még Kolozsváron laktak a szüleim, az öcsém is Kolozsváron született meg, Aztán elköltöztek Vásárhelyre, amikor édesapám kapott állást az *Igaz Szónál*. Volt ott is állása Kolozsváron, de Vásárhelyre a lakás miatt költöztek, mert Kolozsváron albérletben laktak, és ígértek nekik lakást, ám akkor indult az *Igaz Szó*, akkor kaptak is. Először egy tömbházban a Szabadság utcában, de amikor elváltak, édesanyám visszaköltözött a nagymamához, és édesapám a szüleihez. És ez a ház, ahol aztán végül mégis ketten laktak a lakásban, ez az a ház ahol az édesanyám édesanyja lakott, és a végén ott éltek. Azt hiszem harmadikos voltam, amikor ideköltöztünk.

BG: Kik voltak a barátai, és egyáltalán voltak-e olyan barátai, akikkel összejárt, meghívott, akikkel vacsorázott, vagy koccintott?

SZI: Két dolog volt az életében, amit egyébként édesanyám mint férfi bolondériákat mély megvetéssel illetett: a vadászat és a bridzs. Volt neki egy kis kompániája, akik hetente összejártak bridzsezni, mindig máshoz mentek, ez volt a társasága. Egyébként nem jellemző, hogy eljártak volna hozzánk. Egy-egy barátja vagy ismerőse Kolozsvárról bejött, beszélgettek, de nagy társasági életük nem volt.

BG: Miért tagadta meg díjak átvételét?

SZI: Leírta amúgy. Azelőtt őt sokan támadták. Azt mondta, hogyha akkor nem kellett, most se kelljek. Ő elterjesztette maga körül és ezt hangoztatta, hogy márpedig ő nem törődik a társadalom és az emberek véleményével. Úgy érezte, hogy nem értékelik, el sem gondolkoznak azon, amit ő mond, és nem érdekel senkit, akkor hagyjanak neki békét. Úgyhogy aztán a díjakat nem tudom, hogy ajánlották neki, vagy csak úgy elterjedt, hogy jobb ha nem is adnak neki.

SZI: De most hallottam, hogy valamit mégis elfogadott, nem akarta biztos megsérteni azokat...

BG: Színikritikusok díja, valami ilyesmi hangzott el a konferencián. Most egy kicsit távolabbi kérdést tennék fel. Tehát ha nem abban a rendszerben él, más ember lett volna?

SZI: Nem, nem. Nem lett volna más ember.

BG: De határozottan állítja.

SZI: Egyik rendszer sem jó. Ez volt az alapállása. Melyik rendszer jó? Ez talán jobb? Az általános dolgok érdekelték, nem az, hogy pont akkor mi van. A transzszilvanizmusról is szó esett, az olyan periférikus dolog a világegyetem szempontjából. Őt az alapvető dolgok érdekelték, az ember alapvető természete, az alapvető folyamatok a társadalomban, és az a következtetés, amire jutott, nem volt túl optimista az emberre nézve.

BG: Mint Székely János lánya, nyilván, hogyha találkozik az édesapja nevével, valahol rádióban, televízióban, színházban, baráti beszélgetésben, akkor fölkapja a fejét. Hányszor kapja fel a fejét egy évben?

SZI: Mem olyan sokszor, de vannak olyan jóismerőseim, akik szoktak egy sms-t küldeni, hogy van a rádióban valami, olyankor meghallgatom. Nem nagyon népszerű és igazából én most ide is csak azért jöttem el, mert örvendek, hogy egyáltalán foglalkoznak vele, mert azért nem egy nagyon divatos ember ő most sem.

BG: Mi az oka ennek? Ebben a körben nem nagyon kell indokolni, de miért nem megy át a nagyobb közönségnek? Túl filozofikus?

SZI: De ki megy át? Egy ellenpéldát, hogy tudjam, hogy kihez hasonlítsam.

BG: Megsérténék sokakat, ha mondanék ellenpéldákat. Erdélyit is tudnék mondani, akit minden színház játszik, állandóan. De lehet, hogy erre nekünk kell válaszolni.

SZI: Bejön az a humor az embereknek, hogy valaki berúg és kiugrik az ablakon. Édesapámból nagyon hiányzott ez a fajta humor, hogy az embereknek tetsződjön. Egyáltalán nem akart tetszeni. Őt csak az ő gondolatai foglalkoztatták, ez pedig elég unalmas sokaknak.

BA: Lehet úgy is mondhatnánk, hogy az a fajta könnyedség, az hiányzott belőle, ha más szerzőkkel vetjük össze. De mást szeretnék kérdezni. Van-e kedvenc könyve az édesapjától?

SZI: Mindegyiket szeretem, nem tudnék választani, tényleg. Van egy-egy dolog, amit én is úgy gondolok, hogy túlzás, nyilván olyanok, amik nekem úgy tűntek, hogy jaj, ezt már nem kellett volna írja. De elnézőek vagyunk a szüleinkkel, én elnéző vagyok az édesapámmal.

BG: Ne fejezzük úgy be a beszélgetést, hogy magáról nem mondd egy pár szót. Az, hogy erdőmérnök, már tudjuk.

SZI: Odáig már eljutottunk, hogy 18 éves koromban elmentem az egyetemre, azután nagyon hamar férjhez mentem, 22 éves se voltam, elképzelni borzasztó. Akkoriban, az egyetemről kihelyeztek.

BG: Oda a Hargitára?

SZI: Nem, Csíkba. Csíkszeredában laktunk sokáig, évekig, és most is ott lakunk Csík mellett, mert hát ott születtek a gyerekek, ott nőttek fel. Közben Vásárhelyen az egész családnak már majdnem kihalt. Csíkszentmihályon élünk, három gyerekünk van, az egyik lányom Budapesten él, van két gyereke, férj nélkül, a másik lányom Csíkszeredában él, van férje és három gyereke, és van egy fiam, aki még keresi az élete értelmét, mert még csak 37 éves.

BG: Mit csinál egy erdőmérnök?

SZI: Pedig azt hittem, hogy az erdészethez mindenki ért. Mert mindenki beleszól. Vágják az erdőt, irtják. Az erdőgazdálkodás azt jelenti, beosztják az erdőt száz részre, és minden évben levágnak egy részt, hogy a fakitermelés állandó legyen, de azért az erdő megmaradjon. A faállományt fel kell mérni, vannak kötözési módszerek, vannak értékbecslési módszerek, kiadják a cégnek aki kivágja, eladják a faanyagot, beültetik, ezeket mind meg kell tanulni. Nagyon szép szakma, mert az erdőben ül az ember közben. Vannak persze hátulütők is...

BG: Mert jön a medve..

SZI: Eddig a fatolvaj volt a legnagyobb probléma, utána jön a medve.

BG: Mi az amit úgy gondol, hogy az édesapjától örökölt? Valamilyen tulajdonság, jellemvonás, alkat?

SZI: Sok mindent örököltem tőle, de az amit sokszor mondott és a fejünkbe is verte, hogy nem szabad semmit sem azért igaznak venni, mert száz ember azt mondja, hanem csak aminek te utána jársz és igaznak találsz. Tényleg az önálló gondolkodás volt a legfontosabb az életében, mert az embereket annyira lehet irányítani mindenféle reklámmal, propagandával. Ha tízen is körülállnak és azt mondják nekem, hogy valami úgy van, sem hiszem el, és ezt tőle örököltem. Szegény férjem ennek az áldozata.

Boka László: Nem is kérdés csak egy biztatás. Úgy érzem, hogy a szkepszis mellett mást is örökölt, ez a kicsit a pesszimizmusra való hajlam. Ezért mondom el, hogy itt a PKE-n minden ősszel az erdélyi magyar irodalomból kötelezően tanítom Székely Jánost, és azt hiszem, hogy ez Kolozsváron és másutt sincs másképp.

SZI: Köszönöm szépen, bele is volt számolva a tízbe.

Valaki a közönségből: A Sapientia egyetemen Csíkszeredában kötelező a *Mitosz értelme*.

BG: Tessék vigyázni a számokkal, mert a PKE szövegtan kurzusán pedig az *Árnyékot* elemeztük valamennyien, úgyhogy ez is benne van.

Valaki a közönségből: A külföldre való utazás ütött szeget a fejembe, éspedig én is sok olyan értelmiségit ismertem aki nem akart valahogy külföldre utazni, inkább otthon maradt. Tudna azért erről még néhány szót mondani, mert végsősoron az erdélyi magyar irodalom mégiscsak be volt zárva. Az emberekben volt egy kíváncsiság, de voltak olyan emberek, akik azt a kevés lehetőséget sem vették igénybe, inkább otthon maradtak.

SZI: Nem tudom, hogy neki volt-e olyan, hogy mehetett volna, és nem ment, egyszerűen tudom, hogy volt. Szépfalusi István, neve ha valakinek mond valamit, akkoriban Bécsben nagyon pártolta a magyar írókat. Nem érezte úgy, hogy igazán kíváncsi valakire, vagy hogy ő is igazán kíváncsi lenne valakire. Formális dolgoknak tekintette, ahol az emberek elbeszélnek egymás mellett, és egyáltalán... unalmasak. Biztos volt még ilyen, aki esetleg nem élvezte a közszereplést.

BG: Ez nem a legjobb végszó, de végszó. Nagyon szépen köszönjük a beszélgetést!

TUBA MÁRTA

MIT HAGYOTT A NEMZETÉRE GÁRDONYI?

**Keller Péter *A velünk élő Gárdonyi* című könyvének bemutatója
a Százak Tanácsában**

A Magyarágkutató Intézetben tartotta 2024. december 5-én a Százak Tanácsa ez évi utolsó rendezvényét, amelyet jórészt a Keller Péter által szerkesztett és kiadott könyv bemutatójának szentelt. A megjelenteket Foltán László ügyvivő elnök köszöntötte, külön üdvözölve Somogyi Alfréd nagytiszteletű urat, a Selye János Egyetem Református Teológia Karának dékánját, az egri vendégeket. Szijártó István irodalomtörténész, a Tanács elnöke szólt a honlapról és a kapcsolattartásról: a határon túli tagok könnyebb elérhetőségén kívül a 19–20. századi publicisztikai stílus legjobb hagyományával kívánnak példát mutatni az eldurvult közéletben. Cs. Varga István elmondta, hogyan lett Keller Péter minőségbiztosítási mérnökből család-, majd Gárdonyi-kutató. Legutóbbi szerkesztői, kiadói vállalkozása *A velünk élő Gárdonyi* című kötet, amelyben az egész Kárpát-medencét képviselő 26 kortárs választát, vallomását olvashatjuk a Mit hagyott nemzetére Gárdonyi? kérdésre.

Keller Péter Prokopp Máriának, az MMA akadémikusának a vallomását idézte a kötetből:

„a két világháború közötti lelki újjászületésünkben óriási szerepe volt Gárdonyinak! A helyzet nem változott. Példaképekre van szüksége (...) a 21. századnak is, ... fel kell mutatnunk a szellemi értékeinket, akár alkalmas rá az idő, akár nem! A Szeretet illatos rózsája, ... ma is ontja fényét és illatát Gárdonyi Géza minden írásából. Ő közel hozta a magyar szívekhez Jézus 2000 éves Örömhírét, hogy a legfőbb ÉRTÉK a Szeretet.”

Cs. Varga István kiemelte, hogy Gárdonyi közismert regényeit, az *Isten rabjait* és az *Egri csillagokat* is érdemes a Jézus-követés eszményének megértésével újraolvasni, és ezzel megismertetni a diákokat. „Aki engem követ, legyen az én szolgám...” mondja az Úrjézus. Az eredeti görög szövegben a szolga *eleuthérosz* (ἐλεύθερος), a rabszolga pedig a *doulosz* (δούλος). A legtöbb bibliafordítás szolgának fordítja a *douloszt*. A szolga egyszerű alkalmazott, aki addig dolgozik valakinek, ameddig neki abból előnye, fizetése származik. Ezzel szemben a rabszolga valakinek a tulajdona, aki az élete és az ideje felett is rendelkezik. A rabszolga nem várhat ellentételezést a munkájáért, az uráért él és dolgozik. Pál és az apostolok ilyen értelemben Jézus Krisztus rabszolgái voltak. Az *Isten rabja*iban Árpád-házi Szent Margit megszentelődésének, Jézusnak felajánlott életpéldáját ismerhetjük meg. Szemléletes analógiát említett: álmában Bor-

nemissza Gergely Török Bálint udvarában volt, ahol Zrínyi Miklós ezeket a szavakat intézte hozzá: „nem a kar ereje a fő, hanem a szív ereje, a bátorság.” Analogikusan ezt ismétli Dobó az esküjében: „Az egri vár erős..., a falak ereje nem a kőben van, hanem a védők lelkében... A haza nem eladó semmi pénzben.” A jézusi gondviselés, az irgalom biztosítja nemzetünk megmaradását – hagyta ránk Gárdonyi Géza.

Keller Péter elmondta, hogyan született meg a vallomáskötet. 2023-ban, Gárdonyi Géza születésének 160. és halálának 100. évfordulóján kérte fel a 26 kutatót, író, tanárt (a jelenlévők közül Cs. Varga Istvánt, Gereben Ferencet, Nagy János Ádámot, Sallai Évát, Széplaki Györgyöt), hogy vessék papírra gondolataikat Gárdonyi érdemeiről, hatásáról. Szükségesnek tartotta az írói életműben az 1950-es évektől kezdődött, ideológiai érdekek miatt megjelent fél igazságok, torzulások kiigazítását, amely szemantizmus hatott a tanárképzésben is. Vallja, hogy dédapja életműve az evangéliumi esztétika vagy keresztény etika, azaz a jézusi megbékélő szeretet eszménye alapján válik befogadhatóvá a mai olvasó számára. Gárdonyit idézte: „Ha vannak értékek a munkáimban, nem az én értékeim, hanem nemzeteméi. Amit Isten nekem erőnek adott, hogy alkossak, nem nekem adta, hanem nemzetemnek...”

Hogyan él velünk Gárdonyi? Az ELTE és a Gárdonyi Géza Emléktársaság is konferenciákat szervez; a Magyar Nyelvőrben tanulmány jelent meg az Egri csillagok négy szövegváltozatáról; Devecserben emléktábla hirdeti, hol hangzott fel először a „Fel nagy örömré” karácsonyi népének; Agárdon emléktábla hívja fel a figyelmet: itt született és keresztelték meg Gárdonyit; Sallai Éva a Katolikus rádióban műsoridőt szán a Gárdonyi-kutatás és -kultusz új eredményeire, eseményeire; Németh Mária professzornak, a könyv egyik vallomástevéjének fontos szerepe volt és van abban, hogy a Selye János Egyetemen Gárdonyi pedagógiáját is oktatják; a Göre-humorkonferenciát hat éven át Szőlősgyörökön tartották; Devecser-Kál-Szőlősgyörök és Gárdonyi létrehozta a Gárdonyi-települések hálózatát; a Nemzeti Színház monumentális Egri csillagok produkciót álmodott meg; az Egri Bikavér Lovagrend borászai megalkották az Egri csillag fehér bort. Gárdonyi Gézát posztumusz Magyar örökség díjjal is kitüntették.

Gereben Ferenc tanár, szociológus Gárdonyi olvasottságáról beszélt. Az 1960-as évektől kezdve felmérésekkel követik nyomon a felnőtt lakosság olvasási szokásait. Akkor az olvasóközönség egyharmada magyar klasszikusokat, Jókait, Gárdonyit, Mikszáthot, Móriczot olvasott, 2019-ben viszont a legolvasottabb tíz szerző között nem szerepel egyikőjük sem. Ez egyértelmű távolodást jelent a hagyományos értékektől. 2000-től a határon túli magyar olvasókat is felmérték: az ő körükben még élnek a magyar klasszikus szerzők, bár ott is kezd megfakulni a hagyományok iránti érdeklődés. Ha nincs olvasottság a szerző mögött, csökken a kedveltség, ez Gárdonyira is igaz. Szintén a 2000-es évek felméréseivel adathozható, hogy nyolc ország magyarságának az *Egri csillagok* a legkedvesebb regénye, gondoljunk vissza a 2005-ös Nagy Könyv mozgalomban elért első helyezésre. De ez már a múlt. Míg 2000-ben Bornemissza Gergelyt nevezték meg legkedvesebb regényhősnek, addig 2019-ben Harry Pottert és

Pókembert. A globalizációnak köszönhetően a klasszikus magyar irodalom kimegy a divatból, sőt magyar írók könyveit is egyre kevesebben olvassák.

Sallai Éva tanár, szerkesztő-riporter hozzászólásában hangsúlyozta, hogy Keller Péter a kötetet a gadameri befogadáselmélet jegyében szerkesztette. A szerzők nem ismerték társaikat, utólag rajzolódik ki, hogy egy részüket összekapcsolják a szőlősgyörfői Göre-konferenciák. Gárdonyi művei és Keller Péter kötetei is az olvasás szeretetére tanítanak.

Nagy János Ádám mérnök hozzászólásában elmondta, hogy készül a Gárdonyi-szótár, és ezen munkálatok közben feltárulnak pl. az írói szókincs szakrális jelentés-árnyalatai.

Ifj. Gyimesi János kosárlabdaedző Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettes levelének felolvasásával köszöntötte a 90 éves Sutarski Konrad mérnököt, költőt, íróat a lengyel-magyar kulturális kapcsolatok terén végzett kimagasló tevékenységéért. Sutarski Konrad azzal köszönte meg a szép szavakat, hogy újonnan megjelent műveiből kiemelte a hallgatóság számára szívmengető történetet: egy magyar lány szerelme miként tette magyarrá is a fiatal lengyelt, s menyegzőjét Magyarországgal. Zárásként Hartlein Károly fizikus tartott előadást Szkeptikus gondolatok – startupok górcső alatt címmel. Az előadás a szó klasszikus értelmében “szkeptikusan” (megfontoltan, körbenézve) mutatott be a ma oly divatos vállalkozások közül hármat, melyek működésével kapcsolatban jogos a kételkedés (a köznapi értelemben vett szkeptikus magatartás), miután ezekről mértékadónak számító lapok is hírt adtak.

Cs. Varga István összegzésében hangsúlyozta, hogy az irodalom létmódja, értelme és célja: a jelenre vonatkoztatás. Éppen ezért értékelhető nagyra Keller Péternek, aki 2024. november 7-e óta a Százak Tanácsának tagja, sokrétű és sikeres tevékenysége mind dédapja életművének irodalomtörténészeként, mind kultuszának a mecénásaként. Keller Péter közéleti tevékenységével felhívja a figyelmet Gárdonyi ezerarcúságára. Erdemben figyel az írói munkásságot meghatározó életelvekre, a művekben kiteljesedő írói minőségelvre. Gárdonyi Géza életét a szeretet irányította, tollát népének szolgálata vezette, és ezért él velünk, Jézus-követőkkkel, ma is. Az olvasó ember boldog ember, mert soha nincs magában. A magyar klasszikusok olvasásától függ a magyar nyelv jövője, amely gondolatok a 2025-ös esztendőre mutatnak előre, amikor is a Magyar Tudományos Akadémia megalakulásának 200. évfordulóját ünnepeljük.

H. TOMESZ TÍMEA

EMBER A HÁLÓBAN

Balázs Géza: *Az internet népe* című könyvéről

Az internet megjelenése, különösen pedig annak mobillá válása alapjaiban változtat meg kommunikációs kultúránkat. Az újmédia hálózatos, interaktív közegében átalakult a kommunikációs helyzet összetevőinek egymáshoz való viszonya, módosult a résztvevők szerepe, hiszen ezt a médiakörnyezetet interaktivitás, a befogadók korábinál jóval nagyobb fokú bevonódása jellemzi.

Balázs Géza nyelvész, néprajzkutató – a rá jellemző problémaérzékenységgel – a kezdetektől, kimutathatóan 1998-tól (Balázs 1998; 1999; 2003; 2005a; 2009) nyomon követi, elemzi az internetes világ kulturális és nyelvi hatásait, úttörője volt a hálózatos kultúra kutatásának. Sokat foglalkozott a mára letűnt, de maradandó nyomot hagyott technológia, az sms nyelvi világával (Balázs 2005b; 2006; 2007; 2011). *Az internet népe* című, a Ludovika Egyetemi Kiadónál megjelent 344 oldalas kötete ezeknek a kutatásoknak a szintézise.

A szerző a könyvben az internet fejlődését, társadalmi, nyelvi hatásait és az azt használó közösségek különböző jellemzőit elemzi. Bemutatja, hogy az internet nem csupán technológiai újítás, hanem egy olyan kulturális jelenség is, amely alapvetően átformálja az emberek életét és gondolkodását. A kötet húsz fejezete négy nagyobb tematikai egységre (netnyelvészet, netnyelv, netfolklor, netember) tagolódva, multidiszciplináris (nyelvészet, retorika, etnográfia) keretben tárgyalja a digitális eszközök és platformok kultúrára gyakorolt hatását, az online társadalmi kapcsolatok kialakulását, az internetes nyelv és kommunikáció sajátosságait.

A téma kibontása előtt olvasási útmutatót, eligazítást is kínál: olvasható hagyományos, azaz lineáris módon, de akár az újmédia-kultúra olvasási szokásait követve „belelapozós”, „hozzáolvasós” módon, ezt támogatják az ismétlések, a fejezetek elején található rövid összefoglalók, a kiemelések (amelyek a kötet végi szómagyarázatokhoz vezetnek), a háttérismeretet bővítő, kiegészítő olvasmányok.

Várhelyi Csilla, a könyv illusztrátora
a szerzővel

Az első nagyobb egység az internetes kommunikáció magyar vonatkozású kutatástörténetébe vezeti be az olvasót, valamint a – következő tartalmi egység központi témáját megalapozandó – a szóbeli és írásbeli közlésformák hibridizációjának megvalósulási formáit mutatja be. A technológiai újítás olvasmányos kronológiáját több helyen ábrával is illusztrálja. Az újmédia-kultúrában a közlés tartalmáról annak gyorsaságára helyeződött a hangsúly, aminek következtében megváltozott az üzenet megalkotásakor alkalmazott kódok aránya, hangsúlyosabbá váltak a vizuális jelek a verbálissal szemben (Szűts 2018: 50), a közlés kevésbé tervezett, ilyen módon a beszélt nyelv-változathoz közelebb álló lett. Az újmédia-kultúrával kapcsolatban talán a legtöbbször emlegetett fogalom a konvergencia (összetartás, összehajlás, részletesen: Andok 2016: 37–65), amit a szerző a kommunikációs létformákra vonatkozóan, a beszéd és írás egymásba rétegződéseként, egymásba csapásaként jelenít meg (52, 132–133).

Ezen gondolatmenetet fűzi tovább, s bontja ki a kötet következő tartalmi egységében a szerző (Netnyelv). Ebben a részben értékes összegzését adja a technológia nyelvre gyakorolt hatásainak. Sorra veszi azokat a területeket, nyelvi szinteket, amelyekre hatott a digitális közeg, így például szól a szókincsre, helyesírásra, szövegszerveződésre gyakorolt hatásról, de felvet olyan etikai-tudományfilozófiai kérdéseket is, mint az értelmiség felelőssége a változások dokumentálásában, értékelésében (84–87). A témakifejtés kiindulópontja a kommunikációs kultúra változásának egyre fokozódó gyorsasága, aminek következtében megváltozott a kommunikációs helyzet összetevőinek egymáshoz való viszonya, módosult a résztvevők szerepe, hiszen ezt a médiakörnyezetet a befogadók korábbiánál jóval nagyobb fokú bevonódása jellemzi. Lényegében bárkinek lehetősége van tartalmat előállítani, publikálni, egy mások által előállított tartalmat alakítani, kommentelni: „Bárki bármilyen szöveggel a nyilvánosság elé léphet. A mindenki kiadóvá válásával együtt csökkent a nyelvi ellenőrzés, ezzel együtt pedig a nyelvi színvonal (nyelvhelyesség, helyesírás), ami ugyancsak hatással van a szöveg vizuális megjelenésére” (93). Nem lehet tehát már világos határokat kijelölni közlők és befogadók (fogyasztók) között, de az egyes szövegek, műfajok között is elmosódnak a határok, a különböző kommunikációs szintek, tartalmak és formák konvergenciája vált jellemzővé (Jenkins, H.–Ito, M.–boyd, D. 2015; Andok 2016).

A szövegek egymásbakapcsoltsága az újmédia felületein válik uralkodó struktúrálló elvvé. A hálózatoságot, hipertextualitást a kutatók az újmédia kulcsjellemzőiként említik, ahol a hipertextualitás a tartalmak új, asszociatív, hálózatos felettes összekapcsoltságára és kereshetőségére, a hálózatoság a kommunikációs viszonyok szervezésére vonatkozik (Aczél 2015: 141). Az egymásbaágyazottság az ismerős és ismeretlen összekapcsolhatóságát biztosítja (H. Tomesz 2015: 64), ami egyúttal a szituáció ismerőségét is adja, hiszen a hétköznapi történetmesélések ugyanezt a rendet követik.

Az új médiakörnyezet új nyelvváltozat kialakulását is segítette: az elsődleges szóbeliség (élőszó) és írásbeliség (kézírás) mellett megjelent a másodlagos szóbeliség (a technikai médiumok által közvetített beszéd) és a másodlagos írásbeliség (a techni-

kai médiumok által közvetített írás) (113–118, 128–131). Ennek következményeként kialakult egy új, digitális nyelvváltozat, melynek terminusait táblázatban is összefoglalja a szerző (129). Az újítások szemléltetésére gazdag szöszedet is kínál. Az technológia nyelvre gyakorolt újító hatásait a következőképp foglalja pontokba (165):

1. Digitális nyelvújítás (szóforradalom).
2. Másodlagos írásbeliség mint új, beszélt nyelvi, spontán írásbeliség.
3. Helyesírás (a helyesírás színteződése: akadémiai – alkalmi).
4. Újfajta szövegalkotás (szövegszerkesztés).
5. Új jel- és képvilág, a képi kommunikáció megerősödése.
6. Új kommunikációs szokások, új szövegtípusok.
7. Módosuló regiszterek, nyelvváltozatok.
8. Az új technológiák új emberi viselkedésformákat alakítanak ki.

A harmadik – Netfolklór – tematikai egység a digitális platformok folklórjelenéseit vizsgálja. A szerző a kreatív megnyilvánulások közül kiemeli az sms- vagy minimálfolklórt, amit – gyors lecsengése miatt – zsákutcás (189) médiumnak is nevez. Nem tekinti az sms-t önálló műfajnak, gazdag példatárral szemléltetve mutatja be, hogy az sms-ben továbbított üzenetek milyen szövegtípusokat ölelnek fel: ünnepi, érzelmi, tréfás és bölcsességeket tartalmazó.

Szól a mémekről, mint a netfolklór kulcsfontosságú elemeiről, amelyek ismeretlen felhasználók által készített humoros, vizuális, audiovizuális, textuális vagy akár hipertextuális alapú tartalmak (184). Az újmédia-kultúrában a befogadónak lehetősége van arra, hogy az aktuális, sokakat érintő, nagy hatású témákra saját készítésű tartalmak formájában reflektáljon. Ez a lehetőség csak technikai szempontból új, társadalmi-kulturális vonatkozásban egyáltalán nem ismeretlen, hiszen a közérdekű kérdésekre rituális-szimbolikus formában vernakuláris tartalmak már korábban, a hagyományos médiumokhoz kapcsolódóan is keletkeztek (Glózer 2016). Az internetes mémek többnyire a felhasználók által alkotott, aktuális társadalmi eseményekre reflektáló, egy közösség számára többszörös jelentéssel bíró szöveg, kép, szöveg-kép vagy szöveg-kép-hang kapcsolat, amelyek terjedését, fennmaradását a szóbeliségre jellemző pletykahatás, a történetekre való azonnali reakció ösztönzi (Veszelszki 2015: 41; Molnár és mtsai 2017: 66; H. Tomesz 2021; Istók 2017).

A negyedik rész az embert állítja középpontba, antropológiai, történeti, szociológiai, irodalmi és pedagógiai szempontú leírását adja az egyes nemzedékeknek. A netember a digitális korszak szülötte, aki elválaszthatatlanul összefonódik az internetes kultúrával és technológiai fejlődéssel. Miközben számos előnyt kínál, mint a gyors információhoz jutás, a globális kapcsolatok és az online közösségekhez való tartozás, a netemberek számára ugyanakkor új kihívásokkal is szembesülniük kell, mint az elidegenedés, a di-

gitális addikció és az adatbiztonság kérdése. Balázs Géza a hálóra keveredett generáció sokrétű nemzedéki tünettanát vázolja fel a kötet 14. fejezetében.

Az internet mint az új kommunikációs tér drámaian átformálta a társadalmi interakciókat. Balázs Géza kötete ennek a változásnak a kulturális, társadalmi és nyelvi lenyomatát kínálja. Egy hálózati téma hálózatos (multidiszciplináris) vizsgálata, melynek eredményei még analóg (lineáris) megjelenésben is inkább a digitális tartalmak befogadását követő asszociatív, hozzáolvasós feldolgozást kívánnak. A kötet elolvasása után nyer tehát igazán értelmet a szerző (bevezető) olvasási ajánlása.

A kötetről megjelent további, elsősorban nyelvi tárgyú ismertetések: Bódi 2024; Csepeli 2024; Istók 2024; Kenyeres 2024; Szayly 2024; Szűts 2024; Veszelszki 2023; Vesszős 2024.

(Balázs Géza: *Az internet népe. Internet – társadalom – kultúra – nyelv. A kulturális és a tervezett evolúció határán.* Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2023.)

Szakirodalom

- Aczél Petra 2015. Médiaműveltség. In: Aczél Petra – Andok Mónika – Bokor Tamás: *Műveljük a médiát!* Wolters Kluwer, Budapest. 133–178
- Andok Mónika 2016. *Digitális média és mindennapi élet.* L'Harmattan, Budapest.
- Balázs Géza 1998. Kommunikációs létformák és átcsapások. 125–140. In: Balázs Géza: *Magyar nyelvkultúra az ezredfordulón. A-Z,* Budapest.
- Balázs Géza 1999. Kommunikációs létformák és átcsapások. *Magyar Nyelv* 138–154.
- Balázs Géza 2003. Az új média retorikája. *Vigilia* 68/1: 12–18.
- Balázs Géza 2005a. Az internetkorszak kommunikációja. 25–57. In: Balázs Géza – Bódi Zoltán (szerk.): *Az internetkorszak kommunikációja.* Gondolat/Infónia, Budapest.
- Balázs Géza 2005b. Az új média új műfaja, az sms-hír – nyelvészeti megközelítésben. *Magyar Nyelvőr* 129–150.
- Balázs Géza 2006. Az sms-folklór – a minimálfolklór nyelvi képe. I. rész. *Magyar Nyelvőr* 439–456.
- Balázs Géza 2007. Az sms-folklór – a minimálfolklór nyelvi képe. II. rész. *Magyar Nyelvőr* 48–62.
- Balázs Géza 2009. Az informatika hatása a nyelvre. 23–42. In: Bárdosi Vilmos (szerk.): *Quo vadis philologia temporum nostrorum? Korunk civilizációjának nyelvi képe.* Tinta, Budapest.
- Balázs Géza 2011. *Sms-nyelv és -folklór.* Magyar Szemiotikai Társaság-Inter Kft. – PRAE.HU, Budapest.

- Bódi Zoltán 2024. „Az internet népe”. *Magyar Nyelvőr* 148. 2024: 262–265.
<https://doi.org/10.38143/Nyr.2024.2.262>
- Csepeli György 2024. Az internet népei. Megjegyzések Balázs Géza Az internet népe című könyvéről. *Magyar Nyelvőr* 148. 2024: 259–261.
<https://doi.org/10.38143/Nyr.2024.2.259>
- Glózer Rita 2016. A mémelmélet helye az újmédia kutatásában. *Apertúra* 2016. ősz <https://uj.apertura.hu/2016/osz/glozer-a-memelmélet-helye-az-ujmedia-kutatasaban/>
- H. Tomeszt Tímea 2021. „Otthonkáció”, avagy a karanténoktatás mémjeinek humora.: Humoros alakzatok a karanténmémekben. *Korunk* III. évfolyam XXXII/2
- Istók Béla 2017. „Pofára esett, mint a zsíros kenyér”. A humor és az internetes mémek kapcsolata egy emlékezetes megmozdulás tükrében. In: Novák Anikó (szerk.): *Kölcsönös átszövődések*. Külgazdasági és Külügyminisztérium, Budapest. 164–184.
- Istók Béla 2024. Sokszínű e-nyelv. Balázs Géza: *Az internet népe* című kötetéről. *Magyar Nyelvőr* 148. 253–258. <https://doi.org/10.38143/Nyr.2024.2.253>
- Jenkins H., Ito M., danah boyd. 2015. *Participatory Culture in a Networked Era*. A Conversation on Youth, Learning, Commerce, and Politics. Cambridge, UK: Polity.
- Kenyeres Attila Zoltán 2024. Az internet népe – a nép internete. Inspirálódás Balázs Géza: *Az internet népe* könyvéből. *Magyar Nyelvőr* 148. 530–535.
<https://doi.org/10.38143/Nyr.2024.4.530>
- Molnár György – Szűts Zoltán – Törteli Telek Márta 2017. A mémek mint az internetes folklór részei. *Hungarológiai Közlemények* 18/1 54–66
- Szayly József 2024. Digitális olvasásmóddal is olvasható. *Magyar Nyelvőr* 148. 271–274. <https://doi.org/10.38143/Nyr.2024.2.271>
- Szűts Zoltán 2024. Balázs Géza: Az internet népe. Internet – társadalom – kultúra – nyelv. A kulturális és a tervezett evolúció határán. *Ethnographia* 134. 213–217.
- Veszelszki Ágnes 2015. Konfliktuskezelés a közösségi médiában. Esettanulmány a Trollfoci vs. Notts County példáján. *Médiakutató* 16/2 39–51 https://mediakutato.hu/cikk/2015_02_nyar/04_social_media_trollfoci_notts_county.pdf
- Veszelszki Ágnes 2023. Internet – nép – nyelv (Balázs Géza: *Az internet népe* 2023). *Kommentár* 3. szám. <http://www.kommentar.info.hu/cikk/2023/3/internet--nep--nyelv-balazs-geza-az-internet-nepe-2023>
- Vesszős Balázs 2024. Az online világ és az ember. *Magyar Nyelvőr* 148. 266–270.
<https://doi.org/10.38143/Nyr.2024.2.266>

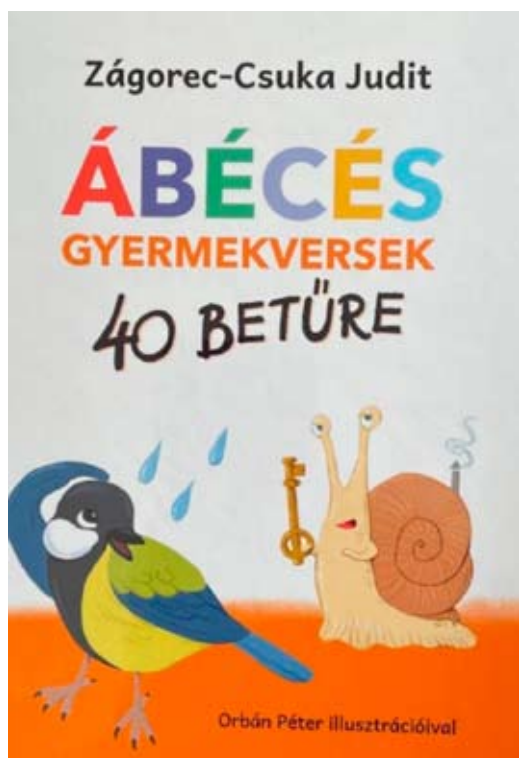
BALÁZS GÉZA

ÁBÉCÉS GYERMEKVERSEK 40 BETŰRE

Zágorec-Csuka Judit könyve

A felnőttek rendre elfelejtik, hogy a gyermek horizontja más. Erre figyelmeztet Szabó Lőrinc *Lóci óriás lesz* című verse:

„Leguggoltam s az óriásból / negyedórára törpe lett. / (Mi lenne, gondoltam, ha mindig / lent volnál, ahol a gyerek?) // És ahogy én lekuporodtam, / úgy kelt fel rögtön a világ: / tornyok jártak-keltek köröttem / és minden láb volt, csupa láb, / és megnőtt a magas, a messze (...) És ijesztő volt odalentről, / hogy olyan nagyok a nagyok, / hogy mindent tudnak és erősek / s én gyöngé és kicsi vagyok.”

Zágorec-Csuka Judit nem felejtette el. Az ábécé 40 betűjére írt versikéi a gyermeki világot fogják át, de nem leereszkedve, gügyörészve, hanem – mondhatni – szinte a maguk egyszerű, természetes és objektív valóságában és könnyen érthető nyelvezetével. A legegyszerűbb dolgokról van szó: ablak, ajtó, ceruza, cica, cipő, kutya, utca. Meg az egy kicsit bonyolultabbakról: barátom, Jézuska, zebra. A gyermeki világot megédesítő ünnepekről: advent, csendes éj, karácsony, vakáció. A gyermekeket foglalkoztató mai jelenségekről: autó, zsebpénz. És a legesleginkább bonyolultakról: anyanyelv, szülőföld. Bence természetesen: a Mura-vidék.

A költő nem erőlteti a rímeket, bátran él a sorok közötti áthajlással – ami a prózai szöveg ritmusához közelíti a verset. Nem elringattni, nem mondogattni akarja, hanem csak leírni, mesélni, megszólaltatni. Hiszen az élet (és benne a tárgyak is) tele vannak történetekkel.

Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, 2023. 104 old.

H. TOMESZ TÍMEA

SZÖVEGRŐL AZ OKTATÁSBAN ÉS TUDOMÁNYBAN

Tuba Márta könyve

A szövegek, kommunikációs üzenetek tapasztalataink, ismeretszerzésünk legfontosabb forrásai. Kommunikatív cselekedetekhez köthetők, hiszen mindennapi diskurzusaink során szövegeket alkotunk, s azok megértésére törekszünk. A szövegről való tudás, a különböző szövegek helyes értelmezése éppen ezért elengedhetetlen. A szövegalkotás, szövegértés fejlesztését a Nat is kiemelten kezeli, hiszen feltétele az összetett, elvont gondolkodási műveletek elsajátításának, valamint a többi tantárgy tanulásának, végső soron pedig a társadalmi beilleszkedésnek és a mindennapi boldogulásnak (Nat 2020: 302).

A szövegről való ismeretek szélesítését segítő céljal jelent meg 2022-ben „*Cégére egy tiúndér*” *Szövegtípusok az oktatásban és a kutatásban* címmel, az IKU-monográfiák 9. számaként Tuba Márta válogatott tanulmányokból álló kötete. A Gazdag Erzsi-idézetet címként viselő kiadványt elsősorban magyartanároknak ajánlja a szerző a szövegtani és stilisztikai témájú tanórákhoz, a tankönyvi tartalom tudományos kiegészítéseként, valamint módszertani segédletként. A munka három nagyobb fejezetbe rendezve tartalmazza a szerző 1995 és 2022 között megjelent szövegnyelvészeti írásait.

Ahogy a bevezetőben is megfogalmazza, a szövegek vizsgálata, a különböző szövegtípusok – kiemelten pedig a mese – nyelvészeti leírása pályája kezdete óta meghatározza Tuba Márta tudományos érdeklődését, kíséri középiskolai és egyetemi oktatói munkáját. A kötet tehát eddigi tudományos és oktatói tevékenységének szintézisét is adja.

A könyv struktúrája jól megtervezett, ezáltal gondolatmenete követhető. A tágabb elméleti keretbe helyezhető témákat (szövegtipológia, egyes szövegtípusok leírása) bemutató első fejezetet két, speciálisabb terület (a mese mint szövegtípus, a szöveg stilisztikája) bemutatása követi. A tárgyalt témák, bemutatott szövegtípusok jól kapcsolódnak a közoktatási tankönyvekben szereplő és a diákok érdeklődéséhez is jól illeszkedő szövegfajtákhoz.

Az első, *Szövegtípusok* fejezet tanulmányai elbeszélő, leíró és meggyőző szövegtípusok vizsgálati lehetőségeit mutatja be (vö. Balázs 1994; 2007). A témák feldolgozása kifejezetten didaktikai céloknak alárendelt, hiszen jógyakorlatokkal illusztrálja a szerző, miként lehet a tanuló motivációját és bevonódását növelve, a felismertetés módszerét alkalmazva a szövegtípusok azonosításának, az egyes szövegtípusok összehasonlításának készségét fejleszteni. A *Szövegfajták felismerése és előállítása kreatív-produktív módszerrel* című tanulmány a Petőfi S. János szemiotikai szövegelméletén

(Petőfi S. 1991: 42–44) alapuló módszert alkalmazza a mese műfaji sajátosságainak feltárása, felismertetésére. Teszi ezt különböző elbeszélő szövegfajták – mese, novella, ételrecept – összehasonlítására alapozva. A szemléltetett tanóra munkaformája a különböző kommunikációs készségek – együttműködés, konfliktuskezelés, bemutatás – fejlesztésére is kiválóan alkalmas csoportmunka (Balázs 2015; H. Tomesz 2019.). A következő tanulmányban bemutatott témafeldolgozás szintén a felismertetés gyakorlatán alapul. Első sorban a humort alkalmazza motivációként, hiszen egy olyan szöveget választ a feldolgozáshoz, ami a mese szövegjellemzőit mutatja, ugyanakkor a történet szereplői különböző reklámok termékei. A feldolgozás – az egyes szövegtípusjegyeken túl – kiválóan rávilágít a szerzői szándék azonosságaira és különbözőségeire. A *Tájak, korok, múzeumok – a leíró szövegtípus tanítása* című írásában a szerző már a szövegalkotói készség fejlesztési lehetőségeinek bemutatására helyezi a hangsúlyt. A tanulmányban leírtak azért is nagyon hasznosak, mert a tantárgyközhöz megvalósítási lehetőségeit is jól illusztrálják. A fejezet utolsó munkája az intertextualitást helyezi a fókuszba, három Gárdonyi-regényt, valamint azok filmváltozatát alapul véve világít rá, hogyan rendeződnek hálózatba az egyes szövegek és műfajok. A témafeldolgozás távolról még a médiatudatosság fejlesztéséhez (Sziájtó 2013) is jó alapot adhat, hiszen bár az egyes szövegek, szövegkategóriák sosem egymástól függetlenül léteztek (alkotásuk és befogadásuk, megértésük is lényegében elválaszthatatlan más szövegekkel való összehasonlításuktól), az egymásbakapcsoltság azonban az újmédia felületein válik uralkodó strukturáló elvvé (H. Tomesz 2020; Balázs 2023).

A következő – legterjedelmesebb – fejezet a mese mint szövegtípus leírását kínálja. A mese ősi műfaja a társas megismerés egyik alapkategóriájának tekinthető (Simon 2017), gyermekek esetében a valóság megismerésének fontos eszköze, a szocializációban betöltött szerepe lényegében megkérdőjelezhetetlen. Tuba Márta ide kapcsolódó tanulmányai pedig arra is rávilágítanak, hogy fontos funkciója lehet a meséknek a középiskolások kompetenciafejlesztésében is. A *Jávorfal, avagy a mesei kevert műfajúság nyelvi mutatói* című tanulmány a szövegmondatok grammatikai szerkezetét és jelentését, az egyszerű koreferenciális láncok időbeli kapcsolódását mutatja be jól áttekinthető formában. A második tanulmányban bemutatott témafeldolgozásnak a folklorisztikából ismert, ún. aktáns modell szolgál keretével, s az egész szövegvilág értelemhálózatára fókuszál. A tündérmese szövegtípusának jellemzőit veszi számba. A szerző a feldolgozás során figyelembe veszi a szöveg alkotásának és befogadásának kontextuális tényezőit is. A tanulmány célja ezúttal nem egy jógyakorlat bemutatása, hanem a tündérmese jellemzőinek tanításához kapcsolódó elméleti szintetizálás.

A következő – *Mesei kellékek érvényesülése és módosulása Tamási Áron Szerencsés Gyurka című elbeszélésében* c. – tanulmány érettségiző diákok szövegtani kompetenciájának felmérési eredményét mutatja be. Tuba Márta a Tamási-elbeszélés diákok által leírt szövegjellemzőit a prototipikus mese, valamint a tündérmese jellemzőivel veti össze, majd megfogalmazza a mese szövegtípusának tanítására vonatkozó javas-

latait. *A tündérmese titkaiban* a szerző innovatív megfigyelési-elemzési szempontot kínál, hiszen arra kíváncsi, hogy milyen hasonlóságok fedezhetők fel a mese, illetve egy tőle elsőre távoleső műfaj, a bűnügyi elbeszélés között. A tanulmány konklúziója, hogy amennyiben a károkozásfunkciót a gyilkosság tölti be, a megjelölés-felismerés-leleplezés funkciókat pedig a hős nyomozásaiként értelmezzük, lehetséges a tündérmese krimiszerű olvasata. A fejezet utolsó tanulmánya Szabó T. Anna *A fűszermadár* c. meseregényét vizsgálja funkcionális szövegnyelvészeti keretben. Saját elemzői elvárásait összeveti a műhöz kapcsolódó olvasói blogokban megjelenő észrevételekkel is, s megállapítja, hogy Szabó T. Anna elbeszélése nem prototipikus mese, az állandóan változó főszereplő megújítja a mese szövegtípusát.

A kötet zárófejezetének tanulmányai a szövegek stíluseszközeit tárgyalják. Az első, rövidke írásában egy Kazinczy-verseny felkészülési folyamatába enged betekintést a szerző. Amellett érvel, hogy a kifejező olvasáshoz elengedhetetlen a szöveghez stílust társítani, hisz ez az, ami lehetővé teszi, hogy az alkotó szándékát reprodukálni tudjuk. A *Mikszáth Aranyt olvas* c. tanulmány összehasonlító elemzése *A jó palócoknak*, valamint Arany kései paraszttballadáinak. Tanulsága szerint a Mikszáth-novella legfontosabb értelemösszetevője a rájátszás poétikai eljárása. A következő cikk a szerelem kognitív metaforáit gyűjti össze Petőfi Sándor verseiben, a kötet zárodolgozata pedig egy Margaret Atwood-regény stilisztikai elemzését adja.

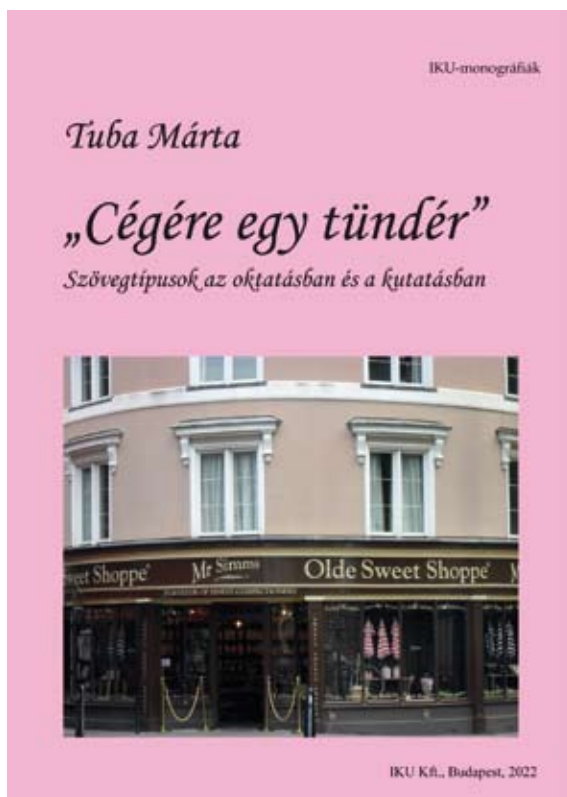
A szövegtani kompetencia, kifejezetten pedig a szövegértés fejlesztése kiemelt cél a pedagógiában. S a témához kapcsolódó elméleti írások, gyakorlókönyvek kínálata ugyan széles, Tuba Márta kötete mégis hiánypótlónak tekinthető, hiszen a benne közölt tanulmányok témabemutatása a fejlesztési célokhoz igazadó, módszertani megalapozottságú, konkrét jógyakorlatokat leíró (amikből pedig sosem elég).

(Tuba Márta: „*Cégére egy tündér*” *Szövegtípusok az oktatásban és a kutatásban*. IKU Kft. Budapest, 2022.)

Felhasznált irodalom

- Balázs Géza 1994. *Szövegtani gyakorlatok, vázlatok és tanulmányok*. ELTE, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Balázs Géza 2007. *Szövegantropológia. Szövegek többirányú megközelítése*. Berzsenyi Dániel Főiskola, Szombathely, Inter Kultúra-, Nyelv- és Médiakutató Kht., Budapest.
- Balázs Géza 2023. *Újmédia-kislexikon*. IKU-Tár 22. IKU, Budapest.
- Balázs László 2015. A Z generáció fejlesztésének lehetőségei – alternatív módszerek a közoktatásban. *Anyanyelv-pedagógia* VIII. évfolyam 1. szám. <https://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=594>

- H. Tomesz Tímea 2019. Kommunikációs tudástranszfer és készségfejlesztés. *Filológia. hu* 1–2. szám. 56–67. [http://www. filologia.hu/images/media/filologia_2019_1-2. pdf](http://www.filologia.hu/images/media/filologia_2019_1-2.pdf)
- H. Tomesz Tímea 2020. Sportesemények a médiaszövegek hálózatában. In: Balázs Géza – Imrényi András – Simon Géza (szerk.): *Hálózat kutatás – Hálózatok a nyelvben*. Magyar Szemiotikai Társaság. Budapest.
- Nat 2020. *Magyar Közlöny* 2020/17
- Petőfi S. János 1991. A szövegszignifikáció aspektusai és azok szemiotikai textológiai megközelítése. A humán kommunikáció szemiotikai elmélete felé. In: Petőfi S. János – Békési Imre (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 2. A magyar szövegtani kutatás irodalmából (Első rész)*. JGYTF Kiadó. Szeged.
- Szijártó Imre 2013. A médiatudatosság fejlesztése. Megoldások, módszerek és modellek. In: Horváth H. Attila – Pálvölgyi Krisztián – Bodnár Éva – Sass Judit (szerk.): *A tanárképzés jövőjéről*. OFI Budapest.

H. TÓTH ISTVÁN

TÚNÓDÉS A FOLKLÓR ÉS NYELV KÖTET VILÁGÁRÓL

Mindannyian kereső emberek vagyunk. Keressük a tudásunkat megerősítő igazságokat. Keressük az új tudásszeletek felé utat mutató tanulmányokat, monográfiákat. Keressük, azokat a meghatározó szakembereket, akiknek a tételei hitelesek. Keressük azokat az embereket, akik elvezetnek minket újabb szakmai-pedagógiai forrásokhoz. Mert minden keresésünk mögött az áll a mi esetünkben, hogy keressük a színvonalasabb nyelv- és irodalompedagógiai tevékenységeinket megtámogató tudásunkat. És boldogok vagyunk, ha megtaláljuk a számunkra szükséges támpontokat.

Vannak az emberéletnek olyan könyvtalálkozásai is a rögtön befogadó vagy azonmód elutasító pillanatai s helyzetei társaságában, amikor valami nem mindennapi érzés vesz körül bennünket, és tűnődünk, hogy mi is okozza ezt a talán szokatlan élményt. Nekem ez idő tájt ilyen elfogadói, befogadói, tűnődésre készítő, afféle: hogyan tovább? attitűdöm van, mert Balázs Géza karanténtrilógiájának (a témához lásd: Kapitány–Kapitány 2023) a harmadik, Minya Károly lektorálta, az Interkulturális Kutatások Kft. (= IKU) gondozásában napvilágot látott kötetét (Balázs 2022), a *Folklór és nyelv* címűt lapozva, olvasva, vele barátkozva újabb és újabb kérdések tolnak elé; mindenekelőtt ez: miképpen tudnám a magam magyartanári tevékenységei közepette mind jobban hasznosítani?

Ez a keménytáblás, gerincen fűzött kiadvány előszóból, négy önálló részből, 25 fejezetből, utószóból, irodalomból, a tanulmányok első megjelenési helyét összefoglaló gyűjteményből és mutatóból álló 331 oldalas könyv egyértelműen a nyelvről való és valló olvasmányélményeinket, valamint a nyelvhasználati valóságunkat felelősséggel megvilágító kötet.

A *Folklór és nyelv*et olvasó olyan tudástárra bukkanhat itt, amelynek az első részében helyénvaló és meghatározóan szükséges elméleti tudnivalókkal szembesülhetünk. Ez a szembesülés a kellemes *déjà vu* (= már láttam) jelenséggel is magyarázható, hiszen a 9–107. oldalak ismeret- és szakirodalom-anyaga azt a meglehetősen pontosan körülírható érzést, vele együtt felfedezést tárja az olvasó elé, ugyanakkor annak a felidézését is adja, hogy már találkoztam ezekkel, avagy az ezekkel rímelő gondolatokkal, nyelv- és néprajztudományi, közelebbről: folklorisztikai, folklórlingvisztikai tudáskincssel.

De ez csupán a felszín, tudniillik izgalmasabb, sőt izgatóbb az itteni szöveg mind a tíz fejezetének a hallgató mélye. Nos, a lélekszerű nyelvészet, a nyelvi struktúra és kultúra, a frazeológiában kódolt tudás, a magyar frazémák szövegtipológiája, a szent és profán szöveg antropológiája, a szemiotikai és nyelvi tájkép, a népköltészetben jelen lévő abszurd, valamint az erősz nyelvének áttekintése, továbbá a magyar nyelv szuverenitásával foglalkozó fejezetek nem átsuhanva történő olvasásra ragadnak bennün-

ket, hanem mélyen magukba vonzva hosszan gondolkodtatnak el minden érdeklődőt. A főiskolai és az egyetemi nyelvészeti és folklorisztikai tanulmányainknak köszönhető ismereteinket nemcsak előhívják és megerősítik az első rész közleményei, hanem új szempontú tudásszegmensekkel is megerősítik az ezeket olvasókat.

Kétségtelen: jegyzetelve, faggató kérdéseket megfogalmazva, újra és újra olvasva lehet előbbre jutnunk ezen a 98 oldalas, többretegű ismeretmennyiségen, de megéri. Hogy a felsőoktatásban mennyire vált, avagy válik elvárt szakirodalommá ez a Balázs Géza-kötet, az rajtunk, nyelvészeti és folklorisztikai diszciplinákat oktatókon múlt és múlik meghatározóan. Ugyanakkor a közoktatás magyartanárai is jelentős haszonnal alkalmazhatják a *Folklór és nyelv*et, mivelhogy az egyes fejezeteket záró olvasmányok, így az *Ázsiai előképek*, az *Őseink rejtett nyelve*, vagy a *Közös nyelvi tudatalatti*, aztán a *Bibliai szólások, közmondások* mellett a *Tájnévtörténeti példa: Rákosmező, Rákos mezeje* és a többiekkel a tanórai tudásmegerősítő tevékenységeinkkel és a tanórán kívüli tanulói feldolgozásokkal a nyelvészeti és folklorisztikai jellegű szakszövegek feldolgozástechnikáját is sikeresen taníthatjuk, de legalábbis felkészíthetjük diákjainkat efféle kutatói-elemzői teendőkre.

Alapolvasmánynak kínálkozik a magyar nyelv és irodalom tantárgycsoport szakembereinek a Folklór és nyelv második része, amelyik az archaizmusok körébe vezeti el az olvasókat, az anyanyelvi időzónán túl lépni szándékozókat. Nem másról, mint a mítoszi világokról, a barlangnevekről meg a névadás ősküveleteiről találhatunk ismeretgazdagító, sőt újabb vonatkozó, kapcsolódó szakanyagok olvasására buzdító-készítő fejezeteket. Melyikünk nem kíváncsi a magyar ráolvasások nyelvemlékeire, avagy az álom frazeológiáját feltáró tudásrétegekre? És rendkívül szembesítő erejű a Bihari gyermekmondókák gyűjtés körületekintő, árnyalt, sokoldalú tanórai felhasználásra is irányt mutató fejezet, ez a valódi nyelv- és irodalompedagógiai csemege, *A Bihari gyermekmondókák vallatása* című fejezet (131–141.), amelyik alapos feldolgozása főnyeremény lehet mind az óvodapedagógus-, mind a tanító- és magyartanárjelöltek főiskolai és/vagy egyetemi képzésében. A kicsinyítésnek és a nagyításnak, a túlzásnak és az összehasonlításnak a rejtett eseteiről találhatunk a középiskolásaink kezébe olvasásra és feldolgozásra is adható, sőt kiselőadás megtartásának a gyakorlatában is izmosító olvasmányt.

Ez idő tájt, amikor új szelek fújnak az érettségi vizsga, ennek folyományaként a középiskolai magyartanítás berkeiben is, különösen hasznosnak tűnik a *Folklór és nyelv* harmadik része (163–228.), tudniillik a műfajokról való és valló tudásrétegeket frissítő, erősítő, hovatovább még szélesítő is egyúttal. Elmélyülhetünk az anekdota, a kvaterkázás, az ars memoriae, a gesztusvics, a helyzetmondat és a feliratok (az epigráfia) világában. Idekívánczik a magunk, a diákjaink és a hallgatóink számára is a *Folklór és nyelv* szerzőjének, Balázs Géza professzornak ez a további figyelmet igénylő megállapítása: „A feliratozás antropológiájának csak néhány területét érintettem. A firkálásoknál hivatalosabb, de még mindig nagyon sok folklorisztikus mozzanatot hordozó írásbeliség egyre nagyobb teret hódít. A felirat a tömegkommunikáció pótléka, helyettesítője.” (228.)

A kötet valamiféle szintézis, ne feledjük, hogy Balázs Géza munkássága – többek között – a firkálások kutatásával indult (Balázs 1983, 1987a, b, 1994a); ezt követték jelszógyűjtései (1988b, 1993) tetoválásvizsgálatai (1988, 1994b, c), és a későbbiekben foglalkozott a folklór továbbélésével is, pl. sms-folklór (2006, 2007, 2011). A *Folklór és nyelv* negyedik része (229–293.) azért is nevezhető tanúságtevőnek, mert nemcsak a mai folklórral szembesítő, hanem egyben a mai nyelvállapotunkról írásban, tudományos apparátusával is tudósító. Olyan folklórlingvisztikai tanulmányssorozattal szembe-sülhetünk itt, amelynek a sarokpontjai a firkálásokról, a tetovált szövegekről, az ismert vagy kevésbé ismert jelszavainkról, a mai szólásainkról, valamint a húsvéti locsolóvers-ekről, továbbá az egykori és a mostani gyermekijesztőkről is értékes, megfigyelésre, elemzésre, hovatovább újabb példák gyűjtésére, lejegyzésére is készítő-k-nevelők. Azért is szükséges megismernünk a *Folklór és nyelv* jelen fejezeteit, mert segít szem-besíteni a mai köznyelv igen gyakran fésületlen, bárdolatlan nyelvi, ízlésbeli, kulturá-lis adataival, hozadékával, nem ritkán hordalékával, hogy aztán megismerve az itteni elemzéseket, szakmailag, és talán lelkileg is felkészültebbek legyünk nyelvünk ez idő tájt, a nem mindig a magunk ízlését melengető tényeivel, összefüggéseivel.

A 295. oldalon kezdődő *Utószó* összefoglalót tár elénk az úgynevezett, Balázs Géza tollából való karanténtológia elkészültéről, a szerző örömeiről és kétségeiről, de a to-vábbi terveiről is.

Vagyunk, akik egy-egy új monográfia és/vagy tanulmánykötet fellapozásakor azon-nal két információt nézünk meg: mindenekelőtt a címet értelmezzük, azután tüzetesen és összefüggéseiben is a szakirodalmat felvonultató fejezetet olvassuk-elemezzük. A *Folk-lór és nyelv Irodalom* című fejezete (299–316.) időigényes olvasásra ragadhat bennün-ket, mélyedjünk is el a szerzők, a műcímek és az évszámok diktálta információk rengen-tegében, megéri megcselekednünk ezt a fáradságos olvasást és igényes jegyzetelést.

A *Folklór és nyelv* 317. oldalán kezdődő A tanulmányok első megjelenési helye című fejezet nemcsak utánanézésre inspiráló, hanem intő is mindannyiunknak és mindazoknak, akik hasonló kézikönyvet készítenek/készítenek, mert ezt az alig három-oldalas összeállítást tanulmányozva ismerhetjük fel az ilyen és hasonló összeállítások fontosságának a jelentőségét.

Vitathatatlan, hogy egy olyan tanulmánykötet, amilyen a *Folklór és nyelv* is, abban nemcsak szükséges, hanem az olvasó, az elemző és a további kutatásokra serkenő szakemberek munkáját is felettébb megkönnyítő, támogató a Mutató (= név- és tárgy-mutató), ez a 321–328. oldalakon fellapozható ismeretkincs egyértelműen felhasználásra készítő, éljünk is vele.

A *Folklór és nyelv* 328. oldalától olyan összefoglalóval találkozunk az olvasó, amely egyrészt Balázs Géza fontosabb műveit leltározza, másrészt az Interkulturális Ku-tatások Kft. (= IKU) monográfiáira és sorozataira hívja fel az önképzéstől korunkban sem idegenkedőket.

Hogy mi volt ennek a *Folklór és nyelv* című kézikönyvnek a felépítéséről és jelentőségéről szóló ismertetésemnek a megírásával és a közzétételével a célom? Egyértelműen az, hogy ugyan a magam olvasói prizmáján keresztül, de mindenképpen felhívjam, felhívhassam tájékoztató és közlő aspektusból, továbbá igényébresztő attitűddel az óvodapedagógusok, a tanítók, a magyartanárok és a nyelvészeti, valamint a folklorisztikai diszciplínákat oktató kollégáim figyelmét Balázs Géza karantéltrilógiájára, közelebből is a *Folklór és nyelv* című kötetre.

Szakirodalom

- Balázs Géza 1983. *Firkálások a gödöllői HÉV-en*. ELTE, Budapest. (Előszó: Voigt Vilmos.) (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 18.)
- Balázs Géza 1987a. *Sátorfirkálások*. ELTE, Budapest. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok, 34.)
- Balázs Géza 1987b. A firkálások kutatása és nyelvi jellemzői Magyarországon. *Magyar Nyelvőr* 111: 330–338.
- Balázs Géza 1988a. Tetovált szövegek Magyarországon. *Magyar Nyelv* LXXXIV: 460–470.
- Balázs Géza 1988b. „Szólj hozzám!” Mai jelvényfeliratok. *Mozgó Világ* 14/9: 107–117.
- Balázs Géza 1993. A jelszó szemiotikai, nyelvi arculata. *Magyar Nyelv* 1993: 56–70.
- Balázs Géza 1994a. *Beszélő falak. Ötszáz különféle graffiti, 1980–1990*. ELTE (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok, 64.)
- Balázs Géza 1994b. *Tetovált szövegek*. ELTE, Budapest, (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 59.)
- Balázs Géza 1994c. A tetoválás és a tetovált szövegek magyar néprajzi kutatása. 69–83. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan* 7. JGYTF Kiadó, Szeged, 1994.
- Balázs Géza 2006. Az sms-folklór – a minimálfolklór nyelvi képe. I. rész. *Magyar Nyelvőr* 439–456.
- Balázs Géza 2007. Az sms-folklór – a minimálfolklór nyelvi képe. II. rész. *Magyar Nyelvőr* 48–62.
- Balázs Géza 2011. *Sms-nyelv és -folklór*. Magyar Szemiotikai Társaság – Inter Kft. – PRAE.HU, Budapest.
- Balázs Géza 2022. *Folklór és nyelv (Folklór, művészet, irodalom, nyelv)*. Folklórlingvisztikai tanulmányok. IKU – Budapest, 2022. 331 old.
- Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor 2023. Balázs Géza „hármaskönyve”. *Magyar Nyelvőr* 380–383.

LIPTÁK VIVIEN

FELFEDEZÉSRE VÁRÓ MŰVÉSZETI KINCSEK A KÁNON HATÁRAIN TÚL. BALÁZS GÉZA *SZÉLÁRNYÉKBAN* CÍMŰ KÖTETÉRŐL

„*Hajlamosak vagyunk ugyanis a divatokat követni, csak a reflektorfényben lévő szerzőkre és művekre figyelni*” írja Balázs Géza a *Szélárnyékban* című kötetének előszavában. Balázs Géza nyelvész, néprajzkutató, egyetemi tanár, aki tudományos pályafutása alatt széleskörű érdeklődést tanúsított a világ különböző jelenségei iránt. Kezdetben főleg a mindennapi (városi) folklórjelenségek iránt, kiemelkednek ezek közül a firkálásokkal, tetoválásokkal és más nem kanonikus jelenséggel foglalkozó gyűjtő- és elemző munkái (pl. 1983, 1987abc, 1988, 1994abc, 1999, 2006, 2007, 2015, 2020a). Már ezek között is kitűnt szövegtani megközelítése és annak szövegelemző gyakorlata (1994d). Ezeket a publikált gyűjtéseket követték elméleti nyelvészeti, nyelvstratégiai munkái, és mindezek mellett folyamatosan reflektált művészeti jelenségekre is, például József Attila, Tamási Áron, Illyés Gyula, Temesi Ferenc műveire. A 2024-ben megjelent *Szélárnyékban* című kötete az elmúlt két- és két és fél évtized esztétikai és művészetkritikai írásaiból állt össze. A kötet egyik fő célja a „kánontöbbités”: az író szándéka, hogy figyelmet fordítson azokra a művészeti alkotásokra és szerzőkre, amelyek/akik eddig szinte teljesen a „szélárnyékban”, a kánonon, az kurrens irodalmi recepción kívül maradtak. „A kánonon túl is van élet” írja. A könyv szerzője elsősorban nyelvi szempontból közelíti meg az irodalom, a színház és a képzőművészet különféle jelenségeit, új megértési módokat és különleges olvasási lehetőségeket kínálva az olvasóknak. Az előszóban említett ókori hét művészet valamennyi ágáról szó esik a kötetben (építészet, szobrászat, festészet, költészet, zene, tánc, színház; sőt még egy nyolcadik is: a rádió). A több mint 50 írásban felbukkannak ismert nevek is, a szerző e személyek felé is valamilyen új megközelítési móddal fordul. A szerzőre jellemző szigorú struktúra ebből a kötetből is kitűnik: a Művészetek, kánonok elméleti jellegű bevezető fejezetet a következők követik: Irodalom, Hang- és összművészet, Népművészet, képzőművészet, építészet. A korábbi, „karanténriliológiájához” (2020b, 2021, 2022) hasonlóan (ebben a kötetben is van gazdag irodalomjegyzék, valamint szó- és névmutató. A *Szélárnyékban* borítója egyszerre sejtelmes és figyelemfelkeltő. A színházi jelenet két karaktere (a Nemzeti Színház *Agón* című darabjából) maszkok mögé rejtőzik, ami jól tükrözi a könyv célját: a háttérbe szorult, kevésbé ismert alkotók és műveik bemutatását. A különböző maszkok egyszerűsége mögött megbújik az ismeretlenség, az addig felfedezetlen tehetség, a kitörésre való hajlam. A kötetben szereplő kritikai írások egyenként megragadóak, mert olyan alkotásokra és szerzőkre irányítják a figyelmet, amelyek eddig gyakran elkerülték a reflektorfényt, ezzel új lehetőségeket nyújtva az olvasók számára a művészeti világ felfedezésére, a művészi élményre, vagy

ahogy a szerző hangsúlyozza: az epifániára (katartikus élményre). Legyen szó József Attiláról, Tamási Áronról, Kodály Zoltánról, Fekete Istvánról, Temesi Ferencről, Csete Ildikóról, Somogyi Győzőről, Luzsicza Lajosról, Nagy Andrásról, Szarka Tamásról, Jámborné Balog Tündéről, Németh Kálmánról és sok más művészi tehetséggel megáldott alkotóról, biztosra vehetjük, hogy e könyv olvasója új, addig ismeretlen információkkal fog gazdagodni. Főleg azok számára lehet érdekes, akik egy szélesebb, gazdagabb művészeti világot szeretnének megismerni. (Balázs Géza: *Szélárnyékban*. Művészetkritikai írások. Inter-IKU, Budapest, 2024. 320 oldal.)

Hivatkozott irodalom

- Balázs Géza 1983. *Firkálások a gödöllői HÉV-en*. ELTE, Budapest, 113. (Előszó: Voigt Vilmos.) (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 18.) (1987a) „Titok a neved, Suha János...” Magyarországi tetovált feliratok. *Forrás* 19/3. 35–52.
- Balázs Géza 1987b. A firkálások kutatása és nyelvi jellemzői Magyarországon. *Magyar Nyelvőr* 111. 330–8.
- Balázs Géza 1987c. *Sátorfirkálások*. ELTE, Budapest. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok, 34.)
- Balázs Géza 1988. Tetovált szövegek Magyarországon. *Magyar Nyelv* LXXXIV. 460–70.
- Balázs Géza 1994a. *Beszélő falak. Ötszáz különféle graffiti, 1980–1990*. ELTE, Budapest. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok, 64.)
- Balázs Géza 1994b. *Tetovált szövegek*. ELTE, Budapest. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 59.)
- Balázs Géza 1994c. A tetoválás és a tetovált szövegek magyar néprajzi kutatása. 69–83. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan* 7. JGYTF Kiadó, Szeged.
- Balázs Géza 1994d. *Szövegtani gyakorlatok, vázlatok és tanulmányok*. ELTE, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Balázs Géza 1999. Kommunikációs létformák és átsapások. *Magyar Nyelv* 138–154.
- Balázs Géza 2006. Az sms-folklór – a minimálfolklór nyelvi képe. I. rész. *Magyar Nyelvőr* 439–456.
- Balázs Géza 2007. Az sms-folklór – a minimálfolklór nyelvi képe. II. rész. *Magyar Nyelvőr* 48–62.
- Balázs Géza 2015. Netfolklór – intermedialitás és terjedés. *Replika*. Társadalomtudományi folyóirat. 1-2. (90–91. szám) 171–186.
- Balázs Géza 2020a. Testeden a jel. A tetoválás aranykorszakai. *Múlt-Kor*, ősz, 82–89.
- Balázs Géza 2020b. *Nyelvszokások. A nyelvszokások mint szimbolikus nyelvi cselekvések*. Inter-IKU, Budapest. (IKU-monográfiák, 4.)
- Balázs Géza 2021. *A művészet és a nyelv születése. Szemiotika, művészetelmélet, antropológiai nyelvészet*. MNYKNT-IKU, Budapest. (IKU-monográfiák 6.)
- Balázs Géza 2022. *Folklór és nyelv. Folklór, művészet, irodalom, nyelv. Folklórlingvisztikai tanulmányok*. IKU, Budapest. (IKU-monográfiák, 10.)

TAKÁCS RÓBERT

AZ EMLÉKEZET NYELVE VAGY NYELV AZ EMLÉKEZETBEN?

Az emlékezet nyelve című kötetről

A nyelv mint emlékezet címmel jelent meg tanulmánygyűjtemény a Partiumi Keresztény Egyetem tudományos lapjának, az Acta Universitatis Christianae Partiensis műhelyéből, Pálfi József rektor és Maior Enikő rektorhelyettes, jelenleg rektori tanácsadó szerkesztésében (Partium Kiadó, Nagyvárad, 2024).

Kezdjük a rejtélyes címmel: A nyelv mint emlékezet? Talán arra utal, hogy a mi-lyen a nyelv az emlékezetben, ez lenne tehát az emlékezeti, vagyis kihalt nyelv? Vagy éppen arra utal, hogy a nyelv megőrzi az emlékezetet, a hagyományt? Az első értelmezés a pusztulásra, a másik éppenséggel a fennmaradásra, a továbbadásra utal. A kötet nem ad rá egyértelmű választ a kérdésre. Talán éppen azért, mert nem kíván a kérdésben állást foglalni. Ám a cím nyilvánvaló utalás az identitásőrző „emlékezhelyek” egyre népszerűbb fogalmára is. Például Jan Assmannról: A kulturális emlékezet (Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban). Vagy egy másik munka: Hajnádý Zoltán A kultúra mint emlékezet című könyve, amelyben az orosz kultúra sajátos történetének, néprajzának jelentéseit, rejtélyeit fejtegeti. Ha ennek fényében tekintjük A nyelv mint emlékezet című kötet írásait, akkor a közös kapocs az lehet, hogy a nyelvi megnyilvánulások, különösen a nyelvi emlékek, a nevek mind az emlékezet őrzői.

A kötet jól elkülönülő egyszavas fejezetekből áll. Nagyváradról, a Partiumból kiindulva láthatóan táguló körökben járja körül az emlékezhelyeket: Partium – Babel – Valósághajlítás – Kapcsolódások. A nagyvárad egyetemről indulunk Pálfi József és Balázs Géza kalauzolásában, amelynek szimbolikus és szimmetrikus évszámai: 1660/1990; vagyis az első várad református főiskola, valamint az előbb főiskola-, utóbb (1999) egyetemalapítás dátumával. További várad és partiumi érdekeltsgű írások: A boldog Várad frazeológiája (Balázs Géza), Amikor Várad volt a világ közepe (Tóth Ádám), Szigetvárad, drámakézirat (János Szabolcs), a Partium regénye (Ba-

logh Andrea), nagyváradi emlékezhelyek (Vígh Ivett-Barbara) majd pedig Székelyhíd alagútfolklorja (Szegedi Mária), érmihályfalvi sírfeliratok (Dihenes Zsuzsánna), sarmasági bálók (Szőlősi Vivien Erzsébet).

A Bábel a kulturális és nyelvi összezavarodás, egyúttal a soknyelvűség, a sokkultúrájúság (ma inkább úgy mondják: multikulturalizmus) jelképe. Kiss Róbert Richárd kommunikációs példákat hoz a jelenségre. Keller Péter Gárdonyi világában mutatja ki Bábelt. Négy egyetemi hallgató a 2006-ban készült *Bábel* című filmről írt esszét: Andó Réka, Bölöni Réka, Létai Eszter, Nagy Dóra-Kata.

Valóságahajlításon ugyancsak sok minden érthető. Elsősorban: a téves mítoszokra (urban legend), álhírekre, illetve önbecsapásra gondolhatunk ennek kapcsán. Várhelyi Csilla Bukta Imre festőművész világát, a művész szavaival egy „Másik Magyarországot” mutat be. A partiumi egyetemisták a valóságahajlítás kapcsán az álhírekről és a viccekről értekeznek: Badar Ivett, Oláh Karola, Pápai Erika, Pap Nóra, Balázs Emőke.

Ha már kulturális és nyelvi rejtélyekről szó esett, akkor fejtegetssük egy kicsit tovább a 38 szerzőtől 40 írást tartalmazó kötet mélyebb jelentéseit.

Mi is az az AUCP? Acta Universitatis Christianae Partiensis, a Partiumi Keresztény Egyetem többnyelvű tudományos folyóirata. Az AUCP műhelyét, partiumi tanárok és egyetemi hallgatók, valamint magyarországi kollégák alkotják. Az AUCP-t Balázs Géza egyetemi tanár indította el 2009-ben, 2024-ben pedig már a 6. évfolyama, összesen 12 száma látott napvilágot. A kötetet ingyenesen olvashatók a Partiumi Keresztény Egyetem honlapján: <https://partium.ro/hu/tudomany/partium-kiado/acta-universitatis-christianae-partiensis>

Bábel: 2021-ben Balázs Géza nagyváradi filmszemiotika óráján elemezték a hallgatók a *Bábel* című filmet, amelynek témájából 2022-ben Budapesten diákkonferencia Zamárdiban szabadegyetem szerveződött, valamint 2024-ben *Bábel* címmel tanulmánykötet is megjelent.

Valóságahajlítás: Balázs Géza szervezésében 2023-ban ezzel a címmel volt Budapesten diákkonferencia és Zamárdiban szabadegyetem, amelyen ugyancsak részt vettek partiumi egyetemi hallgatók, s ennek az anyaga is megjelent kötetben.

Kapcsolódások: Valamennyi szerző (munkatárs és tanítvány) és valamennyi írás kapcsolódik Balázs Géza alkotói munkásságához a firkálástól az internetnyelvészetig. Megvan tehát a közös pont: Balázs Géza egyetemi tanár, aki 2014-től tanít a Partiumi Keresztény Egyetemen. Éppen tíz éve. És 2024-ben tölti be 65. születésnapját. Mivel erre semmilyen utalás nem történik, csak ezzel a nyomozással jöhetünk rá. Illetve, talán a fülszöveg némi tájékoztatást, mert azt éppen ő írta: „A kultúra mélységét a múlt adja meg, a hagyomány, a nyelv: sőt a nyelvi hagyomány. A nyelv többszörösen kódolt emlékezetként szolgál. A mélyben a grammatika és az ősi szavak, ezekre épülnek a nyelvi emlékek, nyelvszokások, majd a felszínen a mindennapi nyelvhasználat...”

És ha ennyi nem lenne elég, vegyük észre, hogy a legelső, a fejezetek előtti vezető tanulmány Szentmártoni Szabó Gézától: A Géza keresztnév története és kalendáriumi

ünnepe bár a „Szöcs Géza emlékére” alcímet viseli, azért kétszer is szerepel benne Balázs Géza neve is. Mint megtudtuk, Szöcs Géza kezdeményezésére a „Gézák” rendszeresen összejártak február 25-én. Sajnos, Szöcs Géza már csak egy égi kávéházból figyel a Gézák evilági társaságát. És remélhetőleg örömmel tölti el, hogy a Partium Kiadó gondozásában ilyen sokszínű, értékes kötet jelent meg.

További kapcsolódások, amelyek rámutatnak Balázs Géza tematikai sokszínűségére:

A kazári népi erdőgazdálkodás munkamenete és szakszókincse. ELTE – MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest., 1982.

Firkálások a gödöllői HÉV-en. ELTE–MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 1983.

Sátorfirkálások. ELTE – MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 1987.

Tetovált szövegek Magyarországon. *Magyar Nyelv* 1988. 460–470.

Szövegtani gyakorlatok, vázlatok és tanulmányok. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1994.

A magyar pálinka. Aula, Budapest, 1998.

Pálinka, a hungarikum. Állami Nyomda, Budapest, 2004

Az álom nyelve. Inter – IKU, Budapest, 2017.”

Karanténtrilógia: *Nyelvszokások.* Inter – IKU, Budapest, 2020; *Folklor és nyelv.* IKU, Budapest, 2022; *A művészet és a nyelv születése. Szemiotika, művészetelmélet, antropológiai nyelvészet.* MNYKNT – IKU, Budapest, 2021.

Az internet népe. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2023

Szélárnyékban. Művészetkritikai írások. Inter – IKU, Budapest, 2024

A színházantropológia új szakirodalmáról. *Magyar Művészet* 3. 93–101.

Valamint az e kötetben is közölt négy korábbi tanulmány:

A nagyváradai magyar egyetem születése: 1660/1990. (Társszerző: Pálfi József) *Acta Universitatis Christianae Partiensis – Studia culturale* 1 (2019), 3–6.

Boldog Várad frazeológiája. *Acta Universitatis Christianae Partiensis – Studia culturale* 1 (2019), 7–13.

A pálinka metafizikája. 7–14. In: Gyanó Szilvia (szerk.): *Tanulmányok a házi pálinkáról. A házi készítésű gyümölcspárlat kultúrája, értelmezése a Balaton vidékén a 20. század II. felétől napjainkig.* Balatoni Múzeum, Keszthely, 2024.

Spiritualitás és nyelv. *Várad* 2024/6. XXIII/6. (231. szám): 57–64.

Megjegyzés: Az írás megjelent a Várad című folyóirat 2024/12. számában is. A teljes kötet itt olvasható: <https://e-nyelv.hu/termek/a-nyelv-mint-emlekezet/>

SZÉPLAKI ERZSÉBET

ANYANYELVI PRAKTIKÁK

A gyerekek, kamaszok és fiatalok anyanyelvi képességeinek fejlesztése roppant szerteágazó és kihívásokkal teli feladat az óvodapedagógusok, a tanítók és a magyartanárok számára. Ez a tevékenység nagyon sok területet foglal magában a beszédértés és a kifejező képesség fejlesztésétől kezdve a szóbeli és írásbeli szövegértésen és -alkotáson át a kommunikációs készség fejlesztéséig.

Napjainkban a pedagógusok képességfejlesztő munkáját nehezíti, hogy egyre több a gyermek szenved a virtuális autizmus jegyeitől és a figyelemhiányos hiperaktivitás következményeitől. Az alfa generáció – a 2010 után születettek – tagjainak jellemzője például, hogy nehezebben tanulnak meg beszélni, kisebb a szókincsük, mint az előző nemzedékéké. Ez a társas kapcsolatok hiányára vezethető vissza. Soha nem volt nagyobb szükség arra, hogy a pedagógus társadalom összefogjon, minden tagja elfogadja, hogy az anyanyelvi képességek fejlesztése nem csak az óvodapedagógusok, a tanítók és a magyartanárok feladata, hanem minden szaktanáré. Soha nem vált annyira szükségessé, mint most, hogy érvényesüljön a nevelőtestület egysége az elve. És még ez is kevés lesz, ha nem sikerül az oldalunkra állítani a szülőket és a nagyszülőket, hiszen az anyanyelvi nevelés a családban kezdődik

A pedagógusok igyekeznek alkalmazkodni a megváltozott nevelési és oktatási helyzethez. Keresik az új módszertani utakat, igyekeznek új ötletekkel színesíteni foglalkozásaikat, óráikat, hogy kellőképpen tudják motiválni a tanítványaikat, de ezeknek a törekvéseknek a megelőli és élvezői többnyire csak a saját csoportjaikba, osztályaikba járó gyerekek.

Milyen jó lenne ezeket a jó gyakorlatokat közkinccsé tenni? – merült fel Balázs Gézában az ötlet, hogy készüljön egy módszertani útmutató a 3–18 éves korosztály anyanyelvi fejlesztéséhez. A kiadvány célja: a magyar nyelvi kultúra fejlesztése sokak számára fontos, ezért olyan partnerek támogatták professzor úr elképzelését, mint a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport, a Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága és a Petőfi Kulturális Ügynökség (PKÜ) Kazinczy Műhelye, utóbbi az ötlet megvalósítójává vált. A törekvés beleilleszkedik abba a modern elméletileg megalapozott, közösségi hatókörű nyelvstratégiába, amelyet a rendszerváltozás után az MTA illetékes bizottsága felkérésére Balázs Géza (1996, 1998, 1999, 2001, 2005), illetve Balázs Géza és szerzőtársai (2004) dolgoztak ki és indítottak el. Párhuzamos törekvés az ún. szalutogén kommunikáció és pedagógia, melynek részletes leírását adja Balázs László (2023), valamint a nyelvstratégiához újonnan illeszkedő digitális pedagógia kapcsán Arató Balázs és Balázs Géza (2023), Szőke-Milinte Enikő (2023) és Szűts Zoltán–Szűts–Novák Rita (2023).

A most ismertetendő kiadvány bevezetőjében Balázs Géza *Élő magyarórák* címmel összefoglalja a gyakorlati nyelvstratégia néhány lépését, eseményét (9–13. old.).

2023 áprilisában Balázs Géza a PKÜ Kazinczy Műhelye nevében felhívást intézett a határon innen és túl élő pedagógusokhoz, elméleti szakemberekhez, hogy tegyék közkinccsé módszertani tárházuk gyöngyszemeit. Olyan írásokat (ismertetőt, tudósítást, beszámolót, esettanulmányt, cikket) vártak, amelyek az anyanyelvi nevelésben sikeresnek bizonyult feladatot, munkamódszert, játékot mutatnak be irodalom- és nyelvtanórán, szakkörben, önképző körben, könyvtárban, irodalmi esten, kiránduláson, óvodában, iskolában és iskolán kívül, akár a családban. Az ígéretük szerint a legjobb írásokat a Kazinczy Műhely által szerkesztett anyanyelvi kiadványban jelentetnék meg. A felhívásra sok munka érkezett a 3–18 éves korosztály anyanyelvi képességének fejlesztésének lehetőségeiről. Nem volt könnyű helyzetben a szerkesztőbizottság, de a végeredmény egy olyan hiánypótló kiadvány lett, amelyre valamennyien büszkék lehetünk. A kiadvány három téma köré szerveződik.

Játékok

A fejezet mottója lehetne, amelyet Ciavoiné Létai Andrea Hajnalka a munkájának bevezetőjében így fogalmazott meg:

„A játék a megértés és a túlélés eszköze lehet gyermeknek és felnőttnek egyaránt. Olyasfajta tanulás, amikor a »játékvezető« és a »játékszótárs« a »játéktérben« úgy »játszanak«, hogy közben egymáshoz és a játékszabályokhoz is igazodnak azért, hogy megvalósuljon egy nemes, igényes feladat, ami jól átgondolt és következetes munkát igényel: az anyanyelv megszerettetése, az irodalmi és a nyelvtani ismeretek összefüggéseinek megértése, megélése, helyes használata a hétköznapi életben.”

A játékok leírása, bemutatása az óvodától a felső tagozatos irodalomórákon ível át. Az írások gazdagon illusztráltak, a figyelemfelkeltő címek érdekes tartalmakra utalnak.

(A) „játékok megalapozhatják az olvasói szokásokat, hogy a gyermekek rendszeresen olvassanak, és tervszerűen válasszák meg olvasmányaikat, hogy megismerjék az »tudok olvasni« élményét, az anyanyelv páratlan szépségét, a könyvtárhasználat lehetőségét, az esztétikai fogékonyságot, s ezekkel párhuzamosan kialakulhat és fejlődhet az értékes és az értéktelen megkülönböztetésének képessége, valamint az »értékes olvasni« meggyőződés, a »megismerem, hogy megértsem« beállítódás.” (*Drámajátékok színes tárháza – Olvasással és játékkal az anyanyelv megtartásáért mélyszórványban*).

Ahogy a címből is látszik, Ciavoiné Létai Andrea Hajnalka mindezt egy partiumi mélyszórványban, Élesden gyakorolja. A következő írás Dihenes Zsuzsánnáé: *Népmesmondás az érmihályfalvai óvodában*. A nagyvárad-i Kabai Kitty egy misztériumjáték föllevenítését írja le: „Közel ötszáz esztendő múltán újra életre kelt a Dúsgazdagolás nevet viselő misztériumjáték a húsvét utáni első vasárnap, fehérvasárnap délutánján a Nagyvárad-réti református templomban.” (*Dúsgazdagolás vagy Lázár-játék*)

„Hogyan tudjuk lekötni a Z- vagy az alfa generáció tagjait? Hogyan tarthatjuk fenn érdeklődésüket a tanórán vagy a családi játék során? Hogyan tudjuk több érzékszerv oldaláról megerősíteni az ismereteiket? Hogyan generáljuk a gyerekek szabad asszociációit, kreativitását? Erre nyújthat módszert a kíváncsi láda.”

Ehhez ad tanácsokat Oláh Marianna (*„Kíváncsi láda” és más szövegalkotó módszere*), valamint: Kulcsár Marianna (*Ötletek irodalmi alkotások feldolgozására felső tagozatban*). Pásztor Angelika ezzel indokolja módszerét:

„Kísérletet teszek arra, hogy létrehozzak egy olyan fejlesztőeszközt, mely képes ellenőrizni, mérni és értékelni a tanulók tanulásban nyújtott teljesítményét. Kidolgozása közben arra törekedtem, hogy bármely tantárgyra adaptálható legyen, hiszen mindennapos munkánk során illusztrációkkal és szövegekkel dolgozunk” (*Fiat lux! Műveld a csodát! – Szövegértést-szövegalkotást fejlesztő jó gyakorlat*).

És egy ugyancsak izgalmas óra: „Évek óta meghívom az osztályom diákjait, hogy költözzenek be az én Olvas-Lakomba, és mesélik el, mit olvastak” ez pedig Gyergyádesz Lászlóné gyakorlata (*Olvas-Lak olvasási verseny – Az olvasás helyzete a mai gyerekek életében*).

Foglalkozásvázlatok

Főiskolai hallgatóként mindig ámultam azokon a társaimon, akik mással írást írtak meg a tanítási gyakorlatra az óravázlataikat, vagy egyszerűen lemásolták másét, aztán „megtartották” az órát. Én erre sosem voltam képes. De később tanítónaként, magyar-tanárként nagyon szerettem lyukasóráimon beülni a kollégáim órájára, hiszen sokat tanultam tőlük. Imádtam tanulmányozni a *Tanító* című újságban megjelent óravázlatokat. Nagyon sok ötletet vettem át belőlük, vagy gondoltam tovább. Az egymás tanítása kooperatív módszer nemcsak a tanulók számára hatékony, hanem jól működik a pedagógusok között is. Ezt a célt szolgálja az *Anyanyelvi praktikák* ezen fejezete. Elekes Anna-Gyöngyi: *A szorgos és a rest leány*: Vegyes óvodai csoport részletes foglalkozásvázlata. A foglalkozás céljai: a beszéd és a kifejezőképesség fejlesztése, a szó-

kincs minőségi és mennyiségi gyarapítása. A gyerekek képzeletének gazdagítása. Értelmi és érzelmi fejlesztés a mese által. A szóbeli közlés megértése. Kocsis Zsuzsanna: *A helyesírás alapelvei – Példa a tanórai differenciált tehetséggondozásra és felzárkóztatásra*: Az óravázlat egy olyan tanítási óra váza, ahol a tanulók színről elnevezett homogén csoportokban tevékenykednek, képességek szerinti bontásban. Piros (tehetséggondozás, páros munka), narancs (tehetséggondozás, csoportmunka), sárga és kék (fejlesztés, frontális munka), zöld (felzárkóztatás, csoportmunka). A mellékletekben a csoportok feladatainak tanári változata olvasható vagy tanulói feladatlapok találhatók. Dénes Ágota: *Hej, tulipán, tulipán... – Gyermek kultúra közvetítése népi hagyományaink által*:

„bemutatom, hogyan sikerült megvalósítanom azt, hogy a kultúra, ezen belül a népi kultúra átadása valódi értékek mentén, élvezetes legyen. A rendhagyó olvasásórán a néphagyomány egyes elemei mint ismeret- és tudásközvetítő eszközök jelentek meg: találós kérdés, népdal, mondóka, népmese, gyermekjáték, kézműves tárgyak. A cselekvő részvétel a művelődés, az önművelés lehetőségét teremtette meg a gyerekek számára. Az élmény és érzelmek központú foglalkozás nemcsak új ismereteket és tudást nyújtott tanítványaimnak, hanem felkeltette érdeklődésüket a népi kultúra értékei iránt is.”

Az Anyanyelvi praktikák szerzői a berettyóújfalui Bodorka népmesepontban
(15. Élő magyaróra tábor)

Farkashalmi Erzsébet: *Nem azért élünk, hogy együnk, hanem azért eszünk, hogy éljünk:*

„A címben megfogalmazott bölcs mondás nagyon találó, hisz a létfenntartásunkhoz táplálkoznunk kell. Különösen igaz ez az állítás a mindig éhes serdülőkorú fiatalokra. Úgy gondolom, hogy az általam összeállított finom falatok kellően ráhangolják majd a diákokat a nyelvtanórára. Bízom benne, hogy a »hasukon« keresztül motiválhatom őket az összetett szavak helyesírására és a szabályzat eszközként való használatára.” Széplaki Erzsébet: *A zöngéesség szerinti részleges hasonulás tanításának rejtelmek (5. évfolyam)*: „A beszédhangok tulajdonságainak ismerete nagy szolgálatot tesz a helyesírás tanításakor...”

Módszertanok

A „kíváncsi láda”, az Olvas-Lak vagy a dúsgazdagolás után sokak számára bizonyára először hallott módszer: padlóképes mesefeldolgozás. Schlichter-Takács Anett–Csimáné Pozsegovics Beáta mutatja be:

„A módszer lehetővé teszi, hogy a mesék, történetek feldolgozása közben a gyerekek a hallottakat elképzeljék, gondolataikat, érzelmeiket különböző kellékek, eszközök segítségével kifejezzék. A gondolatársítás, a képzelet által létrejött belső képeket padlóképekben jelenítik meg. Hangok, asszociációk által kapcsolódik egymáshoz a képzelet és a valóság világa, megkönnyítve a megértést, a tudás elsajátítását.” (*Padlóképes mesefeldolgozás egy kortárs mesével*).

Egy másik érdekes, és valószínűleg a gyerekeket könnyen megragadó módszer: *Képregények, képregényalapú mediatisztikus közegek magyarórán* (Schlichter-Takács Anett–Csimáné Pozsegovics Beáta–Fogelné Pálos Anikó). Nyelvtanóra a múzeumban?

„Mit keres az irodalom és a nyelv egy szabadtéri múzeumban? – tehetnénk fel joggal a kérdést. A néprajz és vizsgálatának mindenkor tárgya nem választható és nem vizsgálható külön a mindenkor beszélt köznyelvtől. A néprajzi gyűjtések, tárgyak, gyűjtemények mára komoly megőrző szerepet töltenek be a nyelv szempontjából is. A múzeumi látogató sokszor nem csak ismeretlen kultúrával találkozik: nem ismeri a kiállított tárgyak, bemutatott szokások funkcióját, és sokszor már a szavak sem jelentenek semmit. A tárgyak többsége már nem része a mindennapi életünknek, ha hagynánk, a feledés homályába merülnének.” (Farkas Gergely: Mintagyakorlat: „*Dörcön innen, gyótán túl...*” – *Somogyi nyelvjárások és tájszavak a Szennai Skanzenben*).

A mintagyakorlatot 2024 tavaszán, a magyar nyelv hetén az anyanyelvi piknik-sorozatban élőben is bemutatták a szennai falumúzeumban, ezzel azt is jelezve, hogy az Anyanyelvi praktikák nem pusztán ötletgyűjtés és anyagközlés, hanem élő gyakorlat is. Schlichter-Takács Anett–Fogelné Pálos Anikó–Farkas Gergely: *Mesefeldolgozások múzeumi környezetben*: A szerzők egy mintagyakorlat írnak le arról, hogyan lehet beilleszteni a Szennai Skanzen „Meseház” című múzeumpedagógiai foglalkozását az első osztályos tananyagba. A foglalkozás során a részt vevő gyerekek Somogy régi lakó- és melléképületeit (Rinyakovácsi, Kisbajom, Csököly, Nagykorpád és Somogyszob), udvarait végigjárva a parasztgazdaságoknak a mai gyerekek számára ismeretlen nevű és funkciójú tárgyait, hagyományait, szavait ismerik meg mesébe ágyazva. Gyergyádesz Lászlóné: *Rímes nyelvtan, avagy rigmusok (tanítóversek) a magyar nyelvtan oktatásában*: Ez a „mnemotechnikai módszer nemcsak hogy segít megtörni, illetve feloldani a diákoknak a magyar nyelvtannal szembeni eleve meglevő ellenállását, hanem kedvet is csinál nekik a nyelvtani szabályok tanulásához.” Ez hasonló jó ötlet ugyanattól a szerzőtől: *Színkódolás az irodalom- és nyelvtanórán*. Alighanem mindeddig egyedülálló Kabai Kitty gyermek-istentiszteletekhez készített módszertani útmutatója:

„A *Láttuk az ő csillagát* című módszertani útmutató gyermek-istentiszteletekhez a Nagyvárad-réti Református Egyházközség és a Csillagocska Alapítvány megbízásából készült. Egyedisége, hogy a bibliai történeteket a néphagyomány és a jeles napok párhuzamában és ezeknek megfelelően meséli óvodáskorú gyermekek számára. A történet elmélyítéséhez a népi gyermekjátékokat és a korosztálynak megfelelő népdalzsoltárokat hívja segítségül.”

H. Tóth István – Zámbóné Kis-Illés Magdolna: *Hangulatátölelés Weöres Sándortól*:

„dolgozatunkkal a magyarul olvasók szépirodalmi és szakmai olvasottságához akartunk hozzájárulni. Miközben Weöres Sándor *Ringató* című verséről vetetünk fel értelmező gondolatokat, tekintettel voltunk a mindennapi gyermeknevelés lehetőségeire, annak kiteljesítésére és színesítésére is.”

Minya Károly: *Élménynyelvtanóra élőnyelvi példák alapján*:

„Gyakran hallani, hogy a nyelvtanóra száraz, unalmas. Ennek élvezetesebbé tételében segíthet a jól megválasztott indukciós szöveg, a nyelvtani ismeretanyag illusztrálására szolgáló szó, példamondat, szövegrészlet. Úgy vélem, hogy az elemzések, bemutatások során minél több szabad, élőnyelvi példára van szükség, olyanra, amely közel áll a diákokhoz – minden (nyelvi) szinten. Elsősorban a helyesírási, nyelvhelyességi, valamint a leíró nyelvtani ismereteket elmélyítő órákon van kiemelt szerepük.”

Az *Anyanyelvi praktikákban* közreadott játékok, óra- és foglalkozástervek, módszertani útmutatók rengeteg kincset rejtenek magukban. Lehetőséget nyújtanak arra, hogy a kollégák egymást tanítva egymástól tanuljanak. Ugyanakkor minden olyan szülő figyelmére is számot tart, aki szívén viseli gyermekének anyanyelvi nevelését, hiszen az alapokat a szülők rakják le a gyermek megszületésének pillanatától.

Pölcz Ádám szerk.: *Anyanyelvi praktikák. Módszertani útmutató a 3–18 éves korosztály anyanyelvi fejlesztéséhez*. Társzerkesztő: Takács Róbert. Ötlet és szakmai irányító: Balázs Géza. Petőfi Media Group, Budapest, 2024. 210 lap. ISBN 978-615-6774-01-9

A könyv ingyenesen olvasható és letölthető itt: <https://e-nyelv.hu/szabadpolc/>

Szakirodalom

- Arató Balázs – Balázs Géza 2023. Hol a tudás, amit elvesztettünk az információban? A digitális pedagógia diszkurzív-intuitív megközelítése antropológiai és jogi nézőpontból. *Magyar Nyelvőr* 147. 2023: 755–776.
<https://doi.org/10.38143/Nyr.2023.5.755>
- Balázs Géza 1996. Egy lehetséges magyar nyelvstratégia körvonalai. *Magyar Nyelvőr* 250–63.
- Balázs Géza 1998. *Magyar nyelvkultúra az ezredfordulón*. A–Z, Budapest.
- Balázs Géza 1999. A magyar nyelvművelés állapota. Tudománypolitikai áttekintés, javaslatok. (Tanulmány az MTA Magyar Nyelvi Bizottság felkérésére.) *Magyar Nyelvőr* 9–27.
- Balázs Géza 2001. *Magyar nyelvstratégia*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Balázs Géza szerk. 2004. *A magyar nyelv jelene és jövője*. I–II. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest.
- Balázs Géza 2005. „A magyar nyelv elé mozdításáról...” *Vitairat a nyelvművelésért*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Balázs László 2023. Az iskolai kommunikáció egy rejtett dimenziója – szalutogén pedagógiai kommunikáció. *Magyar Nyelvőr* 147. 2023: 692–712.
<https://doi.org/10.38143/Nyr.2023.5.692>
- Szöke-Milinte Enikő 2023. Pedagógiai kommunikáció az információs társadalomban. *Magyar Nyelvőr* 147. 2023: 583–622. <https://doi.org/10.38143/Nyr.2023.5.583>
- Szűts Zoltán – Szűts-Novák Rita 2023. A social media és az okoseszközök kommunikációs jellemzőinek hatása a pedagógiára. Elméleti alapvetés a kommunikáció és a neveléstudomány kapcsolatáról. *Magyar Nyelvőr* 147. 2023: 565–582.
<https://doi.org/10.38143/Nyr.2023.5.565>

VÖRÖS OTTÓ

KISS JENŐ: MIHÁLYI TÁJSZÓ- ÉS NÉVTÁR. TÁJSZAVAK, FÖLDRAJZI-, SZEMÉLY- ÉS ÁLLATNEVEK. MÚLT ÉS JELEN

Úgy vettem hírét Kiss Jenő új könyvének megjelenéséről, hogy új, bővített kiadásban jelent meg a Mihályi tájszótár. Kézbe véve derült ki számomra, hogy nem erről van szó. Ez már nem tájszótár, hanem a szeretett szülőföld megbecsült emlékeinek lexikona. A benne szereplő adatok legrégebbi és legutolsó dokumentálása közötti időtartam 824 év. A szócikkben megjelenik mindaz a kulturális (gazdasági és szellemi) érték, amit a mindenkori mihályi települési közösség létrehozott, nyelvileg megjelölt, gondozott, utódainak tovább örökített a maga nyelvi eszközeivel, a rábaközi Mihályi nyelvjárásával. Egy tartalmas tudós élet munkája a világra már nyitott gyermekkortól mostanáig. Nem befejezett és nem véges, csak abbahagyott. Ahogy Kiss Jenő is vallja, mert a nyelvnek az a természete, hogy a világ változását a maga változtatásával mindenkor tükröznie kell. Ennek a szemléletnek is tulajdonítható, hogy az Új mihályi tájszótárba olyan szócikkeket is felvett, amelyeket a régebbi elvek szerint még kihagyott volna, mert nem igazán tájszavak, de a köznyelv számára már archaikusak, csak a hagyományos falusi életmód régebbi világához köthetők (halottsirató, keresztkoma, kertalja, lélekharang).

A könyv tartalmának elrendezésében a „tudós tanár” szemlélete látszik. Az olvasót tartalmilag és fogalmilag eligazító bevezető után tanítja az olvasót a tájszó, a tájszótár fogalmi leírásával, illetve a szócikkek olvasásának segítségét szolgáló útmutatójával, beleértve a mihályi nyelvjárás azon jelenségeinek leírását, amelyek a szótári adatok értelmezéséhez szükségesek.

A könyv harmadik egysége az Új mihályi tájszótár, amiben a szócikkek betűrendes sora után azok elemző értékelésével foglalkozik adatai sajátos tartalmi többletének jelenségeivel, amelyek a nemzeti nyelv (köznyelv?) egészéhez viszonyítva vehetők számba; pl.: a mihályi tájszavak tagolódása: névbeli, fogalmi tájszavak, köznyelvi megfelelőjüktől valamilyen szinten eltérő, társadalmi rétegződésük szerinti, az *Értelmező kéziszótárban* szereplő mihályi szavak stb.

A könyv negyedik fejezete a Tulajdonnevek. Ez azért is figyelemre méltó, mert újszerű, önállóan nem szoktak szerepelni tájszótárakban. Ez tartalmazza a földrajzi neveket, személyneveket, benne a névcsőfólokat, a családneveket és az állatneveket.

A könyv tartalmi részét pontos forrásjegyzék és nagyon gazdag irodalomjegyzék zárja.

A könyvet bizonyosan érdeklődéssel veszik kézbe Mihályi mai lakosai és elszármazottai, akiknek a rájuk hagyott kulturális kincsét gyűjtötte egybe Kiss Jenő professzor

úr, de az egyetemi hallgatók tankönyvként is forgathatják, akár nyelvjárástani, akár névtani szemináriumot választanak, és haszonnal kereshetnek fontos adatokat a tudomány képviselői, történészek, néprajzosok, helytörténészek.

És végül ne felejtsük el, hogy Kiss Jenő a Tinta Könyvkiadó segítségével 80. születésnapja táján ajándékozott meg bennünket. Tisztelettel és szeretettel gratulálunk.

(Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2022. 626 old.)

BALÁZS GÉZA

VÁRADY TIBOR KÖSZÖNTÉSE 85. SZÜLETÉSNAPJÁN

Hogyan kezdődik egy jogász és egy nyelvész barátsága? A jog számára alapvetően fontos a közérthető nyelvi kifejezés. De nem jó, ha a jogász és a nyelvész barátsága a jogi szövegek nyelvi értelmezésével kezdődik. Jobb, ha ezt megelőzik közös célok. Például a nyelvi jogok, a nyelvstratégia vagy a jogi nyelv művelése, vagy még inkább a nyelv, az anyanyelv szeretete. Kettőnket leginkább ez kapcsol össze. Várady Tiborral adai Szarvas Gábor Nyelvművelő Napokon ismerkedtem meg, talán két évtizede. A Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület ma már több mint fél évszázados nyelvművelő tevékenysége kiemelkedő a Vajdaságban. Azután elkezdtünk beszélgetni Várady Tibor (jugoszláviai) jogászprofesszorral, s beszélgetéseinknek kitüntetett helye lett egy-egy belvárosi kávézó. Mindig izgatott, ha beköszönt hozzám a történelem, ezt a történelmet, személyes történelmet hozta el – főleg Jugoszlávia kapcsán – nekem Várady Tibor.

Póttörténelem, ahogy Várady Tibor mondaná. De azután kiderült, hogy Várady Tibort hasonló nyelvpolitikai, sőt mindennapi nyelvi kérdések izgatják, mint engem is. Többször beszélgettünk az 1942-es újvidéki hideg napokról. A szerb nyelvben a razzia szónak a „hideg napokig” a jelentése pusztán annyi volt: házkutatás, de azóta a szerb nyelvben: tömeggyilkosság. Így változik a történelem hatására a nyelv.

Mennyire fontos üzenet rejlik Németh Ferencsel közösen jegyzett könyvének címében: Országok változnak, kultúrák maradnak. És tegyük hozzá: nyelvek is maradnak. Legalábbis egy ideig. Azután kihalhatnak, esetleg újra feltámadhatnak. Minden rajtunk, beszélőkön áll.

Később azért is találkoztunk (úgy fél évente egyszer, de azért rendszeresen), mert a jeles becskeréki ügyvéd jogászcsalád leszármazottjaként nagyapai-apai családi irattárának hallatlanul értékes jogi anyagát dolgozza fel dokumentumkönyvekben, jogi elbeszélésekben (szerintem megteremtette a jogi elbeszélés műfaját) – s ennek során mindig előkerülnek új és olykor értelmezendő kifejezések. Történelmi, alkalom szülte kifejezésekre hívja fel a figyelmemet, olyanokra, mint a pártbecsületszó, népel-

lenes mosoly vagy a házasság utáni házasság – ezek szépirodalmi rangú dokumentumkönyveinek címében is szerepelnek. Meg arra, hogy bizony volt egykor névelemzés és kontra-névelemzés. Póttörténelem, szeretném másodjára is kiemelni.

Megőrökít egészen különleges személyiségeket. Ilyen volt például Szerb László, aki 1944 májusában együtt volt munkaszolgálatos Radnóti Miklóssal a bori munkatáborban. Ismerteti Szerb László jogi-szervezeti javaslatát a nukleáris fenyegetettség, vagyis világkatasztrófa elkerülésére: melynek alapja a kölcsönös bizalom lehetne... Mint írja: „a legnagyobb és legfejlettebb népek lényeges érdekei között nemcsak, hogy nincsenek ellentétek, hanem ezek az érdekek egyben közös nemzeti érdekek is”.

De a világ mintha nem akarna erre figyelni. Az egyedi póttörténelmek arra is figyelmeztetnek, nehogy az egész kultúránk póttörténelemmé váljon.

Várady Tibor oktatói, jogi munkája mellett megőrizte írói vénáját. Az 1976-ban írt Egérszürke szoba titka című regénye engem sokban emlékeztet Esterházy Péter Termelési regényére; a végtelen értekezletesdi ironikus ábrázolásával. Várady Tibor írói-alkotói stílusának jellemzője az ironia, az anekdotikus előadásmód.

Beszélgetéseink harmadik tárgya a tudomány. Fontos írása a közelmúltból: Mikor nehezebb értelmiséginek lenni – a kommunizmus alatt vagy után. A konfrontálódó világunknak egy Gandhi-idézettel üzen: „A szemet szemért hozzáállás egy szép napon az egész világot meg fogja vakítani”. Messzemenően egyetértek egy másik következtetésével vagy tanácsával: ha van kétely, akkor van gondolkodás, és ha van gondolkodás,

akkor a létezés is folytatódhat. Ha fenn akarunk maradni, kételkednünk is kell...” Hogy az ilyen tudósokat segíti-e a most divatosá váló, és a társadalomtudományokba is bevezetett tudmánymetria, arról kétségeink vannak, vagyis kételkedünk, tehát bizonyára fennmaradunk, csak azzal lehet majd gond, aki nem kételkedik.

Közös törekvéseink gyümölcse a 2022-ben szerkesztéssel megújult Magyar Nyelvőr folyóirat. Négy jeles értelmiségi vállalt benne

védnöki szerepet: természetesen Várady Tibor, és mellette Tőkés László, Temesi Ferenc és Lőrincze Péter.

Köszönöm Tibor barátságát, köszönöm, hogy tanulhatok tőle, jól esik, hogy megajándékoz egy-egy jó történettel, ismeretlen szóval.

A jogászok és a nyelvészek együttműködését, barátságát fontosnak tartó köszöntőm végén pedig a jókívánságom: Isten éltesse Várady Tibort ezen a szép, jeles napon, és köszönet az ünnepség megszervezéséért a szervezőknek, és a Károli Gáspár Református Egyetem ÁJK Közjogi Intézetének.

ARATÓ BALÁZS

MI LEGYEN A BRONZ UTAZÓÓRÁVAL? HÁZASSÁG UTÁNI HÁZASÁGY

A Károli Gáspár Református Egyetem ÁJK szervezésében 2024. május 24-én köszöntötték kollégái, barátai Várady Tibor jogászprofesszort a Károlyi-Csekonics palotában.

„A hagyomány formái változhatnak, de lényege ugyanaz marad, amíg él a nép, amelynek lelkét kifejezi.” – fogalmaz Kodály Zoltán, és ez a gondolat méltán szolgálhat a mai alkalom mottójául.

Tisztelettel és szeretettel köszöntöm az est főszereplőit: Várady Tibor professzor urat, a bemutatandó művek szerzőjét, valamint Vékás Lajos professzor urat, aki az egyik kötetről, és Várady Szabolcs író, aki a másik kötetről fog beszélni a szerzővel.

Tisztelettel és szeretettel köszöntöm, kedves vendégeinket: professzor asszonyokat és professzor urakat, kedves kollégáimat, a megjelent doktoranduszokat, a Bocskai István Szakkollégium tagjait és a hallgatókat.

Mi legyen a bronz utazóórával? és Házasság utáni házasság – hangzik a mai est középpontjában álló két kötet címe. Ezúttal nem tankönyvet, jogtudományi értekezést tarthatunk a kezünkben, hanem Várady Tibor Professzor Úr kalandos időutazásra hív bennünket. Ugyanakkor mégsem távolodunk el a jogtól, csupán más szemszögből, az emberi természet felől tekintünk rá. Professzor Úr feldolgozásában ugyanis a családi ügyvédi irattár hagyatékából tárul elénk, hogyan éltek, min vitatkoztak, min pörlekedtek egymással elődeink. A két könyv azonban nem csupán jogtörténeti jelentőségű mű, hanem irodalmi kincs is, amely számos tanulsággal szolgál a mai kor embere számára.

Rávilágít, hogy természetünk időtálló és változhatatlan: apróságok bosszantanak bennünket, amelyekért akár véget nem érő perekbe is bonyolódunk. Ugyanakkor éppen ezzel tesszük maradandóvá utódaink számára korunk meghatározó értékeit, feltéve, hogy akad valaki, aki azokat finoman tanító bölcsességgel, lebilincselő élettapasztalattal, minden rosszat feledtető humorérzéssel, nem utolsósorban szépirodalmi igényességgel feldolgozza, bemutatja. Várady Tibor professzor úr pontosan ezt tette.

További üzenete a két műnek, hogy a levéltárak, irattárak nem csupán periratok és egyéb dokumentumok gazdag lelőhelyei, hanem egyszersmind a jogi hagyomány valóságos tárházai, továbböröklődésének letéteményesei is. A keresztény erkölcsi alapokon nyugvó hagyomány pedig – Ernst-Wolfgang Böckenförde német jogtudós szavaival élve – nem más, mint a jog etikai minimumtartalma és az állami homogenitás végső forrása. A hagyományokat azonban ápolni kell, ugyanis, ahogy Kodály is figyelmeztet, „kultúrát nem lehet örökölni. Az elődök kultúrája egy-kettőre elpárolog, ha minden nemzedék újra meg újra meg nem szerzi magának. Csak az a mienk igazán, amiért megdolgoztunk, esetleg megszenvedtünk.” Hálával tartozunk Professzor Úrnak, amiért utat mutatva feltárta, tovább gyarapította és ránk bízta múltunk kincseit.

Végül személyesen és a jogtudomány nézőpontjából is felemelő pillanatként élem meg, hogy korszakunk két legnagyobb jogtudósa, jogásznemzedékek felnevelője és mentora egyszerre van jelen körünkben. Várady Szabolcs irodalmi munkássága hasonló tiszteletet érdemel.

Mindannyiunk nevében köszönöm, hogy részesei lehetünk a mai könyvbemutatónak.

BALÁZS GÉZA

BÚCSÚ GRÉTSY LÁSZLÓ (1932. FEBRUÁR 13–2024. JANUÁR 21.) TANÁR ÚRTÓL

Az elmúlt több mint harminc évet, Grétsy László nyugdíjas éveit végigdolgoztuk. Grétsy tanár úrral akkor kerültem szorosabb kapcsolatba, amikor 1992-ben meghívott az *Édes Anyanyelvünk* szerkesztőségébe. Harminc évig szerkesztettük együtt a lapot. És közben volt közös tévéműsorunk (*Gyöngyök, Szószóló, Anyanyelvi szószóló*), működtettük az Anyanyelvápolók Szövetségét, és gyakran cseréltünk eszmét nyelvi dolgokról. Grétsy László az utolsó percig figyelemmel kísérte a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának munkáját is.

Grétsy László és Balázs Géza a Magyar Televízió *Anyanyelvi szószóló* című műsorának felvételén a műsor vendégeivel (2002. október 30.)

Grétsy László sem nyelvművelőnek készült, ahogy én sem. Korán megszületett máig egyedülálló monográfiája a szóhasadásról (a jelenség nevét is ő találta ki), amivel rangot vívott ki magának a tudományban. Első kutatói évtizedei az MTA Nyelvtudomá-

nyi Intézetéhez kötik. Ott a magyar nyelvi, nyelvművelő osztályon – látva a társadalmi igényt – vált nyelvművelővé. Ennek az időszakának páratlanul értékes, máig megkerülhetetlen munkája a Kovalovszky Miklóssal közösen szerkesztett kétkötetes *Nyelvművelő kézikönyv* (1980, 1985). Ezután az ELTE Tanárképző Főiskolai Karára ment tanszékvezetőnek, majd korán nyugdíjba vonult, hogy kedvelt foglalatosságainak, a nyelvi ismerterjesztésnek, nyelvművelésnek élhessen.

Lőrincze Lajost (Grétsy László egykori főnökét, majd jóbarátját) a rádió tette mindenki számára ismertté; s általa vált nálunk a nyelvművelés közüggyé. Grétsy Lászlót pedig leginkább a televízió. Nyelvi műsorai közül kiemelkedik a Vágó Istvánnal közös *Alljunk meg egy szóra!*-sorozat. A műsor ötletadója és szerkesztője Kiss János volt, aki az én későbbi tévéműsoraimat (*Mondolat*, *Csillagjel*) is szerkesztette. Amikor Vágó István az újonnan indult kereskedelmi televízióba távozott, én léptem a helyére. 1998-ban

Grétsy László 2017-ben (kép: Balázs Géza)

Gyöngyök címmel indult közös műsorunk Grétsy Lászlóval; de ebben nem éreztem jól magam. 2000-ben viszont a televízió felkért egy új nyelvművelő műsorra. Így született meg – kérésre Grétsy tanár úr bevonásával – a több mint száz (élő)adást megért Szószóló, Anyanyelvi szószóló. Igazából itt kerültem közel hozzá. Itt folytattuk a korábban Vágó Istvánnal elkezdett nyelvi portyák sorozata. Fontos törekvésem a nyelvművelés társadalmiasítása. Ezért minden műsorba hívtunk vendégeket is. Meglepett, hogy Grétsy tanár úr szinte mindenkit ismer a mérvadó értelmiségi körökből, és a nyelvi kérdéseken túl irodalmi, színházi, művészettörténeti kérdésekben is tájékozott. Pontosan úgy, ahogy a minden műveltségi területre kiterjedő nyelvművelést

(még pontosabb kifejezéssel: nyelvi művelődést) elképzeltem, és igyekeztem (nyelvstratégia néven) a gyakorlatba átültetni.

Grétsy tanár úr (egyszer kérte, hogy szólítsam Lacinak, de nem ezt nem tudtam megtenni) szerette, élvezte a nyelvi játékokat. Egyszer rámutatott a lakásában egy nagy szekrényre, azt mondta, tele van nyelvi játékkal – ebből született meg a *Nyelvi játéink nagykönyve* (2012). Akinek kétsége van afelől, hogy a magyar nyelv különleges, vegye kézbe a könyvet. És hamar rájön, hogy a magyar nyelv páratlanul hajlékony, kreatív szóalakítási lehetőségekben gazdag (hozzá szoktam tenni: ezek a jelenségek a nyelvkeletkezés álla-

potát is mutatják). Másik csodálatos, mindenki számára kötelezően forgatandó munkája *A mi nyelvünk* – 260 költőnk, írónk 465 verse, írása a magyar nyelvről. Mindig sejtettük, hogy íróinkat mennyire foglalkoztatja kifejezőeszközük, a magyar nyelv, de hogy ennyire, s hogy szinte mindegyiket, az ebből a gyűjteményből válik nyilvánvalóvá.

Grétsy tanár úr elmélyült, tudós kutató volt, bizonyítják ilyen jellegű munkái. De emellett nyilván nyitott, gyors gondolkodású és rokonszenves személyisége révén vált mindannyiunk nyelvész tanárává. Vele együtt dolgozva sokszor tapasztaltam, hogy szinte minden korábbi vagy mai, akár napjainkban alakuló nyelvi jelenségre kapásból tudott analógiát és magyarázatot mondani. Élete, munkássága ékes bizonyítéka annak, hogy mennyire fontos a tudományos ismeretterjesztés, s hogy a nyelvtudománynak nem szabad elefántcsonttoronyba zárkóznia. Szerencsénk, hogy volt egy Grétsy Lászlónk!

BUVÁRI MÁRTA

EMLÉKEZÉS GRÉTSY LÁSZLÓRA

A nekrológok mindig egy kicsit az írójukról szólnak. Mindenki a saját emlékeit írja meg az elhunytól. Hiába szeretném ezt elkerülni, nekem sem sikerül.

Grétsy tanár urat TIT-előadásokon hallottam először. Részben az ő hatására döntöttem el, hogy a nyelvműveléssel akarok foglalkozni. Amikor az MTA hivatalában dolgoztam, Patyi Sándor, az I. osztály titkára bemutatott neki. Eleinte kis nyelvművelő jegyzeteket írtam az *Élet és Tudomány*ban vezetett rovatába, később a *Magyarán szólva* című rádióműsorában is olvastam fel írásokat. Ott hangzott el a felvétel szünetében: „Mióta is hányjuk itt a borsót a falra? Hátha megtapad egy-két szem.” Míg javította cikkeimet, megtanított a cikkírás néhány fortélyára. Mivel a terjedelem korlátozott volt, gyakran rövidíteni kellett. Azt mondta, a bevezetést a legtöbb esetben el lehet hagyni. A tömörségre való törekvést azóta is megtartottam.

Csodálkozva hallottam Blankó Miklóstól az M5-ön elhangzott megemlékezésben, hogy Grétsy tanár úr kevés embert engedett közel magához (ő a kivételezettek közé számolta magát). Én inkább azt láttam, hogy mindenkihez kedves. Azt hiszem, neki egyáltalán nem voltak ellenségei. Akkor még Lőrincze tanár úr is ott volt a Nyelvtudományi Intézetben, ő is kedves volt hozzám, ő tette be a Nyelvőrbe szakdolgozatom rövidített változatát. Mindkettőjünkkel többször beszélgettem, és úgy láttam, Grétsy tanár úr gondolkozása elvszerűbb, következetesebb, mint nagy hatású elődjéé, akitől nem lehet elvitatni, hogy ízes beszédével személyes jó példát mutatott a rádióhallgatóknak.

Az egyetem befejezése után egy ideig külső munkatársként följártam a várba, a Nyelvtudományi Intézet szép, tornyos, vaskos falú épületébe. Sajnos a Tanár úr nem a *Nyelvművelő Kézikönyv* munkájába vont be, hanem átadott Elekfi Lászlónak, hogy a Ragozási szótárban segítsek neki. Ez kevésbé érdekes és fontos aprómunka volt, de legalább itt-ott bele tudtam szólni a zárt é jelölésébe is.

Egy időben úgy látszott, hogy lesz majd bővítés, és akkor én is oda kerülhetek, de nem lett, sőt, egyre zsugorodott a Magyar nyelvi osztály. Nekem pedig gyerekeim születtek, egy időre megszakadt a kapcsolatunk. Amikor vissza tudtam térni, az *Édes Anyanyelvünk*be kezdtem írni ismét cikkeket, a Petőfi Múzeumban a szerkesztőségi üléseken találkoztunk néhányszor. Azután Mészáros András hatására visszatértem eredeti vesszőparipámhoz, szakdolgozati témámhoz, a zárt é hanghoz. A Bárczi Géza Kiejtési Alapítványban a kétféle e hang megkülönböztetéséért küzdöttünk – és küzdünk még ma is, egyre kisebb reménnyel. Ebben Grétsy tanár úr nem támogatott. Érthető: tősgyökeres pesti lévén nem volt ebben érdekelt. Ha találkoztunk, kapcsolatunk továbbra is szívélyes maradt.

Akkor még a rádióban is, a televízióban is fő műsoridőben voltak nyelvművelő műsorok. Különösen hatásos volt az *Álljunk meg egy szóra*, amelyet a Híradó előtt vagy

után mindenki megkapott (mint most a reklámokat), élő, szórakoztató módon hívta föl a figyelmet egy-egy nyelvi visszásságra. (Grétsy László tévés partnere, Vágó István később szégyenletes módon az ellentáborhoz állt.)

A nyelvművelésre egyre nehezebb idők jártak. Az új nyelvészeti irányzatok elvitták a nyelvművelés létjogosultságát, tudománytalannak minősítették, megszólaltak kifejezetten ellenséges hangok. Ennek a magam részéről keményebb hangra váltottam, határozott elveket dolgoztam ki, hogy fel tudjuk venni a harcot, míg mások egyre inkább alkalmazkodtak. Amikor megkértem Grétsy tanár urat, hogy írjon ajánlást a H. Tóth Tiborral együtt készített *Nyelvhelyességi kisokos* című könyvecskénkhez, szívesen ráállt, bár némi fenntartást is megfogalmazott. Ez is mutatja rugalmasságát: nem utasította el mereven az övével nem egészen egyező állásfoglalást. Ha rajta múlt volna, nem volna ilyen megosztott a nyelvész társadalom.

Grétsy Lászlóban az utolsó fő hivatású nyelvművelőt tisztelhetjük és veszítettük el.

LIPTÁK VIVIEN – MOLNÁR MÓNICA:

„AZ ÉRTÉKES ÉLET ÉLHETŐ”

DR. KOVÁCS BÉLA-EMLEKÜLÉS A PARTIUMBAN

Maier Enikő – Szlopp Bernadette: Matematikusból egyetemépítő, Nagyvárad, Partium Kiadó, 2024.

„Béla mindig magyarul álmodott, és a szíve is magyarul dobogott.” Ez lehetne az összefoglalása annak a színvonalas estének, amelyen a Partiumi Keresztény Egyetem polgársága, dr. Kovács Béla családja, ismerősei megemlékeztek a nemrég elhunyt alapító rektorról. Balázs Géza professzor kalauzolásával bemutatták Maier Enikő és Szlopp Bernadett Matematikusból egyetemépítő című könyvét.

Dr. Kovács Béla fia, dr. Kovács Levente, az Óbudai Egyetem rektora emlékezett meg elsőként édesapjának a tudomány és a magyarság iránti elkötelezettségéről, a partiumi magyar nyelvű felsőoktatás létrejöttéről. A magyar egyetem ötletadója, Tőkés László püspök, az egyetem kuratóriumának elnöke is felidézte az egyetemalapítás nehézségeit, valamint azt, hogy Kovács Béla professzor emberi kapcsolatrendszere, szakmai felkészültsége hozzájárult ahhoz, hogy őt kérje föl az akkor alakuló egyetem élére. Az egyetem jelenlegi rektora, dr. Pálfi József nosztalgiával mesélt a „tisztas öregúrról”, aki mindig öltönyben járt, köszönése mindig az volt, hogy Békesség Istentől; s akihez elsőként sietett tanácsért 2016-ban történt rektorra választása után.

Maier Enikő és Szlopp Bernadett elmesélték a kötet, valójában dokumentumkötet, egyetemtörténeti összeállítás történetét: mindketten hangsúlyozták a személyes történetek fontosságát. Szlopp Bernadett kiemelte: „Az értékes élet élhető. A maximalizmus összefér az élettel.”

Megható mozzanat volt, amikor dr. Kovács Béla özvegye, Hack Ildikó felidézte férje emlékét. Habár fiatalon oroszul, „a keleti blokk Oxfordjában” tanult, majd románul Bukarestben, a temesvári Politechnikán tanított matematikát, „Béla mindig magyarul álmodott és szíve is magyarul dobogott”. Emlékezése végén személyes kéréssel fordult a jelenlévőkhöz, kérte, hogy férje emlékét örökítse meg az egyetem. Pálfi József bejelentette, hogy az új informatikaterem Dr. Kovács Béla nevét fogja viselni. Kovács Béla tanácsát

megfogadva az egyetem a műszaki-informatikai szakok bevezetésével tervezi jövőjét biztosítani, ennek pedig első állomásaként idén elindult a gazdasági informatika szak.

A bő egy órás megemlékezés lezárásaként Balázs Géza megköszönte a nagyszámú résztvevő figyelmét és az emlékezők személyes hozzászólásait, és arra biztatta a jelenlévőket, hogy folytassák az egyetem történetét.

A Partiumi Keresztény Egyetem amfiteátrumában, 2024. november 4-én tartott „Matematikusból egyetemépítő” című könyv bemutatójáról a PKE magyar szak média specializációjának hallgatói tudósítottak.

Képes beszámolók

Lipták Vivien – Molnár Mónika: „Az értékes élet élhető” – Dr. Kovács Béla- emlékülés a Partiumban. *E-NYÉK* 2024.11.05. <https://mnyknt.hu/8909-2/>

Könyvbemutató a Temesvári Műszaki Egyetemen dr. Kovács Béla matematika- professzor emlékére. *E-NYÉK* 2025.05.15. <https://mnyknt.hu/konyvbemutato-temesvaron-dr-kovacs-bela-matematikaprofesszor-emlekere/>

Könyvbemutató és műszaki tudományos diákkör Temesváron. *E-NYÉK* 2025.05.18. <https://mnyknt.hu/konyvbemutato-es-muszaki-tudomanyos-diakkor-temesvaron/>

Szerzőink:

Acsai Roland – magyartanár, költő (Budapest)

Albu-Balogh Andrea – egyetemi adjunktus, Partiumi Keresztény Egyetem (Nagyvárad)

Antal Zsolt – habilitált egyetemi docens, rektorhelyettes, intézetigazgató, Színház- és Filmművészeti Egyetem (Budapest)

Arató Balázs – habilitált egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, az MNYKNT elnöke (Szántód)

Arató-Nagy Ágnes – jogász, a Bolyai Műhely Alapítvány felügyelőbizottságának elnöke, Szántód község önkormányzati képviselője (Szántód)

Balázs Géza – nyelvész, néprajzkutató, egyetemi tanár, Színház- és Filmművészeti Egyetem, az MNYKNT tiszteletbeli elnöke (Budapest, Zamárdi)

Buvári Márta – nyelvész, ny. tudományos munkatárs, MTA Nyelvtudományi Intézet (Budapest)

Deák-Sárosi László – tudományos munkatárs, Országos Széchenyi Könyvtár (Budapest)

Füzesi Magda – József Attila-díjas költő

Győri-Nagy Sándor – nyelvész, kultúrokológus, a Magyar Ökoszociális Fórum elnöke (Kiskunmajsa)

H. Tomesz Tima – egyetemi docens, EKKE Művészeti Kar Média tudományi és Mozgó-kép-pedagógiai Tanszék (Eger)

H. Tóth István – nyelvész, ny. egyetemi docens, kandidátus, az MTA köztestületi tagja (Károly Egyetem, Prága, Budapest, Kecskemét)

Halmi Tamás – magyartanár, József Attila-díjas költő (Pécs)

Istók Béla – egyetemi oktató, a Variológiai Kutatócsoport tagja (Selye János Egyetem, Rév-Komárom)

Jánosi Zoltán – József Attila-díjas irodalomtörténész, egyetemi tanár, főszerkesztő, Magyar Napló, az MMA levelező tagja (Budapest)

Keller Péter – mérnök, Gárdonyi Géza dédunokája, a Gárdonyi-hagyomány ápolója (Budapest, Szőlősgyőrök)

Lipták Vivien – egyetemi hallgató, Partiumi Keresztény Egyetem (Nagyvárad)

M. Mester Katalin – ny. tanító, közigazgatási szakember, helytörténet-kutató (Devecser)

Molnár Mónika – egyetemi hallgató, Partiumi Keresztény Egyetem (Nagyvárad)

Paár Ádám – történész PhD, politológus; óraadó tanár, Pázmány Péter Katolikus Egyetem (Budapest)

Széplaki Erzsébet – magyartanárdíjas tanár, érdemes tankönyvíró (Budapest, Ragály)

Szilvási Csaba – költő, író, ny. középiskolai tanár, dr. (Fehérgyarmat, Tatabánya)

Takács Róbert – közgazdász, az MNYKNT irodavezetője (Budapest)

Tuba Márta – magyar–angol szakos középiskolai tanár, PhD (Gárdonyi Géza Általános és Középiskola, Erd/Károli Gáspár Református Egyetem)

Vörös Ottó – ny. főiskolai tanár, Berzsenyi Dániel Főiskola/Nyugat-magyarországi Egyetem (Szombathely, Körmend)

A TARTALOMBÓL

JÁNOSI ZOLTÁN:	<i>Anyanyelv</i>
ACSAI ROLAND:	<i>Látogatás</i>
FÜZESI MAGDA:	<i>Agyó, Kárpátalja!</i>
DEÁK-SÁROSI LÁSZLÓ:	<i>Haza a magasban és a mélyben</i>
SZILVÁSI CSABA:	<i>Összetartozás</i>
JUHÁSZ ANNA:	<i>„A magyar nyelv: létem, jövőm és reményem”</i>
HALMAI TAMÁS:	<i>Nyitott falak városa</i>
H. TÓTH ISTVÁN:	<i>Bíza, bor és asszonyosságok...</i>
GYÖRI-NAGY SÁNDOR:	<i>Visszatekintés a Magyarok XI. Világkongresszusára</i>
GYÖRI-NAGY SÁNDOR:	<i>Mi baj a(z anti-)finnugrizmussal?</i>
M. MESTER KATALIN:	<i>Édes, édes anyanyelv! Mit tesznek veled?</i>
ANTAL ZSOLT:	<i>A média és a közszolgálat nyelvi felelőssége</i>
ISTÓK BÉLA:	<i>Az „évszázad mérkőzése” és a magyar helyesírás</i>
ARATÓ-NAGY ÁGNES:	<i>Szántód nyelvi emlékei</i>
TAKÁCS RÓBERT:	<i>Az egyiptomi piramisoktól a kommentárszekcióig</i>
DEDE ÉVA:	<i>Óperencia – Bergengócia – Girgácia</i>
PAÁR ÁDÁM:	<i>A 19. század influenzaszerei</i>
KELLER PÉTER:	<i>Gondolatok A velünk élő Gárdonyi című vallomás-kötetről</i>
ALBU-BALOGH ANDREA ÉS BALÁZS GÉZA:	<i>Beszélgetés Orbók Sándorné Székely Ilonával, Székely János lányával</i>
TUBA MÁRTA:	<i>Mit hagyott a nemzetére Gárdonyi?</i>
H. TOMESZ TÍMEA:	<i>Ember a hálóban</i>
BALÁZS GÉZA:	<i>Ábécés gyermekversek 40 betűre</i>
H. TOMESZ TÍMEA:	<i>Szövegről az oktatásban és tudományban</i>
H. TÓTH ISTVÁN:	<i>Tünődés a Folklór és nyelv kötet világáról</i>
LIPTÁK VIVIEN:	<i>Felfedezésre váró művészeti kincsek a kánon határain túl</i>
TAKÁCS RÓBERT:	<i>Az emlékezet nyelve vagy nyelv az emlékezetben?</i>
SZÉPLAKI ERZSÉBET:	<i>Anyanyelvi praktikák</i>
VÖRÖS OTTÓ:	<i>Kiss Jenő: Mihályi tájszó- és névtár</i>
BALÁZS GÉZA:	<i>Várady Tibor köszöntése 85. születésnapján</i>
ARATÓ BALÁZS:	<i>Mi legyen a bronz utazóórával?</i>
BALÁZS GÉZA:	<i>Búcsú Grétsy László tanár úrtól</i>
BUVÁRI MÁRTA:	<i>Emlékezés Grétsy Lászlóra</i>
LIPTÁK VIVIEN - MOLNÁR MÓNICA:	<i>„Az értékes élet élhető”</i>